

**IMMANUEL WALLERSTEIN PERSPEKTİFİNDEN “ARAP BAHARI”:
TUNUS ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı**

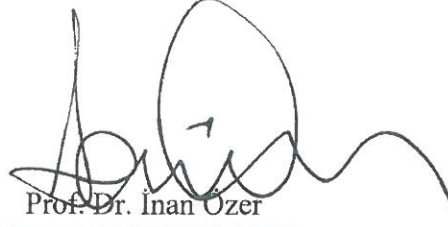
Ayşegül DURMUŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM

**Aralık 2014
DENİZLİ**

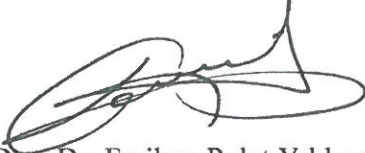
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı öğrencisi Ayşegül DURMUŞ tarafından Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM yönetiminde hazırlanan “Immanuel Wallerstein Perspektifinde “Arap Baharı”: Tunus Örneği” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 23.12.2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İnan Ozer

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Ferihan Polat Yıldırım

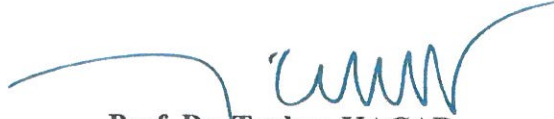
Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Zeynep Şahin Mencütek

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 09/01/2015 tarih ve ... 01/14.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulguların analizinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini; bu çalışmaların doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyadı: Ayşegül DURMUŞ

ÖNSÖZ

Öncelikle, bu tez çalışmasının hazırlanma sürecinde bilgi, destek ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT YILDIRIM ile yorumları ve yönlendirmeleriyle etkili olan Yrd. Doç. Dr. Zeynep ŞAHİN MENCÜTEK'e ve tez savunmamda jüri başkanlığı yapacak olan sayın hocam Prof. Dr. İnan ÖZER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Her konuda yanımda olarak ellerinden gelen maddi ve manevi her türlü yardımı gösteren arkadaşlarıma ve burada isimlerini sayamadığım çalışma arkadaşlarıma ve hocalarıma çok teşekkür ederim.

Son olarak bugünlere gelmemde büyük emekleri olan ve hayatımın hemen her döneminde olduğu gibi bu çalışmam sırasında da hiçbir yardımı esirgemeyen, maddî ve manevî olarak her zaman destek çıkan, varlığını sürekli hissettiğim, güç aldığım çok değerli aileme anneme, babama, dayıma ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

IMMANUEL WALLERSTEIN PERSPEKTİFİNDE “ARAP BAHARI”: TUNUS ÖRNEĞİ

Durmuş, Ayşegül
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Ferihan Polat Yıldırım

Aralık 2014, 113 sayfa

Ünlü teorisyen Immanuel Wallerstein dünya sistemleri adı verilen teorisinde ekonomik değişim ilişkilerinin oluşturduğu kompleks bir ağ ile birbirine bağlı tek bir dünya olduğunu savunarak son dönemde de kapitalist süreçte krizlerin yaşandığı uzun bir geçiş dönemini deneyimlediğimizi iddia etmektedir. Dünya genelinde farklı coğrafyalarda görülen sosyal/politik hareketlenmeleri ve isyan/devrim dalgalarını 1968’de yaşanan ünlü devrimin devamı olarak görmekte olup, eylemlerin genel benzerliklerine dikkat çekmektedir. Wallerstein’in güncel yorumları takip edildiğinde “Arap Baharı”nı ABD’de başlayıp birçok ülkeye yayılan “İşgal Et” hareketleri, Yunanistan’daki Oxi ve İspanya’daki Indignados, Şili’deki yaşanan öğrenci protestolarını bir bütün isyan dalgasının parçaları şeklinde yorumladığı görülmektedir.

Bu çalışmada “Arap Baharı”nın anlaşılmasında Wallerstein’in dünya sistemleri tezinin ne kadar açıklayıcı olduğu tartışılacaktır. “Arap Baharı” İsyancıları’nın Tunus’ta başladığı ve de bu ülkede çatışmasız bir siyasi dönüşüme öncülük ettiği gerçeğinden hareketle, Tunus vaka çalışması olarak ele alınacaktır. Bunun için çalışmanın ilk bölümünde “Arap Baharı” öncesinde Tunus’un yapısı ve bu hareketi oluşturan etmenlerin neler olduğu (meşruiyet krizi, sosyal ve ekonomik nedenler, kitle iletişim araçları, sosyal medya kullanımı) analiz edilecektir. Böylece kapitalist ekonomik ilişkilerin açıklayıcılık derecesi anlaşılabilir olacaktır. Hareket sonrası Tunus’un yapısında değişikliklerin ya da iyileşmenin olup olmadığı, hareketin oluşmasını tetikleyen taleplerin ne düzeyde gerçekleştirildiği irdelenecek olup bu şekilde diğer sosyo-ekonomik hareketlerle benzerlik ve farklılıkları görülebilecektir. Tüm bunlar Wallerstein’in “dünya sistemleri analizi” çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu çalışmayla hem “Arap Baharı” İsyancılarının teorik düzeyde anlaşılması hem de Wallerstein’in teorisinin geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Sistemleri Analizi, “Arap Baharı”, Tunus, 1968 Dünya Devrimi, Kapitalist Sistem Karşıtı Hareketler

ABSTRACT

**IN PERSPECTIVE OF IMMANUEL WALLERSTEIN “ARAB SPRING”:
TUNUSIA CASE STUDY**

Durmus, Aysegul
Master Thesis
Department of Political Science and Public Administration
Advisor of Thesis: Asst. Prof. Ferihan Polat Yıldırım

December 2014, 113 Pages

Famous theorist Immanuel Wallerstein argues that there is one interconnected world complex network consisting of the economic changes in The World Systems Analysis and he argues that we have experienced a long transition periods of crisis in the capitalist process.

According to Wallerstein, observed in different regions worldwide social / political movements and rebellions / revolution are continuation of the famous waves of revolution taking place in 1968 and he draws attention to the general similarity of the action. When Wallerstein's recent comments are followed, he interprets all the movements that start from “Occupy” movements in the U.S and spread to many countries such as Oxi in Greece, the Indignados in Spain, student protests in Chile as a part of a whole wave of rebellion.

In this study, to understand the “Arab Spring”, how descriptive is Wallerstein’s World Systems Analysis is going to be discussed. As "Arab Spring" Risings began in Tunisia and also it led to a conflictless movement to a political transformation, Tunisia will be discussed as a case study. Thus, in the first chapter of the study, Tunisia's situation before the “Arab Spring” and reasons of this movement (legitimacy crisis, social and economic reasons, the mass media, social media usage) will be analyzed to understand explanatory degree of capitalist economic relations.

After risings, it’s going to be analysed whether recovery actsmor changes take place or not in the situation of Tunisia. So similarities and differences with other movements can be seen in action.

All of these will be evaluated in the context of Wallerstein's "world system analysis". This study, it’s intended to understand the theoretical level of the “Arab Spring” Risings and to test the validity of Wallerstein's theory.

Keywords: World Systems Analysis, “Arab Spring”, Tunisia, The World-Revolution of 1968, Anti-Capitalist System Movements

İÇİNDEKİLER

ETİK SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLOLAR DİZİNİ.....	vii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	5
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	5
1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	6

İKİNCİ BÖLÜM IMMANUEL WALLERSTEIN VE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ

2.1. WALLERSTEIN'İN TEORİSİNE KAYNAKLIK EDEN OKULLAR.....	7
2.1.1. Gelişme Kuramı.....	8
2.1.2. Bağımlılık Okulu.....	9
2.1.3. Annales Okulu.....	12
2.2. WALLERSTEIN VE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ.....	13
2.2.1. Devletler Sisteminde “Egemen Devlet” Ve Devletlerarası İlişkiler.....	20
2.2.2. Dünya Sisteminin Jeokültürü.....	25
2.2.3. Modern Dünya Sisteminin Krizi.....	32
2.2.3.1. Sistemik Kriz.....	32
2.2.3.2. Modern Dünya Sisteminin İki Sistemik Krizi: 1848 ve 1968.....	35
2.3. WALLERSTEIN'İN TEORİSİNE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TUNUS'TA “ARAP BAHARI”

3.1. “ARAP BAHARI” VE ORTADOĞU / KUZEY AFRİKA BÖLGESİNİN (MENA) ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	42
3.2. TUNUS CUMHURİYETİ.....	45
3.2.1. Habib Burgiba Dönemi (1957-1987).....	45
3.2.2. Zeynel Abidin Bin Ali Dönemi (1987-2011).....	47
3.3. TUNUS'TA “ARAP BAHARI” VE GENEL NEDENLERİ.....	50
3.3.1. Meşruiyet Krizi.....	51
3.3.2. Ekonomik ve Sosyal Nedenler.....	54
3.3.3. Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medya Kullanımı.....	58
3.3.3.1. Medya: El Cezire.....	58
3.3.3.2. Sosyal Medya Araçları: Facebook, Twitter, El Cezire.....	59

3.3.3.3. Wikileaks.....	62
3.4.DEVRİM SÜRECİ DESTEK VERENLER.....	63
3.5. DEVRİM SONRASI DURUM.....	65
3.6. 26 EKİM 2014 İKİNCİ PARLAMENTO SEÇİMLERİ.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
WALLERSTEİN YORUMLARI EKSENİNDE TUNUS DEVRİMİNİ
ANLAMLANDIRMA

4.1. İSYAN DALGALARININ ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	75
4.2. SİSTEMİK KRİZ / GEÇİŞ AŞAMASI VE 1968 DÜNYA DEVRİMİ İLE BENZERLİĞİ.....	80
4.3. “ARAP BAHARI” İSYANLARINI DÜNYA SİSTEMİK KRİZİNDEN AYIRAN ÖZELLİĞİ: İKİNCİ ARAP İSYANI.....	86
4.4. “ARAP BAHARI” İSYANLARI İÇERİSİNDE TUNUS’UN FARKI VE BAŞARISININ SIRRI.....	88
4.5. 1917 RUS DEVRİMİ VE “ARAP BAHARI” BENZERLİĞİ.....	90
4.6. KAZANAN VE KAYBEDENLER.....	92
4.7. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ETKİSİNİN GÖZ ARDI EDİLMESİ.....	96
SONUÇ.....	98
KAYNAKLAR.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	113

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. 2008, 2009 ve 2010 Yıllarında Tunus'taki İşsizlik Oranları.....	56
Tablo 2. 2009 ve 2010 Yıllarında Tunus'taki Toplam Nüfus ve Toplam Genç Nüfus (15-29 Yaş Arası).....	56
Tablo 3. Seçim Sonuçlarına Göre Siyasi Partilerin Mecliste Sandalye Dağılımları.....	67

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MENA	Orta Doğu / Kuzey Afrika Bölgesi (Middle East and North Africa Region)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation)
UGGT	Tunus Genel İşçi Sendikası
NDI	The National Democratic Institute
IPU	Inter-Parliamentary Union
CPR	Cumhuriyetçi Kongre Partisi
PDP	İlerici Demokrat Parti
PDM	Demokratik Modernist Kutup
MDS	Sosyalist Demokratik Hareket
CJD	Genç İşadamları Derneği
ECLA	Latin Amerika Ekonomik Komisyonu
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
DSF	Dünya Sosyal Forumu
Çev.	Çeviren
Akt.	Aktaran
Der.	Derleyen
Ed.	Editör

GİRİŞ

Ünlü teorisyen Immanuel Wallerstein “Dünya Sistemleri Analizi” adı verilen teorisinde ekonomik değişim ilişkilerinin oluşturduğu kompleks bir ağ ile birbirine bağlı tek bir dünya olduğunu ve 16. yüzyıldan itibaren de bu tek dünyanın kapitalizm olduğunu ileri sürmüştür. Wallerstein tarihsel sistemlerin hiçbir zaman sonsuza kadar süremeyeceğini, genişlemesini tamamladıktan sonra denge durumundan ayrılarak, sistemsel bir krize gireceğini ve kendini yok edeceğini ileri sürmüştür. İçinde yaşadığımız kapitalist dünya sistemi de tarih boyunca genişlemesini tamamlamış ve bulunduğu denge durumundan çıkararak çözülemeyecek bir krize girmiştir.

Kapitalist dünya sisteminden başka yeni bir sisteme geçişin yaşandığı bir süreçte olduğumuzu belirten Wallerstein bunun 40-50 yıl daha süreceğini iddia etmiştir. Wallerstein, dünya genelinde yaşanan isyan dalgaları, Türkiye’deki gezi olayları, Yunanistan’daki Oxi, İspanya’daki Indignados, Şili’deki öğrenciler, Kuzey Amerika’da ve başka yerlerde 800 şehre yayılmış olan İşgal Et hareketleri, Çin’deki grevler ve Hong Kong’daki gösteriler, Afrika’nın bir ucundan diğerine çeşitli olaylar, “Arap baharı” adı altında yaşanan hareketlenmeleri de sistemin krizde olduğunun birer göstergesi olduğunu ve kapitalist süreçte krizlerin yaşandığı uzun bir geçiş dönemini deneyimlediğimizi iddia etmiştir.

Wallerstein, dünya genelinde farklı coğrafyalarda gözlemlenebilen sosyal/politik hareketlenmeleri ve isyan/devrim dalgalarını 1968’de yaşanan ünlü devrimin devamı olarak görmekte olup, eylemlerin genel benzerliklerine dikkat çekmektedir. Wallerstein yaşanan bu isyan dalgalarını kendi özelinde değerlendirmek yerine, sistemin kendisine ait bir özellik olarak görmekte ve bu yüzden tek başlarına ele alınamayacağını belirtmekte, 1968 Dünya Devrimi ile başlayan kapitalist sistemin kriziyle ilişkilendirmektedir. Wallerstein’in güncel yorumları takip edildiğinde “Arap Baharı”nı ve dünya genelinde yaşanan hareketlenmeleri bir bütün isyan dalgasının parçaları şeklinde yorumladığı görülmektedir.

Bu çalışmada dünya genelinde yaşanan isyan dalgaları içerisinde “Arap Baharı” incelemeye alınacak ve “Arap Baharı”nın anlaşılmasında Wallerstein’in Dünya Sistemleri Analizi’nin ne derecede açıklayıcı olup olmadığı tartışılacaktır. “Arap Baharı” İsyanlarının Tunus’ta başlaması ve bu ülkede çatışmasız bir siyasi dönüşüme öncülük etmesi, diğerlerine göre başarıyı yakalaması açısından Tunus vaka çalışması olarak ele alınacaktır.

17 Aralık 2010 tarihinde üniversite mezunu olmasına rağmen geçimini seyyar satıcılıkla sağlayan Muhammed Buazizi adlı gencin, seyyar arabasına belediye görevlilerinin el koyması ve buna karşı Buazizi çabalarının yetersiz kalmasıyla kendini yakmıştır. Buazizi'nin bireysel yakma eylemi kısa sürede tüm Tunus'u ilgilendiren bir şekil almış ve 14 Ocak'ta 23 yıldır ülkeyi aralıksız olarak yöneten Zeynel Abidin Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçmasıyla Tunus'ta yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Wallerstein geçiş aşamasının kaotik olduğunu yani her küçük eylemin kendi başına önemli sonuçlara yol açabileceğini iddia etmektedir. Şu an bir geçiş aşamasında olduğumuzu söyleyen Wallerstein'in bu tespiti, Tunus'ta başlayan sürecin diğer ülkeleri kısa sürede etkisi altına almayı başaramış olmasıyla kanıtlanmaktadır.

Yaşanan hayat pahalılığı, işsizlik, gıda fiyatlarının artması, gelirin adaletsiz dağılması, petrol gelirlerini olmasına rağmen bundan halkın yararlanamaması, muhalefetin olması, iktidar ailelerini yaptığı yolsuzluk ve kendilerini zenginleştirmeleri, insan hakları ihlallerinin yaşanması gibi birçok sebeple bağımsızlığını kazanmış olmalarına rağmen dış güçlerin sömürsünden kurtulup kendi iktidarlarının altında sömürülen halk İsyan dalgalarına destek vermiştir. Bu sebeple ayaklanma Tunus'ta sınırlı kalmamış, aynı sorunlarla boğuşan diğer halkları da etkisi altına almıştır.

Tunus'ta başlayan süreç kısa sürede Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Cibuti, Fas, Irak, Bahreyn, İran, Libya, Kuveyt, Batı Sahra'ya kadar sıçramıştır. Hayatın her alanda kendini hissettiren baskı ve sansürler, yönetimin lüks yaşamına karşılık halkın ekonomik sıkıntıda olması ve sosyal yaşamlarındaki problemlerin sonunda Buazizi'nin kendini yakması bu sürecin fitili olmuş, yıllar boyunca sesini yükseltmeyen, ezilen halklar Tunus'ta başlayan eylemlerle birlikte topyekûn harekete geçmiştir.

Çalışmanın "Wallerstein ve Dünya Sistemleri Analizi" adlı ilk bölümünde Wallerstein'in tespitleri ve "Arap Baharı'nın anlaşılması için Dünya Sistemleri Teorisi ele alınacaktır. Wallerstein'in dünya sistemi ile ne kastettiği, modern dünya sisteminin yaşadığı sistemik krizlerin neler olduğu, dünya genelinde yaşanan ayaklanmaları benzeri ve devamı olarak gördüğü 1968 Dünya Devrimi'nin dünya sisteminde neye yol açtığı ayrıntılı bir şekilde irdelenecektir.

Çalışmanın "Tunus'ta "Arap Baharı"" adlı ikinci bölümünde ise "Arap Baharı" öncesi bölgenin ortak özelliklerinden bahsedilip, isyan öncesinde Tunus'un yapısı ve bu hareketlenmeyi oluşturan etmenlerin (meşruiyet krizi, ekonomik ve sosyal nedenler,

kitle iletişim araçları ve sosyal medya kullanımı) neler olduğu analiz edilecek, 2010 Aralık ayında Muhammed Buazizi adlı gencin kendisini yakmasıyla başlayan süreçten 2014 Ekim ayında gerçekleştirilen İkinci Parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar geçen süre ele alınacaktır. Tunus'ta gerçekleşen sürecin ele alınıp, nesnel bir açıdan değerlendirilmesiyle bu çalışma, "Arap Baharı" sonrası olası gelişmelere ve Tunus'u model alan diğer Arap ülkelerine (Mısır, Libya, Suriye, Yemen, Bahreyn...) ışık tutması, yol göstermesi açısından önemlidir. Bölgede yaşanan süreci anlamak üzere ulusal ve uluslararası literatürden yararlanılmış, bu süreci oluşturan etmenler ise literatürden faydalanarak oluşan verilere göre bilimsel bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Hareket sonrası Tunus'un yapısında ne gibi değişikliklerin ya da iyileşmenin olup olmadığı, hareketin oluşmasını tetikleyen taleplerin ne düzeyde gerçekleştirildiği irdelenecek olup bu şekilde diğer sosyo-ekonomik hareketlerle benzerlik ve farklılıkları görülebilecektir. Tüm bunlar "Immanuel Wallerstein Yorumları Ekseninde Tunus Devrimini Anlamlandırma" adlı üçüncü bölümde Wallerstein'in "dünya sistemleri analizi" çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bölümde Tunus'ta yaşanan süreç, Dünya Sistemleri Analizi açısından ve Wallerstein'in (<http://www.iwallerstein.com/>) kendi internet sitesinden yayınladığı güncel yorumları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmayla hem "Arap Baharı" İsyanlarının teorik düzeyde anlaşılması hem de Wallerstein'in teorisinin geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bu çalışmada, Immanuel Wallerstein'in "Dünya Sistemleri Analizi" nin "Arap Baharı"nı Tunus özelinde ne derece açıkladığı tartışılacaktır. Immanuel Wallerstein "Dünya Sistemleri Analizi" adı verilen teorisinde ekonomik değişim ilişkilerinin oluşturduğu kompleks bir ağ ile birbirine bağlı tek bir dünya olduğunu ve 16. yüzyıldan itibaren de bu tek dünyanın "kapitalizm" olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Wallerstein tarihsel sistemlerin belli bir sürede var olduklarını, yayılmalarını tamamladıktan sonra denge durumlarından ayrılarak, sistemsel bir krize gireceklerini ve kendilerini yok edeceklerini ileri sürmüştür. Şu an içinde yaşadığımız kapitalist dünya sistemi de tarih boyunca yayılmasını tamamlamış ve bulunduğu denge durumundan çıkarak çözülemeyecek bir krize girmiştir.

Wallerstein, dünya genelinde farklı bölgelerde yaşanan sosyal/politik hareketlenmeleri ve isyan/devrim dalgalarını 1968'de yaşanan ünlü dünya devriminin devamı olarak görmekte ve eylemlerin genel benzerliklerine dikkat çekmektedir. Wallerstein yaşanan bu isyan dalgalarını kendi özelinde değerlendirmek yerine, dünya sisteminin kendisine ait bir özellik olarak görmekte ve bu yüzden tek başlarına ele alınamayacağını belirtmekte ve 1968 Dünya Devrimi ile başlayan kapitalist sistemin kriziyle ilişkilendirmektedir. Wallerstein'in güncel yorumları takip edildiğinde "Arap Baharı"nı, ABD'de başlayıp birçok ülkeye yayılan "İşgal Et" hareketleri, Yunanistan'daki Oxi ve İspanya'daki Indignados, Şili'de yaşanan öğrenci protestolarını bir bütün isyan dalgasının parçaları şeklinde yorumladığı görülmektedir.

Bu çalışmada ise dünya genelinde yaşanan isyan dalgalarından olan "Arap Baharı" incelemeye alınacak ve "Arap Baharı"nın anlaşılmasında Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi'nin ve de devrimin koşullarına dair yorumlarının ne derecede açıklayıcı olduğu tartışılacaktır. Bu isyan dalgasının Tunus'ta başlaması ve bu ülkede çatışmasız bir siyasi dönüşüme öncülük etmesi, diğer ülkelere nispeten başarıyı yakalaması açısından Tunus vaka çalışması olarak ele alınacaktır.

Çünkü bu bölgelerde başlayan isyan dalgaları öncelikle "Arap Baharı" olarak adlandırılmış, ancak her ülke için yaşanan isyan dalgaları "bahar"ı getirememiştir. Tunus'un Bin Ali'yi devirmesi, diğer ülkeler için umut kaynağı olmuş, ancak Tunus'ta elde edilen sonuçlarla diğer ülkelerde elde edilen sonuçlar aynı olmamıştır. Sadece

Tunus, Mısır ve Libya’da hükümet değişikliği olurken diğer ülkelerde küçük ya da büyük çapta protesto olarak yaşanmış ya da belli reformlar sağlanmış, Suriye ise bir iç savaş şeklinde kendisini göstermiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma, iddia edildiği üzere “Arap Baharı”nın anlaşılmasında Wallerstein’in dünya sistemleri tezinin ne kadar açıklayıcı olup olmadığı göstermek amacıyla. “Arap Baharı” İsyanları'nın Tunus'ta başladığı ve de bu ülkede çatışmasız bir siyasi dönüşüme öncülük etmesinden hareketle, Tunus vaka çalışması olarak ele alınmıştır. Bunun için öncelikle Wallerstein dünya sistemi ile ne kastettiğinin anlaşılabilmesi adına “Dünya Sistemleri Analizi” teorik çerçevede ele alınmış, sonrasında ise değerlendirmenin yapılabilmesi için “Arap Baharı” öncesinde Tunus’un yapısı ve bu hareketi oluşturan etmenlerin neler olduğu (meşruiyet krizi, ekonomik ve sosyal nedenler, kitle iletişim araçları ve sosyal medya kullanımı), ayaklanmanın başladığı tarihten ikinci parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar geçen süre ele alınmıştır.

Böylece kapitalist ekonomik ilişkilerin açıklayıcılık derecesi anlaşılabilir. Tüm bunlar Wallerstein’in “dünya sistemleri analizi” çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda hem “Arap Baharı” İsyanlarının teorik düzeyde anlaşılması hem de Wallerstein’in teorisinin geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma hazırlanırken öncelikle kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu bağlamda birinci bölümde Dünya Sistemleri Analizi ile bilinmesi gereken teorik altyapı verilmiştir. Birinci bölüm hazırlanırken Wallerstein’in kendi yazdığı kitaplar, verdiği röportajlar, Fernand Braudel Center’da ve Immanuel Wallerstein adlı kendi internet sitesinden yayınladığı yayınları ve yorumları incelenmiştir.

Oluşturulan kurumsal çerçeve doğrultusunda ikinci bölümde Tunus'ta “Arap Baharı” süreci tartışılmıştır. Bu yönüyle Tunus, tarihsel bir çerçevede incelenmiş; isyana sürükleyen etmenlerin oluşumunda doğrudan etkisi olan Tunus’un en uzun süre iktidarda kalan iki liderinin Habib Burgiba (1957-1987) ve Zeynel Abidin Bin Ali (1987-2011) dönemlerine de yer verilmiştir. Sürecin oluşmasını hazırlayan etmenlerin verilmesinden sonra ise 2014 yılında gerçekleştirilen ikinci parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar geçen süre anlatılmıştır. İkinci bölüm hazırlanırken

konuyla ilgili çalışmalarını kapsayan kitaplar, dergiler, makaleler, raporlar, analizler taranmış; güncel olayları çalışmaya yansıtma adına bölgeyle ilgili olan gazete haberleri ve internet sitelerinden yararlanılmıştır. Tunus'ta devrim süreci açıklanırken kronolojik sıraya bağlı kalınarak tarihsel bir analiz yapılmış, süreç izleme yöntemi (process tracing) kullanılmış ve devrime sürükleyen nedenler faktör analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

“Immanuel Wallerstein Yorumları Ekseninde Tunus Devrimini Anlamlandırma” adlı üçüncü bölümde ise Tunus'ta yaşanan “Arap Baharı” süreci Dünya Sistemleri Analizi ve Wallerstein'in Immanuel Wallerstein adlı kendi internet sitesinden yayınladığı bu sürece ilişkin yayınladığı güncel yorumları çerçevesinde değerlendirilmiş ve metin analizi yapılmıştır.

1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan isyan dalgası ve halkın bu ayaklanmalara geniş çapta destek vermesiyle 23 yıldır aralıksız olarak ülkeyi bir aile şirketi olarak yöneten Zeynel Abidin Bin Ali 14 Ocak 2011 tarihinde Suudi Arabistan'a kaçarak, ülkeyi terk etmiş, Tunus'ta yeni bir dönem başlamıştır. Tunusluların bu başarısı bölgesindeki diğer ülkeler (Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Cibuti, Fas, Irak, Bahreyn, İran, Libya, Kuveyt, Batı Sahra) için bir ilham kaynağı olmuş ve kısa sürede domino etkisi göstererek diğer ülkeleri etkisi altına almıştır.

Bu bağlamda Tunus'ta gerçekleşen sürecin ele alınıp, nesnel bir açıdan değerlendirilmesiyle bu çalışma, “Arap Baharı” sonrası olası gelişmelere ve Tunus'u model alan diğer Arap ülkelerine ışık tutması, yol göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma, “Arap Baharı”nın Dünya Sistemleri Analizi çerçevesinde anlaşılması hem de Wallerstein'in teorisinin yaşadığımız mekân ve zamanda geçerliliğinin test edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu konuya ilişkin teorik çalışmalar çok az bulunmaktadır. Her devrim dalgası benzerlikler göstermektedir. Ancak var olan vakalara bu teorileri adapte ederek devrimleri açıklamada daha sağlam kavramlar oluşturulabilir. Bu çalışmanın ana katkısı budur. Ayrıca Wallerstein'in “Dünya Sistemleri Analizi” ile dünya genelinde yaşanan isyan dalgaları daha bütüncül bir şekilde anlaşıldığı gibi özelde “Arap Baharı” adı altındaki hareketlenmeler daha iyi anlaşılacaktır.

2. BÖLÜM

IMMANUEL WALLERSTEIN VE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ

2.1. WALLERSTEIN'İN TEORİSİNE KAYNAKLIK EDEN OKULLAR

16. yüzyılda Batı Avrupa tüm toplumsal yapıları alt üst eden ve yeni bir toplumsal yaşam biçimi olarak modernleşme ve kapitalizm olarak tanımlanan bir değişim sürecine sahne olmuştur. Batı Avrupa'da başlayan bu hızlı dönüşüm aynı zamanda kendisini anlamaya yönelik bilgi edinme ihtiyacını gündeme getirmiş, bu ihtiyaç da ekonomi, sosyoloji gibi bir dizi sosyal bilimin varlığına neden olmuştur. Bu tür sosyal bilimlere ihtiyaç duyulmasının temel nedeni, kapitalizm ve modernleşmenin hızla diğer toplumlarla da ilişkiye girmesi olmuştur. Batı toplumları ile değişimi farklı hız ve koşullarda yaşayan diğer toplumlar arasında eşitsiz bir ilişki geliştiren kapitalizm ve modernleşme “gelişme kuramı” diye ifade edilen bir sosyal yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ercan, 2001: 229-230).

Gelişme kuramına ilk önemli karşı çıkış Üçüncü Dünya'nın sesi “azgelişmişlik kuramı” olarak ortaya çıkmıştır. Azgelişmişlik kuramını önemli kılan unsur azgelişmişliğin nedeninin gelişmişlik olduğu vurgusu ile azgelişmişliğin analizi için analiz birimi olarak uluslararası kapitalist sistemi ele almak olmuştur. Azgelişmişlik kuramı daha sonra Marksist gelişme kuramı tarafından eleştirilmiş, Marksist gelişme kuramı sorunu daha dinamik bir çerçeveye taşıyarak azgelişmiş toplumların gelişmiş toplumlarla karşılıklı etkileşim sürecini analiz etmeye çalışmıştır (Ercan, 2001: 234).

Azgelişmişlik kuramı içerisinde yer alan ve Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen Dünya Sistemi Yaklaşımı toplumsal değişmeyi açıklayabilmek için gelişmeci kuramın yoğunlaştığı içsel dinamikler ile Bağımlılık Okulu'nun yoğunlaştığı dışsal dinamikleri bir bütün olarak ele almaya çalışmıştır. Wallerstein'in geliştirdiği ve daha sonra oldukça kabul gören dünya sistemi yaklaşımı sadece gelişme kuramı ve azgelişmişlik kuramı içerisinde yer alan Bağımlılık Okulu'ndan değil aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde toplumları belirli kurumsal mekanizmalar doğrultusunda ele aldığı için Annales Okulu'ndan da beslenmiştir (Ercan, 2001: 141). Aşağıda Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Analizi'ne katkıda bulunan okullara kısaca yer verilmiştir:

2.1.1. Gelişme Kuramı

16. yüzyıldan itibaren kapitalistleşme ve modernleşme sürecine giren Batı Avrupa toplumlarında sadece toplumsal pratikler değişmemiş, bu değişim beraberinde yeni insanı, yaşadığı çevreyi, doğayı, toplumu anlama ve açıklama biçimlerini de değiştirmiştir. Tarihsel olarak belli bir zamanda ve mekânda ortaya çıkan bu yeni toplumsal yapı, diğer toplumsal yapılardan farklı olarak dinamik ve devingen, sosyal ilişkiler ve sürekli gelişme ile karakterize edilir. Sürekli gelişme eğilimi ve dinamiklerini içinde taşıyan toplumsal bir varoluş olarak kapitalizm kısa sürede diğer toplumlarla yani kapitalistleşmemiş veya henüz kapitalistleşmenin ilk aşamalarında olan toplumlarla ilişkiye girmiştir. Bu ilişki üretim, teknoloji, organizasyon biçimleri gibi alanlarda farklılaşan ve daha donanımlı olan toplumlarla, henüz daha farklı bir anlamlandırma ve toplumsal pratik içinde yaşayan toplumların ilişkisini eşitsiz bir ilişki olarak kurmuştur. Kapitalist ilişkilerin diğer toplumlarla ilişkisi sadece ekonomik bir ilişki değil, yaşam biçimlerini de dönüştüren bir yapıya sahiptir (Ercan, 2001: 23-24).

Gelişme kuramının bugünkü varoluşunun temeli tarihsel olarak ortaya çıkan bu yeni toplumsal yaşam ve pratikleridir. Gelişme dinamiği üzerinde varlığını sürdüren bu yeni toplumsal yapı, gelişmenin belli bir aşamasından sonra diğer toplumlarla ilişkiye girmeye başlamış ve ilişkiye girdikleri toplumlar üzerinde de olumlu olumsuz bir dizi etkiler oluşturmuşlardır (Ercan, 2001: 19). Bu etkileri ele alan gelişme kuramı, tarihsel olarak üç farklı aşamadan geçmiştir: (Ercan, 2001: 19, 230-233)

1. Gelişme kuramının gelişmemiş toplumları ilgilendiren biçimi, gelişme kuramının ilk aşaması Batı Avrupa toplumlarının kendilerini tanımlama sürecinde karşımıza çıkmıştır. Gelişme kuramının bu ilk dönemi İngiltere öncülüğünde gelişmiş, Batı Avrupa'da ortaya çıkan değişimin sadece Avrupa toplumlarına özgü olduğu yönünde Avrupa merkezci bir bakış açısı üretmiştir. Bu ilk döneme denk düşen sosyal gerçeklik ise İngiltere öncülüğünde gelişen ekonomilerin diğer ekonomiler üzerinde egemenlik kurması ve birçok ülkenin kolonileşmesi olmuştur.

2. Gelişme kuramının ikinci dönemi ise ABD'nin öncülüğünde 2. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde gözlemlenen yeni gelişmelere bağlı olarak gündeme gelmiştir. Ercan'ın gelişme kuramının ikinci aşaması olarak adlandırdığı bu dönemde azgelişmiş toplumlar gelişme kuramının temel araştırma nesnesi haline gelmişler; "öteki" denen toplumların tüm

yaşam pratiklerini araştırma nesnesine dönüştürmüştür. Gelişme kuramının ikinci aşamasını tanımlayan temel değişken ise bu toplumların geleceğine dair iyimser bir bakış açısı ve gelişmeleri için bu toplumlara müdahalenin gerekliliğine yapılan vurgudur.

3. Gelişme kuramı ve onun geliştirdiği düşünce biçimleri 1970'lerden sonra eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerden biri olan neoliberal bakış açısı her ne kadar gelişme kuramının özellikle ikinci aşamasına ait düşünceleri eleştirse de neoliberalizmin gelişme kuramının üçüncü aşamasını oluşturduğu, neoliberal ele alımların özünde azgelişmiş ya da yeteri kadar Pazar ilişkilerine açılmamış toplumlar hakkında bir dizi reçete ve bilgi ürettiği görülmektedir.

2.1.2. Bağımlılık Okulu

1960'lara kadar düşünce dünyasında hâkim olan batı merkezli "gelişme kuramı" artık bu dönemden sonra geçerliliği sorgulanmaya başlanmış ve sürdürülmesi mümkün olmayan bir kuram olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda gelişimci kuram kendi karşıtını türetmiştir. Gelişimci kuram modeline karşı geliştirilen düşünceler "Bağımlılık Okulu" adı altında toplanmıştır (Ercan, 2001: 125).

Bu anlamda Bağımlılık kuramları, daha az gelişmiş olan ülkelerin Batı'ya yetişebileceğini ileri süren modernleşme kuramının iyimser ancak pek de gerçekçi olmayan iddialarına karşıt olarak geliştirilmiştir (Marshall, 1999: 55).

Bağımlılık okulunun en önemli özelliği; azgelişmişliği açıklamada azgelişmişliğin gelişmişlikle arasında olan ilişkiyi göstermesidir (Ercan, 2001: 125). 1970'li yıllarda Bağımlılık Okulu özellikle üçüncü dünya ülkelerinde hakim bir açıklama dizisi olmuştur. Blöström ve Hettne'in tespitlerine göre, Bağımlılık Okulu yapısalılık ve Marksizm olmak üzere iki gruptan beslenmiştir(akt. Ercan, 2001: 126).

1. Yapısalılık ve Raul Prebisch: Raul Prebisch tarafından geliştirilen yapısalıcı yaklaşıma göre Gelişimci kuram, kapitalist ekonominin Latin Amerika modelini anlamak için yeterli değildir (akt. Ercan, 2001: 126). Raul Prebisch 1950 yılından beri Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun (ECLA) başkanlığını yapmış ve gelişme sorunundan ziyade "serbest ticaret teorileri" konularında yoğunlaşmıştır. Prebisch, farklı ürünler üreten ülkelerin birbirleriyle olan

ilişkilerini anlamak için yapısal analizlerin önemli olduğuna dikkat çekmiştir (akt. Ercan, 2001: 126).

Bu anlamda Raul Prebisch'in başkanlığında bulunduğu komisyon (ECLA) az gelişmişlik sorununa ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlar için çözüm bulmayı amaçlamıştır. Prebisch serbest ticaretin, ekonomik yapıları açısından benzerlik gösteren ülkeler arasındaki ilişkide ülkelerin kalkınmasında faydalı bulurken; aksi durumda ise az gelişmiş ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir¹ (Yeşildal, 2010: 74).

2. Marksizm: Bağımlılık okulunun Marksizm'den beslenmesini sağlayan ise Paul Baran olmuştur. Paul Baran ise az gelişmişliğin nedeni olarak "sömürü sistemi"ni göstermiştir. Baran temel kitabı olan "büyümenin ekonomi politiği"nde; gelişmesini tamamlamış olan kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkelerinde kendi seviyelerine olmasa da gelişmelerini tamamlayabilmeleri, kalkınabilmeleri adına gerçekleştirdikleri mücadeleleri sorunlu ve kendi çıkarlarına ters bulmaktadır. Baran'a göre az gelişmiş olan ülkelerin kalkınması gelişmiş kapitalist ülkelerin çıkarlarına tamamen ters düşmektedir. Çünkü az gelişmiş ülkeler, gelişmiş kapitalistlere hammadde sağlamada aynı zamanda bu ülkelere büyük karlar ve yatırım alanları sağlamada önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu nedenle Baran'a göre az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkeler için vazgeçilemez bir dayanaktırlar (akt. Ercan, 2001: 129-130). Bu yüzden de az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları kapitalist yapılar için istenilen bir durum değildir.

Bağımlılık okuluna bağlı olan bir diğer isim de Celso Furtado'dur. Furtado'ya göre bağımlılık açısından önemli olan dört temel güç kaynağı vardır. Bunlar; teknolojinin kontrolü, finansal kaynakların kontrolü, piyasanın kontrolü ve ucuz emek kaynaklarının kontrolüdür (akt. Ercan, 2001: 131-132). Bu noktada bağımlılık bu dört güce hâkim olmakla ilişkili olmuştur. Bu dört güce sahip olan ülkeler, diğer ülkeleri kendilerine bağımlı bir hale getirmeyi başarabilmiştir.

Bağımlılık okulunun uluslararası düzeyde tanınmasını sağlayan isim "az gelişmişliğin gelişmesi" iddiası ile Andre Gunder Frank olmuştur. Frank, "Gelişme

¹ ECLA'ya göre az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı olumsuz yönde etkileyen en temel faktör "serbest ticaret" tir. ECLA buna çözüm olarak önerdiği yapısal değişim programı ise "ithalata dayalı sanayileşme" dir (Yeşildal, 2010: 74-75).

sosyolojisi ve azgelişmişliği” isimli çalışmasında modernleşme teorisinin ampirik düzeyde bir geçerliliğinin olmadığını, teorik düzeyde yetersiz olduğunu ve siyasal açıdan da etkili olmadığını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Frank’a göre modernleşme teorisinin “her ülkede gelişim süreçlerinin aynı aşamalardan geçerek gerçekleşeceği” iddiasını kabul etmek mümkün değildir. Frank, her ülkenin aynı süreçlerden geçerek gelişmesini tamamlayıp aynı sonuçları elde edemeyeceğini iddia etmektedir (akt. Ercan, 2001: 134-135).

Andre Gunde Frank da Paul Baran’dan etkilenmiştir. Dolayısıyla Frank da dünya sisteminde oluşan gelişmişlik ve azgelişmişlik düzeylerini kapitalizmle ilişkilendirmiştir. Frank kapitalizmin hiyerarşik bir yapı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Hiyerarşik yapının oluşması ise ülkeler arasındaki ilişkide oluşturulan artı değer, ekonomik artığın azgelişmiş ülkelere doğru aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Frank sistemin “metropol ve uydu” şeklinde oluştuğunu iddia etmiştir. Frank’a göre metropol ülkeler, uydu ülkelerde oluşan ekonomik artığı alarak kendi gelişmesini tamamlamak amacıyla kullandıkları için “gelişmiş”lerdir; buna karşılık uydu ülkeler ise kendi artığını kullanamayıp metropollere verdikleri için kendi gelişmelerini tamamlayamazlar ve bu yüzden “azgelişmiş” statüsünde kalırlar (akt. Ercan, 2001: 136).

Bağımlılık okulu, modernleşme kuramına karşıt olarak bir anlamda azgelişme kuramını oluşturmuştur. Bağımlılık okulu, modernleşme kuramının Üçüncü Dünya ülkelerindeki mevcut sorunların geleneksel değerlere sahip olmasından kaynaklandığı iddiası ile bu sorunların Batı’ya bağlanmasıyla çözüleceği formülünü reddetmiştir. Bağımlılık okulu kuramcılarına göre azgelişmiş olan ülkelerin geri kalmış olmalarının sebebi gelişmiş ülkelerdir. Aynı zamanda bağımlılık okulu, modernleşme kuram aracılığıyla Batı’nın, Batılı olmayan, gelişmesini tamamlayamamış ülkelerdeki ayrıcalıklı konumunu da reddetmiştir. Bu anlamda Frank, Bağımlılık Okulu’nun emperyalizmi saklamaya hizmet eden imparatorun örtüsünü kaldırdığını belirtmiştir (akt. Ercan, 2001: 139).

Wallerstein ise ülkeler arasındaki ilişkide Frank’a yakın bir tavır sergilemiş ve düşüncelerini “dünya sistemleri analizi” adı altında kavramlaştırmıştır. Diğerlerinden farklı olarak Wallerstein incelemesinde analiz birimi olarak tüm dünyayı bütünsel bir şekilde ele almıştır.

Wallerstein'a göre dünyadaki sömürü ilişkisi devletlerin sınırları dahilinde değil; dünyanın geneline hakim olan büyük bir işbölümü ile gerçekleşmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 311). Bu anlamda Wallerstein'a göre kapitalist sistemde karlılık oranlarının farklılığında üç tane hiyerarşik yapı oluşmuştur. Bunlar; gelişmesini tamamlamış ve sistemdeki güçlü yapılar olan "merkez"; gelişmesini tamamlamakta olan "yarı çevre" son olarak da gelişmesini tamamlayamamış, sistemde en pasif olan "çevre"dir (Wallerstein, 2011a: 59).

Dünya sisteminde yer alan merkez ülkeler, kapitalist dünya ekonomisine hakim olan kısmı oluşturur ve merkezin dışında kalan kesimleri sömürerek gelişmesini tamamlarlar. Çevre bu anlamda merkez tarafından sömürülen ve merkeze hammaddeyi sağlayan kesimdir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 311). Bu bağlamda Wallerstein dünyada kapitalist sistemin varlığını sürdürdüğü sürece çevre ülkelerin sürekli olarak merkez tarafından sömürüleceğini ve gelişmelerini tamamlayamayacağını söylemektedir. Çevre ülkelerin geri kalmalarının temelinde merkez ülkelerin sürekli olarak bu bölgeleri sömürmesi yatmaktadır. Dolayısıyla çevrenin durumu kendisinden kaynaklanan bir durgunluk değil, merkezin neden olduğu bir "aktif geri bırakılmışlık"tır (Ragin ve Chirot, 2011: 326). Yarı çevre ülkeler ise merkez ve çevre arasında yer alan gelişmekte olan ülkelerdir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 311).

2.1.3. Annales Okulu

Wallerstein aynı şekilde teorisini şekillendirirken Annales Okulu'ndan da etkilenmiştir. Dünya sisteminin kendisine ait bir tarihin olduğunu fark eden Wallerstein, öne sürdüğü tezleri açıklamak için dünya sistemleri analizinde tarihsel sosyoloji yöntemini tercih etmiştir (Ragin ve Chirot, 2011: 315).

Toplumsal değişimi analiz edebilmek için kullanılan iki yöntem vardır. Bunlardan ilki; yaşanan her zamana ve dünyada yer alan tüm toplumlara uygulanabilecek makrososyolojik yasaların olduğunu kabul eden yöntemdir. Yeterli sayıda olayların incelenebilmesiyle, sistemde etkili olan değişkenler kontrol altına alınabilir ve bu sayede genel toplumsal yasalar oluşturulabilir. İkincisi ise her olayın kendi özelinde kendi tarihleriyle açıklanabilir olduğu yöntemidir. Bu yönetime göre genel yasaların varlığı kabul edilemez, sadece tek tek olaylar vardır ve bu olayları açıklamada tek etkili yöntem de tarihtir. Dünya genelinde yapılan genellemelerin ise yararsız olduğu savunulmaktadır. Çünkü her toplumun kendine ait bir benzersiz tarihi

vardır ve bu toplumların yapısı kendi tarihleri aracılığıyla şekillendiği düşünülmektedirler (Ragin ve Chirot, 2011: 315-316).

Wallerstein ise ikinci yöntemin uygulanmasında zorluklar yaşanacağını düşünmüş ve bu yüzden de birinci yöntemi tercih etmiştir. Ancak uygulama kısmında Wallerstein toplumların tarihlerini öğrenmede birincil kaynaklara ulaşmada sıkıntıya düşmüştür. Bu nedenle Wallerstein, ikincil kaynakları seçmesine ve ulaşmasına yardımcı olacak bir yol gösterici aramıştır. Siyasal inancı bakımından Marksist temelli bir görüşe sahip olan Wallerstein, teorisinin zeminini sağlamlaştırmak için aradığını Fransız Annales Okulu'nda bulmuş ve en çok etkilendiği isim de Fernand Braudel olmuştur (Ragin ve Chirot, 2011: 316-319).

Aradığı kaynaklara Annales Okulu aracılığıyla ulaşan Wallerstein, teorisinin açıklayıcı kavramları konusunda Annales Okulu'ndan tamamen ayrılır. Düşüncelerinin merkezinin oluşturan küresel eşitsizliğin birden çok açıklayıcı kavramı vardır. Wallerstein'in dünya sistemleri analizinde en temel açıklayıcı kavramı “dünya-ekonomisi”dir. Wallerstein'a göre dünyadaki sistem, birden fazla siyasal varlığı bünyesinde barındıran tekil bir ekonomik yapı olan dünya ekonomisidir (Ragin ve Chirot, 2011: 320-321).

Aynı zamanda Wallerstein, Lenin'in emperyalizm teorisinden de bazı kavramları kendi sisteminde açıklayıcı mekanizmalar olarak kullanmıştır. Bunlar; çekirdekte yer alan güçler arasında çekişme ve rekabetin hakim olması, yetersiz talep, ücret baskısı ve ucuz hammadde arayışıdır (Ragin ve Chirot, 2011: 321).

Wallerstein bunların yanı sıra teorisini oluştururken Karl Marx, Joseph Schumpeter, Ilya Prigogine ve Frantz Fanon'dan etkilendiğini de belirtmiştir (Schouten, 2008: 2). Aynı şekilde ekonomik örgütlenme biçimlerini(karşılıklı-yeniden dağıtımçı-pazar) açıklarken de Macar iktisat tarihçisi Karl Polanyi'den esinlenmiştir (Wallerstein, 2011a: 41).

2.2. WALLERSTEIN VE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ

Wallerstein, ekonomik değişim ilişkilerinin hâkim olduğu ve kompleks bir ağ ile birbirine bağlı “dünya ekonomi” veya “dünya-sistem” diye tanımlanabilecek olan tek bir dünyanın olduğunu iddia eder. İddia ettiği dünyanın ana karakteristiği “sermaye ve emek ilişkileri”ne bağlı kırımlar ve rekabet içinde gerçekleştirilen “sonsuz sermaye

birikimi”nin amaç edinilmesidir. Wallerstein’in bu yaklaşımı “Dünya Sistemleri Analizi” olarak bilinmektedir.

Wallerstein’in “Dünya sistemleri analizi”nin temelinde Batı Avrupa’nın özellikle Kuzeybatı Avrupa’nın 15. yüzyılın sonlarında sahip olduğu teknolojik ya da örgütsel avantajlar aracılığıyla Batılı olmayan ve gelişmesini tamamlayamamış güçsüz çevre ülkelerini sömürerek kendi zenginliklerini ve üstünlüklerini sağlamış olmaları vardır (Ragin ve Chirot, 1999: 305)

Dünya sistemleri analizi bir bakış açısı olarak 1970’lerin başlarına doğru kendini göstermiş ve konuşulmaya başlanmıştır. Dünya- sistemleri analizi, analiz birimi ve toplumsal zamansallık kaygısının yanı sıra birbirinden farklı sosyal bilimler arasında olan engellerle ilgili kaygıları bir mantık dizisi içinde bir araya getirmeyi amaçlamıştır (Wallerstein, 2011a: 40).

Bu kaygıların çözümünü hedef alan dünya-sistemleri analizi ilk olarak, ulusal devleti temel alan standart bir analiz biriminin yerine “dünya-sistemi” olarak adlandırdıkları analiz birimini temel almıştır. Önceki sosyal bilimciler incelemelerini hep “ulusal” nitelikte yapmışlardır. Örneğin tarihçiler ulusal tarihleri, iktisatçılar ulusal ekonomik yapıları, siyaset bilimciler ulusal politik yapıları, sosyologlar da ulusal toplum yapılarını analiz etmiş ve incelemelerini sınırlı tutmuşlardır. Dünya-sistemleri analistleri ise bu analiz birimlerine kuşkuyla bakmış ve temel aldıkları analiz birimlerinin hangisinin gerçekte var olup olmadığını ya da odaklanması gereken analiz biriminin hangisinin daha yararlı olacağını sorgulamışlardır. Bu yüzden dünya-sistemleri analistleri ulusal düzeydeki yapıların yerine şimdiye kadar üç varyant halinde olduğunu iddia ettikleri “tarihsel sistemleri” koymuşlardır: mini-sistemler, iki tür “dünya-sistemleri” –dünya-ekonomileri ve dünya imparatorlukları (Wallerstein, 2011a: 40).

Wallerstein bu noktada dünya-sistem’indeki tireye ve iki alt-kategorisine dikkat çekmek istemiştir: dünya-ekonomileri ve dünya-imparatorlukları. Tire koymasındaki amaç; ifade etmek istediğinin bütün dünyanın sistemleri, ekonomileri ya da imparatorlukları olmadığı; fakat bir dünya olan sistemler, ekonomi ve imparatorluklar olmasından kaynaklanmaktadır. Dünya-sistemleri ile Wallerstein’in ifade etmek istediği, birden fazla siyasi ve kültürel birimi bir arada kapsayan bir uzaysal/zamansal alan ve bu alanın da belli kuralların olduğu, kurallara uyan bütünleşmiş bir faaliyetler ve

kurumlar alanı olmasıdır (Wallerstein, 2011a: 40-41). Özetle içinde yaşadığımız dünyanın uymak zorunda olduğumuz kuralları vardır.

Wallerstein dünya-imparatorluğunu (Roma İmparatorluğu, Han Hanedanlığı dönemindeki Çin gibi), tek bir politik merkezi ve bir eksenel işbölümünün² yanında çok sayıda da kültürün var olduğu büyük bir bürokratik yapı olarak tanımlarken dünya-ekonomisini ise çok sayıda siyasi merkezin ve kültürün bulunduğu büyük bir eksenel işbölümü olarak belirtir (Wallerstein, 2011a: 159-160).

Dünya imparatorlukları güçlü merkezlerin liderliğinde birleşmiş, siyasi olarak bütünleşmiş varlıklardır. Birleştirici olmalarından dolayı sistem genelinde yeniden bir bölüşüme maruz kalırlar. Dünya ekonomileri ise dünya imparatorluklarının aksine siyasi olarak bütünleşmemiş, ekonomik olarak bütünleşmiş yapılardır. Siyasi bütünleşmenin olmamasına rağmen dünya ekonomisinin kapsadığı siyasal yapılar kendi aralarında tekil bir işbölümünü oluşturmuşlardır (Ragin ve Chirot, 2011: 317).

Wallerstein, dünya imparatorlukları ve dünya ekonomisi yapıları içinde yer alan ekonomik örgütlenme biçimlerini tanımlarken Karl Polanyi'den esinlenmiştir³. Karl Polanyi'ye göre üç tane ekonomik örgütlenme biçimi vardır. Bunlardan ilki; "karşılıklı" bir anlamda doğrudan takas diyebileceğimiz değiş-tokuş, ikincisi "yeniden dağıtımçı" örgütlenme biçimindedir. Üçüncüsü "Pazar"lar biçiminde örgütlenme biçimidir. Yeniden dağıtımçı örgütlenme biçiminde, mallar merdivenin alt basamaklarından yukarı doğru bir yol izler ve devamında ise kısmi olarak tekrar geldiği yere alt basamaklara geri döner. Üçüncü ekonomik örgütlenme biçimi ise değişimin para aracılığıyla kamusal alanda gerçekleştiği "Pazar"lardır. Wallerstein'a göre bu üç örgütlenme biçimi tarihsel sistemlere uymaktadır: mini sistemlerde "karşılıklılık" esas olurken dünya imparatorluklarında "yeniden dağıtım", dünya ekonomilerinde ise etkili olan "Pazar"lardır (Wallerstein, 2011a: 41-42).

Pazarlar, kapitalist sistemin işlevlerini gerçekleştirmesi adına kapitalist sistemin en temel unsurunu oluşturmaktadır. Pazar; hem bireylerin ve firmaların mallarını alım-satım işlemini gerçekleştirdiği somut yerel yapılar olduğu gibi bu alım satım işlevlerinin gerçekleştiği fiili bir kurumdur. Wallerstein, pazarları bütün üretici ve satıcıların hepsi için bir mıknaatıs olarak betimlemiştir. Kapitalist sistemde istenilen Pazar türü ise

² *Eksenel İş Bölümü*: Kapitalist dünya-ekonomiyi bir arada tutan şeyin, merkeze özgü ve çevresel süreçleri birbirine bağlayan görünemez bir eksen olduğu argümanını ifade ederken kullanılan bir terimdir (Wallerstein, 2011a: 160).

³ Wallerstein aynı şekilde teorisini oluştururken Karl Marx, Fernan Braudel, Joseph Schumpeter, Ilya Prigogine ve Frantz Fanon'dan etkilendiğini belirtmiştir (Schouten, 2008: 2).

“serbest pazarlar”dır⁴. Serbest pazarlar sistemdeki diğer unsurların (devletler, firmalar, hanehalkları, sınıflar ve statü grupları) karar alma süreçlerinde etkili olmuşlardır (Wallerstein, 2011a: 54).

Kapitalist sistemin serbest pazarları tercih etmesi gibi satıcılar da her zaman tekelleri tercih etmişlerdir. Çünkü tekeller aracılığıyla üretim maliyeti ve satış fiyatı arasında geniş bir farkla yüksek karlar elde edebilirler. Dolayısıyla kapitalist sistemdeki sonsuz sermaye birikimi için pazarlarda tek el oluşturmak çok önemlidir. Ancak bu noktada firmalar tam bir tek el oluşturmanın imkansızlığı sorunuyla karşılaşılır. Bu yüzden kısmi tekelleri oluşturmayı tercih ederler. Devletin müdahalesinden rahatsız olan kapitalistlerin kısmi tekelleri oluşturması için devletin sınırlı müdahalesine izin vermişlerdir. Çünkü kısmi tekeller ancak güçlü bir devletin desteği ile oluşturulabilir (Wallerstein, 2011a: 55).

Kısmi tekellerin oluşturulması için de devletlerin uyguladıkları farklı yöntemler vardır: Bunlardan ilki; bir icadın haklarını belirli bir süre de olsa kendi elinde tutmaya yarayan “patentler sistemi”dir. İcat edilen ürün tüketicilere çok pahalıya satılmaktadır, dolayısıyla üreticilere de yüksek karlar kazandırmaktadır. İkinci yol ise; ithalat ve ihracat üzerinde devletin uyguladığı korumacı tedbirler, kısıtlamalardır. Üçüncüsü, vergi indirimleri ve devlet sübvansiyonlarıdır. Dördüncüsü, zayıf devletlerin uyguladıkları korumacı tedbirlere karşılık olarak güçlü devletlerin korumacılık karşıtı tedbirleri uygulamalarını önlemek üzere devletlerin güç kullanmasıdır. Belli ürünlerin önemli alıcıları ve yüksek düzeyde fiyatları ödemeye istekli olan devletlerin rolü ise devletlerin uyguladıkları beşinci yöntem olarak değerlendirilebilir. Son olarak da devletlerin üreticilerin üzerine bir yük olarak getirdikleri müdahaleleri sayılabilir (Wallerstein, 2011a: 56).

Dolayısıyla devletlerin müdahale edebileceği çok yöntem vardır. Yukarıda verilen örnekler bunlardan sadece bir kaçıdır. Kapitalist sistemler devletin müdahalesini istemese de kapitalist sistemin devam edebilmesi, işleyişini sürdürebilmesi adına devletlerin yaptığı bu müdahaleler hayati niteliktedir (Wallerstein, 2011a: 57).

Firmalar ise pazarlardan sonra kapitalist sistemin önemli bir diğer unsurudur. Çünkü pazarlarda rekabet edecek olan firmalardır (Wallerstein, 2011a: 57) . Aynı şekilde hanehalkları ya da işçiler işgüçlerini oluşturduğu gibi, dünya sisteminde sosyalleşme kurumlarını oluşturmada en etkili olan unsurdur. Uyulması gereken

⁴ Çok sayıda satıcı ve alıcının yer aldığı ve sahip olduğu kurallar üzerinde herhangi bir politik sınırlamaların olmadığı pazarlardır (Wallerstein, 2011a: 170) .

toplumsal kuralların eğitimi öncelikle hanede verilir. Daha sonrasında ise okul, ordu, dinsel kurumlar ya da medya tarafından desteklenerek sisteme kolaylıkla entegre olabilecek yurttaşlar yetiştirilir (Wallerstein, 2011a: 74).

Dünya ekonomilerinde siyasi birliğin olmaması yapıyı güçlü kılmıştır. Çünkü merkezi denetimin olmamasıyla beraber ekonomik aktörlerin özgür hareket edebileceği alan genişlemiştir. Hareket alanı genişleyen ekonomik aktörlerin hem ulusal hem de küresel düzeyde servetlerini artırma fırsatları doğmuştur. Bu da dünya ekonomilerinde temel amaç olan “sonsuz sermaye birikimi”ni oluşturmuştur. Dünya ekonomilerinin bu özellikleri servet dağılımı eşitsizliklerini derinleştirir (Ragin ve Chirot, 2011: 317).

Wallerstein’a göre 16. yüzyıldan günümüze kadar tek bir dünya sistemi vardır; o da modern dünya ekonomisi olarak adlandırılan kapitalist bir dünya-ekonomisidir⁵. Tabii bu ilk dünya ekonomisi değildir ancak diğerlerinden farkı, bugüne kadar uzun süre varlığını sürdürebilmiş tek dünya ekonomisidir. Modern dünya ekonomisinin bu başarısının sırrı “kapitalizm”dir. (Wallerstein, 2011a: 41). Wallerstein’in ekonomik bir biçim olarak kapitalizmden kastı; kapitalist sistemin herhangi bir politik oluşumdan daha fazla hakimiyet alanına sahip olabileme yeteneğidir (Wallerstein, 2010: 346).

Bu dünya ekonomisi, ilk önce Avrupa ve Amerika kıtalarının bazı bölgelerinde etkin iken zamanla etki alanını genişletmiş ve tüm dünyaya hâkim olmuştur⁶ (Wallerstein, 2011a: 51). Bugün modern dünya sisteminin bünyesinde yer alan üç temel ekonomik entegrasyon alanı vardır. Bunun en önemlilerinden Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’dur. 1957 yılında kurulan AET varlığını Avrupa Birliği (AB) adı altında ekonomik, siyasi ve kültürel bir bölgesel bütünleşme gücü haline gelmiştir. İkinci diğer önemli bölgesel ekonomik entegrasyon üye ülkeler arasındaki ticareti yeniden düzenleyerek yeni avantajlar elde etmek amacıyla ABD ve Kanada arasında 1992 yılında başlayan 1994’te Meksika’yı da içine alarak Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) adı altında faaliyete geçmiştir. Üçüncü ekonomik entegrasyon grubu da Japonya çevresindeki Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturdukları entegrasyon hareketidir.

Wallerstein’in dünya ekonomisi ile ifade etmek istediği; içinde büyük bir işbölümünün hâkim olduğu, temel ve asli malların içsel mübadelesinin yapıldığı, sonsuz sermaye birikiminin amaçlandığı, sermaye ve emek gücü akışlarının gerçekleştiği büyük

⁵ Tarihsel sistem olan kapitalizm, 15. yüzyılın sonlarında Avrupa’da oluşmaya başlamış ve zaman ilerledikçe 19. yüzyılın sonlarında tüm dünyada etkisini göstermeye başlamıştır (Wallerstein, 2012a: 20).

⁶ Avrupa kapitalist sistemi hiçbir zaman dünya imparatorlukları gibi siyasi olarak bütünleşmemişlerdir dolayısıyla en başından beri bir imparatorluktan ziyade bir dünya ekonomisi olduğu söylenebilir (Ragin ve Chirot, 2011: 324).

bir coğrafi alandır. Bu yapılar bünyesinde birden fazla politik birimleri barındırır da birleştirici bir politik yapıyla sınırlandırılmamış ve gevşek bir bağla devletlerarası sistemde birbirine bağlıdır. Aynı şekilde bu yapılar, içerisinde birden fazla dili konuşan ya da farklı dinlere inanan, kendi kültürleri arasında birçok farklılık gösterdiği bir jeokültüre sahiptirler. Dolayısıyla bu yapılar homojen değildir ve homojen olması da beklenemez. Böylesine büyük bir yapıyı bir arada tutan da sonsuz sermayenin gerçekleşmesi yolunda sistem içerisinde oluşturulmuş olan “işbölümü”dür (Wallerstein, 2011a: 51-53).

Kapitalist dünya ekonomileri birçok kurumun bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Yapıyı oluşturan en temel kurumlar ise pazarlar, pazarlarda rekabeti oluşturan firmalar, aynı şekilde devletlerarası sistemde yer alan çok sayıdaki devletler, hanehalkları, sınıflar ve statü gruplarıdır (Wallerstein, 2011a: 53-54). Kapitalist sistemin en temel amacı ise sermaye birikimi değil, “sonsuz sermaye birikimi”dir. Dolayısıyla sistemin bütün kurumları, bu amaca öncelik verenleri ödüllendirdiği gibi başka amaçları öncelik edinen birimleri de cezalandırırlar (Wallerstein, 2009a: 145).

Kapitalist bir dünya-ekonomisinde var olan işbölümü, üretimi merkeze özgü ürünlerin üretimi ve çevreye özgü ürünlerin üretimi olarak ikiye bölmüştür. Bunun sonucunda kapitalist dünya sisteminde karlılık derecesinin farklılığında “merkez, yarı çevre ve çevre” olmak üzere üç tane hiyerarşik yapı oluşur. Karlılık tekelleşme derecesine bağlı olduğu için merkeze özgü üretimlerle Wallerstein’in kastı “kısmi tekeller” tarafından kontrol edilen süreçler olmasıdır. Bunu yanında çevresel süreçler de “rekabetçi süreçler” olarak yorumlanmıştır. Merkez ve çevre arasında gerçekleşen mübadelede rekabetçi ürünlerin zayıf bir konumda olmasına karşılık merkeze özgü olan kısmen tekelleşmiş ürünler daha güçlü olmaktadır (Wallerstein, 2011a: 59).

Merkez, yüksek düzeyde teknolojik ilerlemeye sahip ve ileri düzeyde ürünler üretirken; çevrenin rolü, merkezin temsilcilerine ham madde, tarımsal ürün ve ucuz işgücü sağlamaktır. Merkez ve çevre arasındaki değişim eşit olmayan şartlarda gerçekleşir. Merkez ve çevre arasındaki ilişkide merkez her zaman öncelikli ve karlı olan taraftır. Çevre ürünlerini ucuz fiyatlardan satmak zorundadır fakat buna karşılık merkezin ürünlerini daha pahalıya almak zorundadır⁷.

Merkeze özgü ürünlerin karlı olmasıyla merkezdeki ülkeler hem zenginliklerini hem de güçlerini artırma imkanlarına sahiptirler. Eşit şartlar altında gerçekleşmeyen

⁷ (http://tr.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Wallerstein#D.C3.BCnya_Sistemler_Teorisi, 08.10.2012).

mübadele sonucunda çevreden merkeze doğru bir artı değer akışı gerçekleşmektedir (Wallerstein, 2011a: 42). Wallerstein, bu mübadele sonucunda merkezin güçlenmesine karşılık çevrenin zayıflamasını “eşitsiz mübadele” olarak yorumlamıştır. Ayrıca Wallerstein kapitalist sistem içerisinde sonsuz sermaye birikiminin temel amaç olarak kaldığı sürece oluşan bu eşitsizliğin hiçbir zaman yok olmayacağını ve gittikçe derinleşeceğini belirtmiştir (Hopkins ve Wallerstein, 2000: 13). Çünkü sistemin kendisi, ekonomik aktörlere alanlar arasındaki eşitsizliklerden yararlanma ya da yeniden dağıtıma yönelik herhangi bir siyasal baskının ve denetimin olmamasıyla var olan eşitsizlikleri kendi yararına kullanma serbestisi verir (Ragin ve Chirot, 2011: 320-321).

Kapitalist aktörler de sistemin kendisine sunduğu bu fırsatları sonuna kadar kullanır. Çünkü kapitalist aktörler zarar verdikleri bölgelerden siyasi olarak sorumlu değillerdir. Dolayısıyla bu hasarları ödemek zorunda kalan merkez ülkeler değil yine güçsüz olan çevre ülkeler olmuştur. Verilen hasar da çevre ülkelerde yer alan zorunlu emek sistemi ile giderilmeye çalışılır. Uygulanan bu sistemle çevre gücünü iyice kaybetmeye başlar. Çünkü bu zorunlu emek sistemi de ücretleri çok düşük tutmayı gerekli kılar. Dolayısıyla küresel düzeyde var olan eşitsizliğin iyice derinleşmesine neden olur (Ragin ve Chirot, 2011: 321).

Üçüncü hiyerarşik yapı olan yarı çevre ülkeler ise merkezden güçsüz fakat çevre ülkelerden daha güçlü olan bir konumdadır. Yarı- çevre diye adlandırılan toplumlar, sanayileşmeyi önemli ölçüde başarmalarına rağmen bağımlılıktan kurtulamamış ve bir ölçüye kadar az gelişmiş olarak kalmışlardır (Marshall, 1999: 810).

Wallerstein “yarı çevre” kategorisi ile merkez ve çevre arasındaki ilişkinin tanımlanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Wallerstein yarı çevre ülkelerin varlığı ile kapitalist dünya ekonomisi sorunsuz işleyebildiğini belirtmiştir (Wallerstein, 1974: 403).

Yarı çevre ülkeler, merkez ülkelerin baskısı altında olmasına karşılık kendisi de çevre ülkeler üzerinde baskı uygularlar. Çünkü kendilerini çevre ülke statüsüne doğru gidişini engellemek ve bunun yanında da merkeze doğru ilerlemek için gerekeni yapmaya çalışırlar. Bunların gerçekleşmesi de çok kolay değildir. Ancak dünya pazarı üzerinde etkili olmaları için devlet müdahalesi gereklidir. Bu yüzden yarı çevre ülkeler en saldırgan ve korumacı politikaları uygulayan devletler olmuştur (Wallerstein, 2011a: 65).

Dünya sistemi görüşünde kapitalist sistemde esas amaç olan sonsuz sermaye birikimi çevre ülkelerin sömürülmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla merkez, çevrenin kaynaklarından yararlanarak ve sömürerek kendi zenginleşmelerini sağlar, denetim alanlarını genişletirler. Çevrenin kaynaklarından zenginleşen merkez kendi denetim alanlarını genişletmesi çevrenin geride kalmasına, yoksullaşmasına, toplumsal, ekonomik ve siyasi zorluklara girmesine neden olmuştur. Pierre-Joseph Proudhon mülkiyetin hırsızlık olduğunu belirtirken Wallerstein “kapitalist ilerlemenin küresel ölçekte hırsızlık olduğu”na dikkat çekmiştir (Ragin ve Chirot, 2011: 306). Çevre ülkelerin geri kalması da bölgede uygulanan ekonomik politikaların sonucudur. Wallerstein dünyanın kapitalist sistemle bütünleştikten sonra çevrenin kaderinin durgunluktan daha çok “aktif geri bırakılmışlık” olduğunu savunmaktadır (Ragin ve Chirot, 2011: 326-327).

2.2.1. Devletler Sisteminde “Egemen Devlet” Ve Devletlerarası İlişkiler

Wallerstein modern devletleri egemen devletler olduğu vurgusunu yapmıştır. Dolayısıyla egemenlik kavramı modern devlet sistemi içerisinde icat edilmiş bir kavramdır. Aynı şekilde modern devletler de, devletlerarası sistem denilen daha geniş bir devletler dairesi içerisinde yer almaktadır. Wallerstein diğer uluslararası ilişkiler yazarları gibi devletlerarası sistemin kurumsallaşmasının başlangıcı olarak 1648 Westphalia Barışı'nı⁸ kabul etmektedir. Avrupalı devletlerce imzalanan bu anlaşma, belli devletlerarası ilişki kurallarını uyulması gereken kanunlar haline getirmiş ve egemenliği sınırlamakla beraber garanti altına almıştır (Wallerstein, 2011a: 82).

Egemenlik sadece devletin kendi içerisinde tek başına otorite olması değil aynı zamanda diğer devletler karşısında kendi başına bir otorite olduğunu belirten bir iddiadır. Bu da sabit sınırların olduğu ve diğer devletlerin bu sınırlar dahilinde kanuni, adli ya da askeri anlamda bir otorite iddiasında bulunamayacağı anlamına gelmektedir (Wallerstein, 2011a: 84).

Egemenlik kavramı bir “meşruiyet iddiası”nı da beraberinde getirmiştir. Modern dünya sistem içerisinde meşruiyetin sağlanması ya da onaylanması da

⁸ Birkaç antlaşmayı da içine alan (Münster Antlaşması ve Osnabrück Antlaşması) Westphalia Barışı, Otuz Yıl Savaşları ve Seksen Yıl Savaşları'nın sonunda 1648 yılında imzalanmıştır. Antlaşma Kutsal Roma İmparatorluğu, diğer Alman prensleri, İspanya, Fransa, İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri arasında imzalanmıştır. Üç önemli ilkesi vardır: 1) Devletlerin egemenliği ve siyasal Self Determinasyon (Geleceklik Hakkı), 2) Devletlerarasında eşitlik, 3) Bir devletin iç işlerine başka bir devletin karışmaması (http://tr.wikipedia.org/wiki/Vestfalya_Antla%C5%9Fmas%C4%B1#Dahili_Siyasi_S.C4.B1n.C4.B1rlar, 10.11.2012).

beraberinde “karşılıklı tanımayı” gerekli kılmıştır. Bu anlamda karşılıklı tanıma esası, devletlerarası sistemin temel yapıtaşlarından biridir. Çünkü meşruluğu, sınırları kabul edilmeyen bir ülkenin egemen olduğu söylenemez ve diğer egemen güçlerin tehdidine maruz kalabilirler (Wallerstein, 2011a: 85). Bu yüzden egemenliklerin meşru olması diğer devletler arasında gerçekleştirilecek olan karşılıklı tanımayı gerekli kılmıştır.

Sonuçları itibariyle egemenlik iddiası hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çok önemli bir yere sahiptir. Bu iddia kapitalist dünya sisteminde de etkili olmuştur. Kapitalist düzende egemen devletler, girişimcileri ilgilendiren birçok konuda otorite iddiasına sahiptir. Bu otorite iddialarından ilki, devletler malların ve sermayelerin kendi ülkelerinden geçip geçemeyeceğine ya da nasıl geçeceğine dair kuralları belirlerler. İkincisi, mülkiyet haklarına dair kuralları oluştururlar. Wallerstein’a göre de mülkiyet haklarının korunmasında ve bu konuda kural koyma yetkisinde tek meşru güç “devlet”tir. Üçüncüsü, çalışanların ücretlerini belirler ve gerekli olan istihdama karar verirler. Dördüncüsü, firmaların içselleştirmesi gereken maliyetleri belirlerler. Beşincisi, tekelleşmelerin hangi alanda ve ne düzeyde olacağına karar verirler, son olarak da vergi koymak ve yaptırımlarını uygulamak gibi daha birçok konuda yetkili otoriteye sahiptirler (Wallerstein, 2011a: 87-88).

Devletin kapitalist sistemdeki müdahalesine karşılık çoğu kapitalistlerin resmi ideolojisi “laissez faire⁹”dır. Yani; devletin piyasaya hiçbir şekilde müdahalesi istenmemektedir (Wallerstein, 2011a: 88). Ancak devletin bu negatif statüsü teoride kalmıştır, uygulamada devletler pasif olmamış aksine iyileştirici pozitif müdahalelerde bulunmuşlardır. Devletin müdahale de bulunması kapitalist sistem için çok önemli olmuştur. Devletin yaptığı müdahalelerden en az istenileni vergi koyma yolu ile firmalara müdahalede bulunması olmuştur. Firmaların vergi uygulamasından rahatsızlık duymalarının ise iki sebebi vardır: birincisi; alınan vergilerin firmaların yararına değil de bir başkasının yararına kullanıldığı, kendi yararlarına bir dönüşün olmayacağına dair olan inancıdır. Burada başkasından kasıt ise firmaların haricinde kalan siyasetçiler, bürokratlar, yabancılar, rakip firmalar, fakirler ya da toplanan vergiyi hak etmeyenlerdir. İkinci sebebi ise vergi olarak verilen paranın elde kalacağı düşüncesi ve kendi parasında firmaların karar verme yetkisinin olması, verilen paranın vergiye değil

⁹ “bırakınız yapınlar” düşüncesi.

de ihtiyaçları oldukları bir gideri karşılamak ya da istedikleri başka alan da harcamaya karar vermede özgür olmak istemeleridir (Wallerstein, 2011a: 93-94).

Egemenlik kavramı Fransız Devriminin bir ürünüdür. Bu anlamda Fransız devrimi dünya sisteminde tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Bu devrim, dünya sisteminin jeokültüründe iki temel değişime neden olmuştur. İlk olarak karşı çıkılan siyasi değişimin normalleşmesini sağlamıştır. İkinci olarak ve belki de en önemlisi “egemenliğin halka ait olduğu” iddiasını ortaya koymuştur. Bu iddia ile beraber halk artık “yurttaş” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Yurttaş olmak, devletin karar alma süreçlerine aktif ve diğer yurttaşlarla eşit olarak katılımını mümkün kılmıştır. Aynı zamanda yurttaşın üzerinde daha önemli kimsenin(aristokratlar vb.)olmadığı anlamına da gelmektedir (Wallerstein, 2011a: 96).

“Aktif olarak karar alma süreçlerine katılabilen yurttaş” olmak beraberinde “genel oy hakkı”nı ortaya çıkarmıştır. Ancak yurttaşlığın daha çok oy kullanma üzerinden tanımlanması “içerme”den ziyade sistemde bir “dışlama” oluşturmuştur. Toplumdaki herkesi sisteme entegre edilmesi amaçlanırken sistemden daha da dışlanmasını sağlamıştır. Ülkedeki herkesin oy kullanamaması ya da belli kesimleri dışlayan kurallar vardır: kadınlar, ülkede ziyaret için bulunan yabancılar, reşit olmayan gençler, hükümlüler ya da akli dengesi yerinde olmayan kesimler. Bu kesimler aslında içerme amacıyla oluşturulan yurttaşlık kavramının doğasına aykırı bir şekilde belirlenen kurullarla dışlanmıştır. Genel oy hakkı ile sisteme dahil olamayan, dışlanan kesimler de sisteme karşı seslerini duyurabilmek için meclis kanalları dışında kendi örgütlenmelerini kurmak zorunda kalmışlar ve zaman içerisinde kendilerini gösteri, protesto, isyan ya da devrimlerde göstermişlerdir (Wallerstein, 2011a: 97).

Dünya sisteminde 19. yüzyıl boyunca egemenlik tartışmaları hâkim olmuştur. Belli ideolojilerin bu kavrama yönelik farklı bakışları, değerlendirmeleri olmuştur. İlk olarak muhafazakârlık, değişimden yana bir tavır sergilememiş, değişimin olmaması gerektiğini ve aile, kilise, monarşi, eşraf gibi geleneksel kurumların yüceltilmesi gerektiğini savunmuştur. Muhafazakârlığın tam tersi görüşe sahip olan liberaller ise örnek yurttaş olarak “eğitimli bireyleri”, toplumu ilgilendiren kararlarda sürece aktif olarak katılması gereken kişiler olarak da “uzmanlar”ı yüceltmışlerdir. Liberaller değişime karşı çıkmamışlar, sadece yapılacak olan değişimin aşırı düzeyde olmaması, kontrollü ve mantıklı olması gerektiğini savunmuşlardır. Üçüncü ideoloji olan radikaller ise sistem karşıtı hareketlerle ilişkili olmuş, hatta çoğuna öncülük etmişlerdir

(Wallerstein, 2011a: 98). Bu grup değişimden yana bir tavır sergilemiş ancak bu yapılacak değişimin az olmaması gerektiğini savunmuşlardır.

Yaşanan tartışmalar sürecine bakıldığında dünya sisteminde birer egemen devlet olmayı başarabilenler “liberaller” olmuştur. İlimli tavırlarıyla liberaller, hem muhafazakârları hem de radikalleri kendi politikaları konusunda ikna etmiştir. Liberaller bu süreçte, ilerlemeyi temel alarak, tehlikeli olduğu varsayılan kesimin daha az tehlikeli hale getirmek ve liyakat sahibi olanların da karar alma süreçlerinde etkili olabilecek bir konumda olmasını savunmuşlardır. Ayrıca liberaller örnek yurttaş olarak eğitilmiş bireyleri gösterirken diğerlerinin de eğitim aracılığıyla zamanla yurttaş olabileceği yönünde önerilerde bulunmuştur (Wallerstein, 2011a: 98).

Wallerstein bu sistem karşıtı hareketlerin uyguladıkları politikaların başarısını bağlı oldukları devletin gücüne bağlamıştır. Bilindiği üzere her devletin gücü aynı oranda değildir, görece birbirlerinden ya üstün ya da daha güçsüzdür. Güçlü devletten kasıt asla otoriter rejimler değildir, aksine Wallerstein diktatör tutumları, baskıcı rejimleri güçsüz devlet olarak tanımlamıştır. Devletlerin gücü uygulanabilecek yasal kararlar almaya bağlıdır. Bu da en çok vergi toplamada ve toplanan vergilerin oranında kendini gösterir. Güçlü devletler halkın genelinde ise vergi oranı yaklaşık %80’lerde olurken, güçsüz devletlerin eline geçen vergi oranı yaklaşık olarak %20’lerde olup aradaki fark çok fazladır. Bu oranın düşük olması devletlerin güçsüzlüğünü, bürokratik yapının zayıf olduğunu gösterir. Dolayısıyla devletin güçsüzleşmesi de ekonomik alanda da kötüleşmesine neden olur (Wallerstein, 2011a: 98-99).

Ayrıca devletin zayıflamasıyla bünyesindeki yerel ağalıklar, toprak sahipleri mafyöz bir hal alır ki bu da kapitalist sistem için de oldukça tehlikeli yapılanmalardır. Bu anlamda devletlerin hem kendi otorite yapılarını güçlendirmek hem de oluşmaya başlayan bu mafyöz yapıları etkisiz hale getirmek için izledikleri en temel yol nüfuslarını “ulus” haline dönüştürmek olmuştur (Wallerstein, 2011a: 101).

Ulusçuluk Wallerstein’in deyiimiyle devlet yapılarının asgari çimentosu durumundadır. Bu anlamda devletler, ulusçuluk oluşturmak için üç temel araç kullanmışlardır. Bunlar; devlet okulları sistemi, askerlik hizmetinin benimsenmesi ve son olarak da kamuya açık bir şekilde düzenlenen resmi törenler. Bu üç araç kullanılarak halkın üyesi olduğu devletlerine daha güçlü bir bağla bağlanması sağlanmıştır (Wallerstein, 2011a: 102). Eğitim ile devletlerin genç yurttaşlarına sistemin

sahip olduğu kuralları, ideolojileri aşılar; askerlik hizmeti ve halka açık yapılan resmi törenlerle de yurttaşların devletlerine olan bağı ve aidiyet hissini daha da derinleşmesini sağlamıştır.

Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde güçlü devletler, zayıf devletler arasındaki ilişkiyi uzun dönemlere yaymak amacıyla kendi kültürünü, dil politikaları ya da eğitime kadar öğrencilerinin nerde okuyacağına karar vermesi gibi ya da medyanın işleyiş düzenini kabul etmesi için zayıf devletlere baskı yapar. İlişki sadece bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda güçlü devletler güçsüz devletlerin zayıf liderlerini rüşvetle satın alırken, zayıf devletler de güçlü devletlere uygun sermaye akışları düzenleyerek kendilerine devlet düzeyinde koruma satın alırlar (Wallerstein, 2011a: 103).

Dünya sisteminde tarih boyunca en güçsüz devletler her zaman sömürgeler olmuştur. Sömürge devletler egemen olmadıkları gibi ayrıca başka bir devletin yönetimi altında kalmışlardır. Sömürge ülkeler daha çok merkezdeki güçlü ülkelerin diğer ülkelerin dünya sistemine dâhil olmasını sağlamak için fethedilmiş ve fethedilen bu bölgelerde sömürge rejimleri kurulmuştur. Sömürge ülkeler “çevre ülkeler” olarak nitelenmiş ve merkezin güçlenmesi bu çevre ülkelerin sömürülmesine bağlı olmuştur. Dolayısıyla zayıf olan ve merkez tarafından da sömürülen bu devletler ulusal kurtuluş hareketleri biçiminde kendilerini gösterme girişimlerinde bulunmuştur. Ulusal kurtuluş hareketlerinin temel amacı, kendi ekonomik yapılarını görece iyileştirme amacıyla atacakları ilk adım kendi bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Diğer bir deyişle sömürülen devletler için ulusal kurtuluş hareketi, ekonomik ve siyasi açıdan egemen devlet olabilmelerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. (Wallerstein, 2011a: 103-105).

Çevre ülkelere göre daha güçlü fakat yine de az gelişmiş ülkeler olan yarı çevre ülkeler arasında statü ve güçlerini artırma mücadelesi hakimdir. Güçlü devletlerin kendi arasında ise rekabetçi bir mücadele vardır. Devletlerarasında oluşan rekabete rağmen ülkelerin hâkimiyetlerini oluşturabilmeleri için iki yöntem vardır: bunlardan ilki, var olan dünya ekonomisi yapısını bir dünya imparatorluğuna dönüştürmektir. İkinci yol ise dünya sistemi içerisindeki hegemonik güç statüsüne ulaşmaktır. Dünya imparatorluğuna dönüştürme işlemi çok da kolay değildir ve modern dünya sisteminde bunu başaramamışlardır (Wallerstein, 2011a: 106).

Dünya imparatorluğu kapitalizmi boğmaktadır. Çünkü dünya imparatorluğu kapitalizmde temel amaç olan sonsuz sermaye birikimini ihmal eder. Bu yüzden kapitalist bir sistemden imparatorluğa dönüş hem istenmeyen hem de kolay olmayan bir süreçtir (Wallerstein, 2011a: 107).

Devletler, hegemonyalarını daimi bir şekilde oluşturmuş olmasalar da dönemsel belli hegemonyaları oluşturmayı başaramışlardır. Modern dünya isteminde sadece üç tane hegemonya kurulabilmiştir. Bunlardan ilki, 17 yüzyılın ortalarında bugün Hollanda olarak bilinen Birleşik Eyaletler, ikincisi, 19. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık ve son olarak 20. yüzyılın ortalarında Birleşik Devletlerdir. Hegemonik güç olan devletler; devletlerarası sistemde üretim, ticaret ya da finans alanlarında genel kuralları belirlerler, dünya ekonomilerine sahiptirler ve merkezdeki en güçlü ülke konumundadırlar, aynı şekilde askeri güç bakımından da güçlü oldukları için siyasi alanda hedeflediklerini askeri güçlerini kullanarak elde edebilirler ve dünyadaki kültürel dili de belirleme gücüne sahiptirler (Wallerstein, 2011a: 106-107).

Devletler hegemonya kurmayı başarmış olsalar da kurdukları hegemonyayı sonuna kadar elinde tutmayı başaramamışlardır. Bu yüzden kurulan hegemonyalar dönemsel olmuştur. Bunun nedeni ise hegemonik gücün gerektirdikleridir. Devletler hegemonik güç olabilmek için üretimlerin verimliliğine odaklanırlar. Oluşturdukları hegemonyayı da sürdürebilmeleri için de askeri ve siyasi bir rol üstlenmeleri gerekir. Ancak bu roller hegemonik güçler için hem pahalı hem de yıpratıcı olmaktadır. Hegemonik güçlerin bu süreçte zayıflamaya başladığı andan itibaren diğer devletler kendi ekonomik güçlerini geliştirmeye başlarlar. Bunun sonrasında ise siyasi darbeler oluşur ve böylesi durumlarda hegemonik güç sahip olduğu askeri gücü fiilen kullanmak zorunda kalır. Hegemonya güçlerin askeri gücünü kullanması bu devletlerin hem zayıfladığının hem de ilerideki çöküşünün de başlangıcının göstergesidir (Wallerstein, 2011a: 108-109).

2.2.2. Dünya Sisteminin Jeokültürü

Fransız Devrimi, modern dünya-sisteminde bir jeokültürün oluşması için gerekli olan iki temel değişime neden olmuştur. Neden olduğu temel değişimlerden birincisi, politik değişimin normal olduğunun kabulü ikincisi ise egemenlik kaynağının el değiştirmiş olmasıdır. Egemenlik kavramı içermek anlamına gelse de uygulama da daha çok büyük bir kesimi dışlamıştır. Dolayısıyla 19. ve 20. yüzyıllarda modern dünya-

sistemi, içerilenlerin ve dışlananların mücadelesinin yer aldığı bir platform olmuştur. Bu platform herkesin sisteme dâhil olmasını sağlayacak iyi toplumun jeokültürü esasında olmuştur. Bu mücadele üç farklı alanda gerçekleşmiştir: ideolojiler, sistem-karşıtı hareketler ve sosyal bilimler. Bu alanlar birbirlerinden farklı olduklarını iddia etseler de Wallerstein'a göre bunlar birbiriyle oldukça sıkı bir şekilde bağlıdır (Wallerstein, 2011a: 110).

1. *İdeoloji*: Toplumsal alana yönelik olarak oluşmuş tutarlı bir stratejiler bütünü ve düşünceler kümesidir. İdeolojilerin ortaya çıkması Fransız Devrimi'yle olmuştur. İlk ortaya çıkan ideoloji “*muhafazakârlık*” olmuştur. Muhafazakârlığı benimseyen kesim Fransız Devrimi'nin ve getirdiği düşüncelerin bir felaket olduğunu düşünmüş ve ilerlemenin taraftarı olmamıştır. Bu anlamda değişime karşı çıkmışlardır. Muhafazakârların karşı çıkmasının temelinde toplumsal düzenin değiştirilebilir olması ve bu değişimlerin insani müdahaleler sonucunda gerçekleşmesi etkili olmuştur. Böyle bir insani müdahaleyi kendini beğenmişlik olarak yorumlayan muhafazakârlar aynı zamanda sistem için değişimi de tehlikeli bulmuşlardır. Dolayısıyla muhafazakârlar karşı-devrimciydi. Yeni bir değişimden ziyade eski rejimi geri getirmeyi istemelerinden dolayı da “gerici” olarak nitelendirilmişlerdir. Ayrıca muhafazakârlar herkesin eşit haklara sahip olması fikrine de karşı çıkmışlardır. Sınırlı bir değişim yapılacak olsa da değişimi gerçekleştirme yetkisinin sıradan insanlarda olmaması gerektiğini, toplumsal kurumlardaki üst düzeydeki kişiler tarafından gerçekleştirilmesini savunmuşlardır. Çünkü muhafazakârlara göre, diğer bireyler karar verme yetisine sahip değiller ve eğitim alsalar bile sahip olacağını düşünmemişlerdir¹⁰ (Wallerstein, 2011a: 111-112).

Muhafazakârlar aynı şekilde düzenin sağlanması için hiyerarşiye olan saygının gösterilmesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Bu yüzden onlar demokrasiyi istememişlerdir, çünkü demokratik yönetimler hiyerarşiye olan saygıyı ortadan kaldırır. Herkesin eğitim almasına da karşıdırlar. Çünkü eğitim sadece elit kadroların yetişmesi için verilmelidir. Bu anlamda muhafazakâr düşünce, üst sınıf ile alt sınıflar arasındaki uçurumu kapatmak yerine iyice derinleştirmiş ve bunu da beşer olmanın bir sonucu

¹⁰ Muhafazakârların bireyler hakkında iki temel varsayımı vardır: bunlardan ilki, bireylerin rasyonel varlıklar değildir. Çoğu durumda bireyler, duygularının etkisinde rasyonel olmayan kararlar alabilir. İkinci varsayımlarında muhafazakârlara göre bireyler eşit statü, zeka ve yeteneklere sahip değildirler. Bazı bireyler sahip oldukları özelliklere göre diğerlerinden üstün olabilmektedir (Danziger, 2013: 33).

olduğunu savunmuşlardır. Yani, var oldukları statünün değişmeyeceği ve bunun da Tanrı'nın bir emri olduğuna inanmışlardır (Wallerstein, 2011a: 113).

Muhafazakârların savundukları “geriye dönme fikri”ni savunmayanlar ise karşı bir ideoloji oluşturmuşlardır. Bu oluşan karşı-ideoloji “liberalizm” adı altında düşüncelerini oluşturmuşlardır. Liberaller, muhafazakârların tam tersine değişimi istemekle kalmamış normal ve iyi bir topluma doğru ilerlemede kaçınılmaz olarak görmüşlerdir. Muhafazakârlar gibi geleneksel yapıyı yüceltmeyen ve meşru olarak görmeyen liberaller gerçekleşecek olan değişimin de aşırı hızlı bir şekilde olmaması gerektiğini kabul etmişlerdir (Wallerstein, 2011a: 113-114).

Liberaller Fransız Devriminin “kariyerlerin yeteneklere açık olması” sloganından etkilenmiştir. Bu da toplumda “fırsat eşitliği ve liyakat” düzeninin hâkim olması demektir. Liberaller, hiyerarşileri iki gruba ayırmıştır. Bunlardan ilki doğal hiyerarşidir. Bunlar halk tarafından seçilen, meşru görülen yapılardır. İkincisi ise kalıtsal hiyerarşiler. Liberaller bu hiyerarşi türüne, toplumsal hareketliliği imkânsız kıldığı için karşı çıkmışlardır (Wallerstein, 2011a: 114).

Liberaller, “Düzen Partisi” olarak nitelenen muhafazakârların karşısında kendilerini de “Hareket Partisi” olarak betimlemişlerdir. Kendilerini betimledikleri parti isimlerinden anlaşılacağı üzere değişime olan tutumları ortadır: karşı çıkıp mevcut geleneksel düzeni benimseyen muhafazakârlar sabit olan, herhangi bir değişim içermeyen “düzen olarak”; buna karşılık liberaller ise hareketli olan yapıların değişeceğinden, değişmesi gerektiği anlamında da “hareket” olarak betimlemişlerdir. Ancak yapılacak olan gerekli değişimler konusunda liberaller de halka kuşkuyla bakmış ve bu yüzden yapılacak olan değişime tek bir grubun karar vermesini istemişlerdir. O grup da eğitim almış olan “uzmanlar” olmuştur. Ama muhafazakârlar gibi bunu geleneksel kurumlara, belli bir zümrenin sahip olacağı bir imkan olarak atfetmemiş, eğitim alıp uzman olabilecek halka fırsat eşitliği sağlamıştır (Wallerstein, 2011a: 113-114).

Bu iki ideoloji arasında süren tartışmalar da üçüncü bir grup olmasa da radikal olmaya eğilim gösteren bir grup oluşmuştur. Bunlar kendilerini daha çok liberal harekete bağlamış ya da diğerlerine aykırı bir grup olmaya çalışmışlardır. Kendilerini ise radikaller, demokratlar bazen de sosyalist olarak adlandırmışlardır. Radikaller, liberaller gibi muhafazakârlara tamamen karşı olmuşlardır. Liberallerin değişime açık

olmasına ve yurttaşlık kavramına destek vermişlerdir. Ancak liberallerin aşırı değişimi istememelerinden dolayı temel değişimden korktuklarını belirterek “korkak” olarak nitelendirmişlerdir (Wallerstein, 2011a: 115-116).

Bu ideolojik tabloyu iki ideolojinin(muhafazakârlar ve liberaller) yarıştığı alandan sağda muhafazakârlar, solda radikaller ve merkezde liberallerin yarıştığı bir platforma dönüştüren şey ise Wallerstein’a göre 1848 “Dünya Devrimi” olmuştur.

2. *Sistem Karşıtı Hareketler*: 1848 Dünya devrimi; modern dünya sisteminin karşılaştığı ilk gerçek “toplumsal hareket” olmuştur. Kısa bir sürede Fransa’da şehirli işçilerin de desteğiyle oluşan hareket belirli bir iktidarı ele geçirmiş olarak görünmüş ve bu hareket diğer ülkelere de sıçramıştır. Ancak elde ettiği başarı uzun sürmemiş, bastırılarak sona ermiştir. Bu hareketlenmelerin yaşandığı sırada diğer ülkelerde “ulusların baharı” olarak adlandırılan devrim dizileri de yaşanmıştır. Bu hareketler de Fransa’daki süreç gibi başarısız olmuştur. Ancak yaşanan bu dalgalanmalar, Wallerstein’a göre dünya sisteminin yeni bir modele doğru geçişini belirtmektedir. Bu süreçteki önemli politik aktörler ise “sistem-karşıtı hareketler”dir (Wallerstein, 2011a: 116).

1848 devrimiyle beraber bu üç ideoloji kendilerine göre belli dersler almıştır. İlk olarak muhafazakârlar; bu isyan dalgasından en az etkilenenin İngiltere olduğunu görmüşler, bunun sebebinin de İngiltere’nin muhafazakarlığı benimsese de belli tavizler vererek kendini koruduğunu ileri sürmüşlerdir. Radikaller ise artık liberallerin bir eklentisi olarak devam edemeyeceklerine karar vermişlerdir. Ayrıca örgütlenmede temel toplumsal değişime siyasi açıdan zeminini oluşturacak sistematik yöntemleri kabul etmeye başlamışlardır. Liberaller ise toplumsal değişimi gerçekleştirmede güvendikleri uzmanların tek başına yetersiz olduğunu görmüşlerdir (Wallerstein, 2011a: 117-118).

1848 ve I. Dünya Savaşı dönemlerinde modern dünya-sisteminde yer alan merkez ülkeler için liberal bir program tanımlanmıştır. Bu ülkeler kendilerini liberal devletler olarak nitelendirmiş, yurttaşlık esasını gerçekleştirmeyi ve keyfi otoriteyi sınırlandırmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda liberallerin gerçekleştirmek istediği üç temel amaç vardır: İlk olarak genel oy hakkının aşamalı olarak genişletilmesi ve ikincisi buna bağlı olarak eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmanın yaygınlaştırılması, yurttaşların işyerinde başlarına gelebilecek tehlikelere karşı devlet müdahalesinin, etkinliğinin artırılması, yaşam süresi boyunca gelirdeki dalgalanmaların bertaraf

edilmesi ve üçüncüsü de devletin yurttaşlarının “ulus” haline getirilmesi olmuştur. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde ise üç önemli unsur ortaya çıkmıştır: bunlar özgürlük-eşitlik-kardeşlik (Wallerstein, 2011a: 118).

Liberallerin oluşturduğu programa muhafazakâr ve radikal gruplar da destek vermiştir. Bu üç grubun aynı program çerçevesinde anlaşması liberalizmin “kardeşlik” ilkesiyle sağlanmıştır. Üç grubun ortaklaşa programı onaylamasıyla liberal program fiili olarak jeokültürün tanımlayıcı özelliği olmuştur. Muhafazakar ve radikal grup bir anlamda liberal grubun farklı bir tarzı olmuşlar ve liberallerle aralarındaki farklılıklar temel farklılıklar olmaktan çıkmış marjinal (aykırı) farklılıklar haline gelmiştir (Wallerstein, 2011a: 119).

Devletlerin ulus oluşturmaları ise yine liberal programın üç ana kurumu ile sağlanmıştır. Bu üç kurum; ilkokullar, ordu ve ulusal bayramlardır. İlkokullar diğer iki grup (muhafazakârlar ve radikaller) tarafından da takdir edilen kurumlardır. Okullar aracılığıyla toplumun her kesimi işçisi, köylüsü ulusal görevleri öğretmek birer yurttaş haline getirilmiş ve ulusal bir dil oluşturulmuştur (Wallerstein, 2011a: 119-120).

Liberalizmin yasal temellerini geliştirmesi 19. ve 20. yüzyıllarda modern dünya sisteminin jeokültürünü oluşturmuştur. Yasal temellerin geliştirilmesinin yanında sistem karşıtı hareketlerin yükselişi de bu jeokültürün oluşturulmasında yardımcı olmuştur. Sistem karşıtı hareketler var olan sisteme karşı olmasıyla bir çelişki oluştursa da bu hareketler karşısında liberal sistem kendi zeminini daha iyi temellere oturtmayı başaramıştır. Sistem karşıtı hareketlerin artmasını engellemek ve bunların sisteme dâhil olmasını sağlamak liberallerin temel uğraşı olmuştur (Wallerstein, 2011a: 121). Bu sürecin sonucunda ise liberaller yasal temellerini oluşturarak diğer iki ideoloji olan muhafazakâr ve radikalleri de ikna etmeyi başaramış ve jeokültürü oluşturmuştur.

Sisteme karşı örgütlenmeler en çok kötü çalışma şartları nedeniyle işçiler arasında başlamış ve sendikalar olarak örgütlenmişlerdir. Daha sonra kendilerini işçi partileri, sosyalist partiler olarak örgütleyerek genişlemişlerdir (Wallerstein, 2011a: 122). Sistem karşıtı hareketlerin üç büyük türü bu anlamda “işçi/toplum hareketleri, etnik/ulusçu hareketler ve kadın hareketleri” olmuştur. Bu örgütlenmeler sadece kendi gruplarının isteklerine öncelik verdikleri için etkili olamamışlardır. Sadece ilk istekleri olan yurttaşlığa dâhil edilmeleri gerçekleşmiş ancak ikinci istekleri olan toplumu

değiştirmek için devletler üzerinde baskı oluşturma amaçlarına ulaşamamışlardır (Wallerstein, 2011a: 131).

3. *Sosyal Bilimler*: Dünya sistemindeki jeokültürün etkinliğini sağlamada ideolojilerin ve sistem karşıtı hareketlerin yanı sıra “sosyal bilimler” de kurumsal aygıtları sağlaması ile önemli bir rol oynamaktadır. Wallerstein’a göre bilim, 19. yüzyılda dünya sisteminin kabul görülen ilerleme anlayışı için önemli bir kavramdır. Bu anlamda sosyal bilim 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 2011a: 131-132).

19. yüzyılda bilim alanında doğa bilimcileri, felsefeciler ve hümanistlere karşı üstünlük elde etmiştir. Bu anlamda doğa bilimcileri sadece kendilerinin gerçeğe ulaşabileceklerini öne sürmüşlerdir. Bunlar, iyi ve güzelin ampirik olarak elde edilmesinin mümkün olmadıklarını belirtmiş, “iyi ve güzel olan” için yapılması gereken araştırmaları hümanistlere (beşeri bilimler) bırakmışlardır. Aynı şekilde hümanistler de gerçek için yapılması gereken araştırmaları doğa bilimcilerine bırakmışlardır. Alanların ayrılmasıyla ortaya çıkan iki kültür¹¹, bilgi dünyasında “gerçek olan, iyi olan ve güzel olan” arasındaki radikal ayrımı belirgin kılmışlardır. İki kültürün bu başarısı Wallerstein’a göre tarihte ilk kez olmaktadır (Wallerstein, 2011a: 132).

Aralarında yaptıkları paylaşıma göre, doğa bilimcileri maddi olgularla, hümanistler de yaratıcı eserler ilgilenmeye başlamışlardır. Zaman içerisinde bu paylaşımdaki yeri belli olmayan önemli bir varlığın alanı hissedilmeye başlamıştır. O da “toplumsal eylem alanı”dır. Fransız devrimiyle beraber otoriteler, toplumsal alanla ilgili bilgilere önem verir hale gelmişlerdir. Fransız devrimiyle beraber politik değişimin normalleşmesi ve halkın egemenlik kazanması toplumsal alanı oluşturan kuralların nelerden oluştuğu ve toplumsal alanın nasıl bir işleyiş içerisinde olduğunu anlamak önemli bir ilgi alanı olmuştur. Bu tür sorunların çözümüne yönelik yapılan araştırmalar ise “sosyal bilim” olarak kavramlaştırılmıştır (Wallerstein, 2011a: 133).

İki kültür arasındaki boşluğu tamamlamak üzere ortaya çıkan sosyal bilim; hümanistler ve doğa bilimcileri arasında bu alanı kendi bilme yöntemlerine göre değerlendirebilme mücadelesi vermiş ve bir anlamda politik çatışma alanına dönüşmüştür. Kamusal alanda etkili aktörlerden olan devletler ve kapitalist girişimciler

¹¹ “İki Kültür” kavramı Charles Percy Snow tarafından 1959 yılında bulunmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: “İki Kültürü Aşmak” (Lee ve Wallerstein, 2007) ; “İki Kültür” (Snow, 2001).

bakımından sosyal bilimin kontrolü aynı zamanda geleceği de kontrol edebilme yetisi anlamına gelmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal bilimler, devletlerin ve kapitalist girişimcilerin kendi üstünlüklerini sağlayabilmeleri için önemli bir hakimiyet alanı olmuştur (Wallerstein, 2011a: 133).

Gittikçe önemli bir alan olan sosyal bilim, 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk yarısında var olan toplumsal yapıları, gerçeklikleri analiz etmiş ve altı disiplini çoğunluk tarafından kabul görmüştür. Bu alanlar ise, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, antropoloji, Şark araştırmaları ve ekonomidir. Bu altı disiplini oluşturan ve toplumsal yapıların, gerçekliklerin incelenmesindeki paylaşım ise 19. yüzyıldaki dünyanın mevcut toplumsal durumundan ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 2011a: 133).

Paylaşımları arasında ise üç tane ayrışma çizgisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki; medeni olan Batı ile modern olmayan dünyanın incelenmesi arasındadır. İkinci ayrışma çizgisi; Batı dünyası içerisinde geçmişin ve bugünün incelenmesi arasındadır. Son olarak da Batı'nın bugün içerisinde var olan liberal ideolojinin modern yapı olarak betimlediği üç alanın aralarındaki ayırmadır. Bu üç alan ise “Pazar, devlet ve sivil toplum”dur (Wallerstein, 2011a: 133-134).

Sosyal bilimler verdikleri mücadelede kendilerini doğa bilimler ve beşeri (hümanistler) bilimler arasında bir yere yerleştirmiştir. Dolayısıyla bu iki kültür arasındaki mücadele sebebiyle parçalanmaya maruz kalmış ve kendi mücadelesinde başarıyı yakalayamamıştır. Sosyal bilimlerin üç disiplini olan ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi beşeri bilimlerden ziyade doğa bilimleri alanında kendini bulmuş; diğer üç alan olan antropoloji, Şark araştırmaları ve tarih ise beşeri bilimlerde kendilerini bulmuşlardır (Wallerstein, 2011a: 134).

Dünya sisteminin jeokültürü paradoksal bir şekilde sisteme karşı oluşmuş olan sistem karşıtı hareketler tarafından desteklenmiş ve üç ideolojinin (muhafazakârlık-liberalizm-radikaller) aynasından oluşmuştur. Bu noktada Wallerstein'a göre modern dünya sistemin varlığını sürdürmede gerek duyduğu mekanizmaların güçlendirilmesini sağlamak için kullanılan ahlaki haklılaştırmanın düşünsel zemini; “sosyal bilimler” aracılığıyla sağlanmaktadır. Sosyal bilimler üstlendiği bu görevi 1968 Devrimi'ne kadar gerçekleştirmede Wallerstein'a göre büyük ölçüde başarıyı yakalamışlardır (Wallerstein, 2011a: 134).

2.2.3. Modern Dünya Sisteminin Krizi

Wallerstein tarihsel sistemlerin bir yaşamı olduğunu sonsuza kadar sürmeyeceği ve zaman içerisinde de çözemeyeceği krizlerden dolayı son bulacağını düşünmektedir. Tüm sistemler doğar, belli bir süre kurallarına bağlı olarak gelişir ancak zaman içerisinde denge düzeyinden uzaklaşır ve artık varlığını sürdürülemez. İçinde bulunduğumuz sistem de dengeden uzaklaşmış bir durumdadır¹² (Schouten, 2008: 4; Wallerstein, 2013a).

Sistem belli bir noktaya geldikten sonra devamlılığını sağlamak için kısa süreli çözümler üretse de çözüm bulamaz hale gelir (Straussfogel, 1997: 121). Herhangi bir şekilde karşılaşılan güçlüğün üstesinden gelinebiliyorsa Wallerstein bunun kriz olmadığını, “zorluk” olduğunu belirtmiştir; burada krizden kastı ise sistemin hiçbir şekilde üstesinden gelemeyeceği ve çözüm üretemeyeceği olaylar ve sorunlar dizisidir (Wallerstein, 2011a: 136-136).

2.2.3.1. Sistemik Kriz

Wallerstein sistemik krizi; sistemin var olduğu sürece sadece tek bir kez olacağını ve sistemin artık son bulacağını devamında ise yeni bir sisteme geçişin yaşanacağı bir olay olarak yorumlamaktadır¹³. Kriz, birden gelişecek bir olgu değildir, aksine birkaç kuşak süren bir dönüşüm sürecidir (Hopkins ve Wallerstein, 2000: 18).

Doğa bilimlerinin teknik diliyle meydana gelen “sistemin çatallanmaya girmesi”dir. Çatallanma süreci, her küçük eylemin önemli sonuçlara neden olmasından dolayı bu süreç kaotiktir (Wallerstein, 2011a: 135-136). Yani grupların herhangi bir yerde yaptıkları eylemler, protesto gösterileri her türlü başkaldırı sistemin sahip olduğu kurumsal biçimleri çok farklı noktalara taşıyabilir (Wallerstein, 2009a: 149).

Wallerstein krizler sarmalında yeterli çözümleri üretemeyen mevcut sistemden yeni bir sistemin inşası için seçim yapmanın kaçınılmaz olduğunu belirtir. Dolayısıyla sistemin üyeleri yeni bir sistemin nasıl olacağı konusunda seçim yapmak durumunda kalırlar. Mevcut sistemden yeni sisteme doğru geçiş süreci bir anda gerçekleşemez, Wallerstein bu aradaki dönemi “geçiş dönemi” olarak kavramlaştırmıştır (Wallerstein, 2011a: 135-136).

¹² Review Dergisi'nin editörü ve aynı zamanda da Fernand Braudel Merkezi'nin müdürü olan Richard Lee, kapitalist sistemin artık ulaşabileceği sınırlara ulaştığını, artık yayılabileceği alanın olmadığını belirtmiş ve bu yüzden sistemin artık kendisini yok edeceği bir krize girdiğini belirtmiştir (Lee, 2011).

¹³ Wallerstein, geçilecek olan yeni dünya sisteminin kapitalizm olmayacağını da vurgulamıştır (Schouten, 2008: 1).

Modern dünya-sistemi olan içinde yaşadığımız kapitalist dünya-ekonomisinin aynı zamanda belli bir süredir kriz içinde olduğunu belirten Wallerstein bu krizin 45-50 yıl daha sürebileceğini düşünmektedir. Yaşanılan sistemik krize ise tek başına olmasa da dünya-sistemin yapılarını alt üst eden 1968 Dünya Devrimi'nin neden olduğunu ileri sürmektedir¹⁴. Wallerstein'a göre bu dünya devrimi; modern dünya-sistemin jeokültürü olan liberalizmin üstünlüğünün sona erdiğini göstermiş ve kapitalist dünya-ekonomisinin temellerini yerinden oynatmıştır. Aslında bu ilk sarsıntı değildir fakat modern dünya sistemi krize çözüm üretebilecek durumda değildir (Wallerstein, 2011a: 136-137).

Kapitalist sistemi böyle bir krize sürükleyen elbette sadece 1968 dünya devrimi değildir. Kapitalist dünya ekonomide ücret düzeylerinin sürekli bir şekilde artması, girdi maliyetlerinin(hem makine hem de üretim malzemeleri olan hammadde, yarı mamul ve mamul ürünler) artmasına da etkili olmuştur. Ayrıca üreticilerin ödemek zorunda oldukları maliyetler sadece bunlar değildir, üç tane daha gizli maliyet vardır. Bunlardan ilki, özellikle zehirli nitelikte olan atıkların tahliye işlemi, ikincisi hammaddelerin yenilenmesi ve son olarak da altyapı için gerekli olan maliyetlerdir (Wallerstein, 2011a: 143).

Ücret ve girdi maliyetlerinin yanı sıra vergilendirme maliyeti üçüncü bir maliyet türü olup sistemin krize girmesinde etkili olmuştur. Vergilendirme özellikle 20. yüzyıl da politik demokratikleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir uygulamadır. Eğitim, sağlık ve ömür boyu gelir garantisi olarak verilenler politik demokratikleşmeyle sosyal hizmet olarak devletlerden istenen birer hak olmuştur. Vergilendirme ilk 19. yüzyıl da uygulanmaya başlandığında devlet harcamalarının oldukça düşük olması ve vergilendirmeyi uygulayan devlet sayısının çok az olması sebebiyle o dönemde bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak şu an çok sayıda devletlerden bu hizmetler beklenmekte ve harcamaların miktarı zaman ilerledikçe arttığı için bir sorun haline gelmektedir (Wallerstein, 2011a: 145).

Karşılaştıkları sorunlara çözüm üretemeyen devletler ve genelde kapitalist sistem karşısında yurttaşların öfkeleri artmıştır. Ayrıca sistem karşıtı hareketlerin dünyayı dönüştüreceklerine olan inancı ve bunu yapamamalarıyla oluşan hayal kırıklığı 1968 Dünya devrimine neden olmuştur (Wallerstein, 2011a: 148).

¹⁴ Wallerstein Columbia Üniversitesi'nde iken patlak veren 1968 olaylarında aktif olarak rol aldığını belirtmiştir (Kumar ve Welz, 2001: 230).

Dünya genelinde yaşanan bu patlamaların ortak iki teması vardır: Bunlardan ilki ABD'nin hegemonik gücünün reddedilmesi ve ABD'nin karşıtı olan Sovyetler Birliği'nin Birleşik Devletler içerisinde kurduğu gizli işbirliğine karşı olmalarıdır. İkinci ortak tema ise, sistem karşıtı hareketlerin iktidara geldikten sonra vaat etiği sözleri tutmaması olmuştur. Dünya sistemine karşı yapılan bu devrim iktidara gelebilecek düzeyde olmamıştır. Ancak tam anlamıyla başarısız olduğu da söylenemez, yaşanan bu hareketlenme devlet yapılarına karşı olan hayal kırıklığını meşrulaştırmada önemli rol oynamıştır (Wallerstein, 2011a: 148).

Dünya genelinde yaşanan bu hareketlenmeler kapitalist dünya ekonomisinin politik ve kültürel desteklerini yitirmesine neden olmuştur. Artık ezilenler, sistemin kendilerini koruduklarına inanmıyorlar ve kısa vadeli çözümlerle tatmin olmuyorlar. Ayrıca daha iyi bir gelecek için mevcut sisteme dair olan şikâyetlerini ertelemek düşüncesinde de değildirler. Kısacası Wallerstein'a göre kapitalist dünya ekonomisi ezilenlerin iyimserliğini ve sisteme olan bağlılıklarını kaybetmiştir (Wallerstein, 2011a: 148).

1968 dünya devrimiyle ırk ve cinsiyet konularında özellikle sol değerler meşru bir hal almıştır. Irkçılık siyaset sahnesinde her zaman var olsa da özellikle 1968 devrimiyle beraber dünya siyasetinde önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Önceleri liberaller tarafından yürütülen kampanyalar, 1968 devrimiyle beraber bizzat kendileri bu kampanyaları birincil elden yürütme imkânı bulmuşlardır. Aynı şekilde cinsellik de öncesinde olduğundan daha önemli bir hale gelmiş ve kimlikle ilgili politikalar oluşturulmaya başlanmıştır (Wallerstein, 2011a: 149).

1968 dünya devrimiyle oluşan kültürel şok liberalizmin temellerini sarsmıştır. Devrim sonrası tepki ise devrim öncesi duruma geri dönmeyi ve karşılaştıkları sıkıntıları, düşük kar oranlarını yükseltmeyi amaçlayan “düzen yanlıları” ve daha az taraf bulan ama daha azgın bir kültürel karşı-devrimden yana olanlar olarak iki ayrı uçta kendini göstermiştir (Wallerstein, 2011a: 150).

Kapitalist sistemde maliyetlerin gittikçe artmasıyla kapitalistler üretimden ziyade finansal işlemlerden gelen karlara önem vermeye başlamıştır. Bu karlar kişiler için büyük kazanç sağlasa da toplamı düşünülünce dünya-ekonomisini istikrarsız bir hale getirmektedir ki bu da artan kaosların işaretlerinden biridir. Aynı şekilde Usame Bin Ladin tarafından da 11 Eylül 2001'de İkiz Kuleler'e gerçekleştirilen saldırı da dünyadaki politik kaosun ve ABD'nin hegemonik gücünün, etkisinin azalmaya başladığının göstergesi olmuştur. Dünyanın politik sahnesinde, sol siyasi alan da

seçimlere yönelik politikalar izlemeyi terk ederek kendini “hareketlerin hareketi” olarak örgütlenmeye başlamış ve kendini Dünya Sosyal Formu (DSF) ile sembolleştirmiştir. Bu bir örgütten ziyade dünya çapındaki tüm hareketleri bünyesinde kapsayan bir zemin olarak, “Başka Bir Dünya Mümkün” sloganları ile var olan sistemin bir krizde olduğunu ve yeni dünya sistemi arayışları içerisinde olduğunu somut göstergesi olmuştur (Wallerstein, 2011a: 151). Yaşanan krizlerin ise yerel olmadığını belirten Wallerstein dünya sisteminin kendisinin krizde olduğunu belirtir (Ragin ve Chirot, 2011: 330).

Wallerstein bu yaşanan krizden dolayı kapitalist dünya ekonomisinden yeni bir sisteme doğru geçişin yaşandığı bir geçiş aşamasında olduğumuzu belirtir. Mevcut sistemin yerine geçecek olan yeni sistemin ise liyakat kriterleri dâhil, sistemdeki rütbelere göre ayrıcalıklar tanıyan, izin veren “hiyerarşik” bir sistem olacağını ya da daha “demokratik ve eşitlikçi” bir sistemin olabileceğini de söylemektedir. Wallerstein bu geçiş aşamasında yapılacak olan tercihlerin ahlaki ve politik bir görev olarak görülmesi gerektiğini vurgularken, bunun yapılmamasını da gizli bir tercih ya da manipülasyon olarak yorumlamıştır (Wallerstein, 2011a: 155-156).

2.2.3.2. Modern Dünya Sisteminin İki Sistemik Krizi: 1848 ve 1968

Wallerstein’a göre dünyada sadece iki dünya devrimi olmuştur. Bunlardan ilki 1848 diğeri ise 1968’dir. İki devrim de tarihsel bir yenilgi olsa da dünyayı dönüştürmeyi belli ölçülerde başarabilmişlerdir. 1848 ve 1968 devrimleri sisteme karşı duydukları hoşnutsuzluklar kadar umutlardan da doğmuşlardır (Arrighi vd., 2004: 95).

1848 devrimi, Eski Solu kurumsallaştırmıştır. Bir anlamda Paris Komünü, Rus devrimi, Bakü Kongresi ve Bandung için bir prova niteliğinde olmuş ve temellerini oluşturmuştur. 1848’de devrimciler uğradıkları yenilgiden iki ders çıkarmışlardır: bunlardan ilki, sistemi dönüştürmek için “kendiliğinden oluşan ayaklanmaların” yeterli olmayacağını anlamaları olmuştur. Başka bir deyişle, sistem karşıtı hareketler örgütlenme olmadan başarıya ulaşamayacaklarını görmüşlerdir. İkincisi ise, devrimciler örgütsüz hareketlerin devletler tarafından kolayca denetlenebileceğinin farkına varmışlardır (Arrighi vd., 2004: 96).

Bu süreçlerden sonra 1848’in başardığı şey, sistem karşıtı hareketlerin dünyayı dönüştürmek için iktidarı ele geçirmede örgütlü hareketlerin gerekliliğini göstermesidir. 1848’deki devrimcilerin örgütsüzlüğü sistem karşıtı hareketlerin iktidarı ele geçirmesini engellerken 1917 Rus Devrimi’nde Bolşeviklerin örgütlü yapısı iktidarı değiştirmede

başarı sağlamıştır; üstelik bu tek örnek de değildir: 1910 Meksika Devrimi ve 1911’de başlayıp 1940’ta gerçekleşen Çin Devrimi de aynı yolu izleyerek başarıya ulaşmışlardır (Arrighi vd., 2004: 97).

1848’de etkili olan sistem karşıtı hareketler zaman içerisinde etkisini ve geçerliliğini yitirmişlerdir. Buna karşılık yeni sistem karşıtı hareketler oluşmaya başlamıştır. 1968 devrimcileri Eski Sol’u bir çözüm olması gerekirken sorun haline dönüşmesiyle kınamışlardır (Wallerstein, 2002). 1968 devrimcileri bu anlamda Eski Sol’a karşı ortaya çıkmışlardır (Wallerstein, 2009b). Ortaya çıkan yeni sistem karşıtı hareketler, eski sistem karşıtı hareketleri¹⁵ beş konuda suçlamıştır: (Arrighi vd., 2004: 99)

1. Zayıflık: Eski sistem karşıtı hareketlerin sisteme hakim olan büyük güçlerin uyguladıkları emperyalist ve ırkçılık uygulamalarını denetlemede etkisiz oldukları için “zayıflık”,
2. Yozlaşma: Bazı konuların belli tavizlerle elde edilmiş olmasını ve görevlerinde gevşeklik göstermelerinden dolayı “yozlaşma”,
3. Suç Ortaklığı: Yozlaşmaya bağlı olarak belli katmanların sistem içi sömürden kazanmasından dolayı “suç ortaklığı”,
4. İhmal: Belli kesimlerin(kadınlar, etnik ya da ırksal azınlıklar, yabancılar gibi) unutulması ve göz ardı edilmesinden dolayı “ihmal”,
5. Kibirliklik: Eski hareket liderlerinin alt katmanlarındaki sorunları önemsememesi anlamında “kibirliklik” konularında suçlamışlardır.

Wallerstein 1968 devriminin altı temel iddiası olduğunu düşünmektedir. Birinci iddiası; 1968’in bir devrim ve dünya-sisteminin devrimi olduğudur. İkincisi; 1968 devriminin dünya sisteminde hakim olan Birleşik Devletler’in hegemonyasına karşı gerçekleşmiş olmasıdır. İkincisine bağlı olarak üçüncü iddiası ise 1968’in Eski Sol’un sistem karşıtı hareketlerine karşı olmasıdır¹⁶. Dördüncüsü ise 1968’in siyasi bir merkezi olmasa da “karşı kültür” , devrimin coşkulu parçalarından biri olmuştur. 1960’ların kültürü denildiğinde 1968 devrimine katılan birçok grubun oluşumundan meydana

¹⁵ Eski sistem karşıtı hareketler; Batı’da sosyal demokratlar, Doğu’da komünistler, Güney’de ise milliyetçi hükümetler.

¹⁶ Wallerstein “U.S. Standing in the Middle East” adlı yazısında da 1968 Dünya Devrimi’nin sadece ABD’nin hegemonyasına karşı değil aynı zamanda ABD ile Sovyet arasındaki gizli anlaşmaya karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca aynı yazıda Wallerstein, 1968 Devriminin çözüm için üretilen ancak sorunun bir parçası haline gelen Eski Sol Partilere karşı da yapıldığını ifade etmiştir (Wallerstein, 2014a) .

gelen bir bileşim anlaşılır. Karşı kültürden Wallerstein'in ifade etmek istediği dönemdeki sanat anlayışından farklı, burjuvazi anlamda değil alışılmadık tarzların oluşmuş olması ya da günlük hayattaki giyim tarzlarının, kullanılan ilaçların ya da cinsel tercihlerin farklılaştığı, önceki dönemle aynı olmayan şeylerdir. Beşinci temel iddia ise 1968 devriminin azınlık kesimini temsil ettiği ve artık çoğunluk kesiminin ikincil olarak kalması gerektiğidir. Bu açıdan 1968 Devriminin başarısı; ırkçılık, cinsiyetçilik ve diğer benzer kötülükler açısından üçlü bir zafer olmuştur. Son iddiası ise sosyal dönüşüm üzerine yapılan tartışmalar sistem karşıtı hareketler arasında tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamış ve gelecek yirmi yıl içerisinde de siyasi tartışmaların temel odak noktası olmaya devam edecek olmasıdır (Wallerstein ve Zukin, 1989: 431-440).

Wallerstein 1968 dünya devrimin dört temel değişime yol açtığını söylemiştir. Bunlardan ilki, batı ve doğunun sahip olduğu askeri güce rağmen Güney'i denetleme imkanları ve yetenekleri azalmıştır. 1968'deki Tet saldırısı¹⁷ ve beş yıl geçmeden bölgeden Vietnam'dan ABD'nin geri çekilmesi de bunu doğrulamaktadır. İkincisi ise, tabii konumda olan statü gruplarının (azınlıklar, yabancılar, kadınlar, gençler) hâkim statü gruplarına (erkekler, yaşlı kuşak, çoğunluklar) olan itaatin azalması ve kendi seslerini daha güçlü çıkarmaya başlamış olmalarıdır. Üçüncü değişiklik ise 1968 devriminden önce olan emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin kötüleşmesidir. Wallerstein, 1968'den itibaren sermaye görevlilerinin birer bozguncuya dönüştüğünü belirtir. Dördüncü temel değişiklik ise devletlerin sivil toplum üzerindeki denetiminin azalması olmuştur. 1973'ten itibaren dünya genelinde burjuva diktatörlüklerin yerine demokratik rejimler gelmeye başlamıştır (Arrighi vd., 2004: 100-102).

Wallerstein 1848 devriminden sonra 1917'nin olacağını tahmin edilebilir ve amaçlarının da az çok halk egemenliği olduğunu açık şekilde ifade edebilmiştir. Fakat buna karşılık 1968 devriminin neyin hazırlık aşaması ya da neye yol açacağı sorusuna Wallerstein, verilecek cevabının olmadığını belirtmiştir (Arrighi vd., 2004: 111).

¹⁷ 1946 yılında Fransız Çin Hind'i'nde başlamış olan Vietnam Savaşı, iki ayrı evrede 1975'e kadar sürmüştür. Başladığında Vietnamlıların sadece Fransızların yönetimine karşı gerçekleştirilen bir bağımsızlık mücadelesi iken bu savaş, ikinci evresinde 1968 yılında ABD'nin savaşa dâhil olmasıyla uluslararası arenada bir çatışmaya dönüşmüştür. Savaş, Vietnam'ın sosyalistlerin denetiminde tek ülke olarak birleşmesiyle 1975'te sona ermiştir. Tet Saldırısı 1968'de ABD'ye karşı başlatılmıştır. Askeri açıdan Tet saldırısını ABD kazansa da Vietnam Savaşı, ABD'nin uzun süre çıkamadığı travmaların başında gelmektedir. İki ABD Başkanı'nın (Johnson ve Nixon) sonunu hazırlamış ve binlerce gencin ölümüne yol açmıştır. Bu yönüyle Tet Saldırısı, savaş karşıtı hareketi tetiklemiş ve tüm dünyayı kuşatan '68 hareketini de başlatmıştır (Arioğlu, 2012).

2.3. WALLERSTEIN'İN TEORİSİNE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Wallerstein oluşturduğu dünya sistemleri analizi ile akademik dünyada bir kült haline gelmeyi başarabilmiştir. İddia ettiği teori 1970'lerin başından itibaren özellikle sosyologların arasında olmak üzere birçok sosyal bilimci tarafından takdir edilmiş ve kabul görmüştür. Wallerstein'in kabul görmesinin temelde dört nedeni vardır:

Bunlardan ilki; 1950 ve 1960'larda dünyanın daha da iyiye gittiğine dair evrimci bir teorinin hâkim olması etkili olmuştur. Güçsüz ülkeler liberal kapitalizme göre hareket ettiği ve sömürü olarak kaldığı sürece zenginleşecek düşüncesi, bu ülkeler tarafından artık istenilen bir durum olmaktan çıkmıştır. O dönemde Wallerstein'in öne sürdüğü düşünceler dizisi liberal modernleşme kuramından akla daha yakın gözükmiştir (Ragin ve Chirot, 2011: 307).

İkinci olarak; Wallerstein'a en çok desteği verenler 1960'lardaki öğrenci ayaklanmalarına katılan üniversite öğrencileri olmuştur. Amerika'nın yetersizliklerinin görülmesi bu gençlerde Wallerstein'in düşüncelerine karşı bir sempati oluşturmuştur. Çünkü Wallerstein, Marksizm'i bir teorik çözüm olarak, Marksist düşüncenin hem iç hem dış sorunlarıyla ele alıp uluslararası bir bağlamda teorisinde yer vermiştir (Ragin ve Chirot, 2011: 307).

Üçüncü neden olarak Wallerstein, Marksist düşünceden yararlı olsa da Marksizmin ileri sürdüğü iddiaların tamamını olduğu gibi kabul etmemiştir. Marksist düşüncede yetersiz bulduğu noktaları da yenilemiştir. Marksist düşüncenin, sanayileşmesini tamamlamış ülkelerdeki siyaseti tam olarak açıklayamaması hususunda Wallerstein'in çözüm önerileri birçok kesim tarafından kabul görmüştür. Sadece bir ülkede sosyalist devrimin yaşanmasını, sistemin değişmesi için yeterli bulmayan Wallerstein, değişimin küresel düzeyde olmasıyla başarımın sağlanabileceğini iddia etmiştir (Ragin ve Chirot, 2011: 307-308).

1950 ve 1960'lardaki "işlevselci pozitivizm" teorilerinden gençlerin artık bunalmış olmaları ve somut tarihsel açıklamalara olan ihtiyaç ve özlemleri ise Wallerstein'in kabul görmesinde dördüncü neden olarak sayılabilir. Wallerstein'in analizinde yöntem olarak tarihsel sosyolojiyi kullanması tüm dikkatleri kendinde toplamasına kolaylık sağlamıştır (Ragin ve Chirot, 2011: 308).

Wallerstein'in akademik dünyada bu kadar beğeni alması teorisinin tamamen yeterli ya da sorunsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Wallerstein'in teorisine karşı eleştirilerde bulunanlar da olmuştur. Wallerstein'in analiz birimi olarak devletlerin yerine dünya sistemlerini seçmesi, tarihsel altyapıyı hazırlayan “longue durée¹⁸” yu yöntem olarak ele alması ve teorisinin tek disiplinli olması eleştirilerin temel nedenlerini oluşturmuştur. Bu anlamda Wallerstein'in Dünya Sistemleri Teorisi'ne getirilen eleştiriler dört başlıkta ele alınabilir: 1. Nomotetik pozitivistler, 2. Ortodoks Marxistler, 3. Devlet özerkliliğini savunanlar ve 4. Kültürel tikelciler (Wallerstein, 2011a: 44-45).

1. Nomotetik Pozitivistler: Bu grubun temel eleştirisi; dünya sistemleri analizinin anlatsal bir teori olup, birkaç kere test edilmiş hipotezlere dayanmadan kuramsallaştırılmış olmasıdır. Wallerstein'in öne sürdüğü iddiaların çoğunun aksinin ispat edilemediğini düşündükleri için bu teoriyi geçersiz bulmuşlardır. Nomotetik pozitivistlerin bu anlamda eleştirilerinin odağında teorinin yeterince nicelleştirilmediği yer almıştır (Wallerstein, 2011a: 45)

Aynı şekilde karmaşık durumların net bir şekilde açıklanmadığını ve basit değişkenlerle ifade edilmemiş olmasını da eleştirmişlerdir. Ancak dünya sistemleri analistleri, gerçek toplumsal teorilerin basit değişkenlerle açıklanamayacağını bunun ise nomotetik pozitivistlerin üzerinde ısrarla durduğu basit değişkenlerin karmaşık hale gelmesiyle olacağını savunmuşlardır (Wallerstein, 2011a: 45).

Bunun yanı sıra dünya sistemleri analistleri nicelleştirmeye katı bir şekilde karşı olmamışlardır sadece yararlı olacak olanları nicelleştirmekten yana olmuşlardır. Onlar, sistemdeki soruna uygun verilerin ne olduğunu araştırdıktan sonra karar verirler, Nomotetik pozitivistler gibi sadece nicel veriler olduğu için kabul etmezler (Wallerstein, 2011a: 45-46).

2. Ortodoks Marksistler: Bu gruba göre, kapitalist yapı feodalizmden sonra kaçınılmaz bir ilerlemedir. Kapitalist üretim sürecinde oluşan firmalar bu sistemin en iyi örneğidir. Toplumsal süreçlerin doğrusal olduğu düşünen Ortodoks Marksistlere göre altyapı (ekonomi), her zaman üst yapı olan siyasi ve kültürel yapıyı belirler. Bu anlamda Ortodoks Marksistlerin eleştirisi; merkez ve çevre arasındaki ilişkide çevreden merkeze doğru oluşan artı değerlerin temelinde burjuvazi ve proletarya arasındaki “sınıf mücadelesi”ni göz ardı etmiş olması

¹⁸ Sonsuza dek sürmeyen ama uzun süre devam eden yapıları yansıtan gerçekliklerdir (Wallerstein, 2011a: 174).

vardır. Ayrıca ücretli olmayan emeği anakronik¹⁹ olarak değerlendirmemesinden dolayı da eleştirmişlerdir (Wallerstein, 2011a: 46).

Dünya sistemleri analizine yöneltilen bu eleştirilere karşı dünya sistemleri analistlerinin savunması ise şöyle olmuştur: dünya sistemleri analistlerine göre kapitalist sistem içerisinde birçok emek ve ücret türünün olduğunu; sermaye açısından “ücretli emek”in en karlı ücret olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca dünya sistemleri analistleri, sınıf mücadelesi ya da dünyadaki tüm toplumsal mücadelelerin özelde bir ülkede anlaşılamayacağını, bir bütünlükle dünya sistemi içerisinde netlik kazanacağını belirtmişlerdir (Wallerstein, 2011a: 47).

3. Devletin Özerkliğini Savunanlar: Bu grup, dünya sistemindeki politik alanın sadece ekonomik temelli olduğunu ve ekonomik aktörlerin siyaseti belirlediğini savunmuşlardır. Bu anlamda sadece ekonomik temelli açıklamalar devletler ya da devletlerarası bir düzeyde gerçekleşen olayların açıklanamayacağı ve sistemde eyleme yol açacak nedenlerin her birinin özerk olduğu doğrultusunda bu grup dünya sistemleri analistlerine karşı bir eleştiri getirmiştir (Wallerstein, 2011a: 47).
4. Kültürel Eleştiri: Bu grup, devletin özerkliğini savunan grupla aynı doğrultuda eleştirilerde bulunmuştur. Dünya sistemleri analizi kendini bütünsel bir tarih anlayışı olarak yorumlarsa da kültürel eleştiriye göre devletlerarası sistemde yoğunlukla ekonomik temelli değişkenlere öncelik vermiştir. Bu anlamda kültürün oynadığı rolü göz ardı etmesiyle dünya sistemleri analistleri eleştirilmiştir (Wallerstein, 2011a: 47-48).

Ancak Wallerstein “kültürün göz ardı edildiği” eleştirisini kabul etmez. Aksine kültüre önem verdiğini, dünya sistemindeki bilgi yapısını, sanatı, dini ve dili belirlemek için kültür denilen düşünceler dizisinden yararlandığını belirtmiştir. Liberalizm dünya sistemi analizinin jeokültürü olarak tanımlanmıştır. Bu da sistemi yeniden üreten unsurlardan biridir. Pazar kavramı da kültürel bir kavramdır. Çünkü pazarın işleyişi, kuralları o toplumun kültürü etrafında şekillenmektedir. Ayrıca Wallerstein; “egemenlik kavramı”nın da bir kültürel kavram olduğunu, önceki tarihsel sistemlerde egemenlik kavramının olmadığını ve kültürün, ekonomi siyasetten bağımsız bir şekilde anlaşılamayacağını belirtmiştir (Kumar ve Welz, 2001: 221-222).

¹⁹ Anakronizm; bir olayın ya da varlığın içinde bulunduğu döneme ait olmaması, o dönemle uyumsuz olması anlamına gelmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Anakronizm>, 06.08.2014).

“Dünya sistemi analizinin merkezi aktörden yoksun olması” Wallerstein’in dünya sistemleri analizine yönelen dört eleştiri grubunun ortak noktasını oluşturmuştur. Nomotetik pozitivizme göre merkezi aktör “birey”, Ortodoks Marksistlere göre “sanayi proletaryası”, devletin özerkliğini savunanlar için “politik insan” ve son olarak kültürel eleştiri getiren grup için merkezi aktör birbirinden farklı özellikleri olan kısacası “herkes”dir. Dünya sistemi analistleri ise bu merkezi aktörleri reddetmeyip, sistemin bir karışık parçası olarak kabul etmişlerdir. Bu aktörler sistem içerisinde özgürce hareket etme hakkına sahiptir. Ancak hareket edecekleri özgürlük alanı, içinde buldukları devletin toplumsal kuralları(toplumsal hapishaneler) tarafından sınırlandırılmıştır. Wallerstein bu noktada var olan toplumsal hapishanelerin analiz edildiği süreçte, getirilen sınırlamalardan sıyrılıp özgürleşebildiği düzeyde özgür olunacağını savunmuştur (Wallerstein, 2011a: 49).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TUNUS'TA “ARAP BAHARI”

3.1. “ARAP BAHARI” VE ORTADOĞU / KUZEY AFRİKA BÖLGESİNİN (MENA) ORTAK ÖZELLİKLERİ

2010 Aralık ayında Tunus'ta üniversite mezunu olan ancak geçimini sağlamak amacıyla seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi adlı gencin seyyar arabasına polis el koymasından çaresiz kalan çabaları sonucunda kendisini yakmıştır. Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan isyan dalgaları kısa sürede bölgedeki diğer ülkelerde domino etkisi oluşturmuştur. 17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan isyan dalgası; 28 Aralık 2010 Cezayir, 12 Ocak 2011'de Lübnan, 14 Ocak 2011 Ürdün, 17 Ocak Moritanya, Sudan, Umman, 18 Ocak Yemen, 21 Ocak Suudi Arabistan, 25 Ocak Mısır, 26 Ocak Suriye, 28 Ocak Cibuti, 30 Ocak Fas, 10 Şubat Irak, 14 Şubat Bahreyn, İran, 17 Şubat Libya, 18 Şubat Kuveyt ve 20 Şubat'ta Batı Sahra'ya kadar sıçramıştır²⁰.

Bu bölgelerde başlayan isyan dalgaları öncelikle “Arap Baharı” olarak adlandırılmıştır. Ancak her ülke için yaşanan isyan dalgaları “bahar”ı getirememiştir. Tunus'un Bin Ali'yi devirmesi, diğer ülkeler için umut kaynağı olmuş, ancak Tunus'ta elde edilen sonuçlarla diğer ülkelerde elde edilen sonuçlar aynı olmamıştır. Sadece Tunus, Mısır ve Libya'da hükümet değişikliği olurken diğer ülkelerde küçük ya da büyük çapta protesto olarak yaşanmış ya da belli reformlar sağlanmış²¹, Suriye'de ise bir iç savaş şeklinde kendini göstermiştir. Bu açıdan başarıyı yakalayabilen tek ülke Tunus olmuştur. “Arap Baharı” kavramının doğru olmadığı süreç içerisinde anlaşılmış ve sonrasında “Arap İsyancıları, Arap Başkaldırıları, Arap Devrimi, Arap Hareketlenmeleri” şeklinde kavramlaştırılmıştır (Şahin Mencütek, 2014: 83). Bu çalışmada da süreç “Arap Baharı” olarak kullanılmıştır.

Tunus aslında diğer ülkelerle aynı sıkıntılar içindedir. Ekonomik ve siyasi krizler bakımından bu anlamda hiç kimse yaşanan protestoların ilk olarak Tunus'ta patlak vermesini ve hükümeti devirecek başarıyı sağlamasını düşünememiştir (Ottaway ve Hamzawy, 2011: 5).

²⁰ (http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Spring, 24.07.2014).

²¹ Suudi Arabistan'da Kral Abdullah tarafından ekonomik imtiyazlar verilmiş; Fas'ta aynı şekilde ekonomik imtiyazların verilmesinin yanı sıra yolsuzluğun önlenmesi girişimleri başlatılmıştır; Bahreyn'de politik suçlular serbest bırakılmıştır (http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Spring, 24.07.2014).

Tunus’u diğerlerinden ayıran özelliği ise sahip olduğu ölçek ve nüfus bakımından daha küçük, daha varlıklı ve yüksek kentleşme oranına sahip olmasıdır (Gelvin, 2014: 81). En önemli farkı ise cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yönetimin ordudan ziyade eğitime önem vermesi olmuştur. Oluşan hareketlenmenin başını da çoğunlukla eğitilmiş gençler oluşturmuştur. Ayrıca diğer ülkelere kıyasla Tunus’un ekonomik bir sektörü olan “turizm”in de katkısı büyük olmuştur. Ülkeye gelen turistlerle Tunus dışı açık ülke olmaya başlamıştır. Tunuslu gençlerin dış ülkelerdeki yaşam tarzları ve özgürlüklerden etkilenmesi hareketlenmelerde neden olmuştur.

“Arap Baharı”nın yaşandığı ülkelere bakıldığında, öncesindeki yönetim tarzlarının temsili ve demokratik bir yapının olmadığı aksine; meşruiyetini askeri bir darbeye ya da kraliyet, klan bağlarına dayalı bir monarşik yapının egemen olduğu söylenebilir (Oğuzlu, 2011: 9).

Yönetim değişikliği isteği daha çok halkın bir şekilde kendisinin seçmediği, meşru görmediği liderlere ve yönetimlere karşı olmuştur. Dolayısıyla meşruiyet temelinin sağlam olduğu ülkelerde halk, iktidar değiştirme arzusuyla sokaklara dökülmemiş ve halkın meşruiyetini almış olan yönetimler bu süreçten etkilenmemiştir. Meşruiyetin az olduğu monarşik yapılarda kısa süreli halk hareketleri yaşansa da rejim değiştirebilecek nitelikte olamamışlardır. “Arap Baharı”ndan etkilenen ülkelere (Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Suriye) baktığımızda ise ortak noktaları yönetimdeki iktidarların darbeye başa gelmesi ve sonrasında baskıcı devlet kurumlarıyla iktidarlığını kalıcı hale getirmiş olmalarıdır (Oğuzlu, 2011: 9)

Ortadoğu’da rejimler seçimle başa gelseler bile herhangi bir parlamenter ya da hukuki denetimin olmadığı, tüm kontrolün en üst düzeydeki yöneticide olduğu otoriter yönetimler görülmüştür (Bozarslan, 2012: 95). Bölgede baskıcı bir yönetimin egemen olmasına sebep olan bazı nedenler vardır:

Bunlardan ilki, bölgenin uzun süre sömürge olarak yönetilmesi, aile, klan bağlarının bölgede çok güçlü olması otoriter yapıların oluşumuna sebebiyet vermiştir. İkincisi ise, bölgenin sanayileşememesi, petrol gelirlerinin artmasına rağmen tarımsal altyapının varlığı, güçlü bireycilik anlayışının egemen olmaması da bölgenin şimdiye kadar otoriter yapısının zemini hazırlamıştır (Yılmaz, 2011: 47). Larry Diamond ise bu bölgelerde otoriter yapının birçok mekanizmayla kendini yeniden ürettiğini belirtmiştir. Mekanizmalardan kasıt ise ülke içerisindeki istihbarat ağları, sansür ve sınırlamalarla

muhalefetin engellenmesidir. Bu anlamda Diamond bölgede demokratik öğelerin eksikliğinin olmasında, bölgenin jeopolitik konumunun yanı sıra politik ekonomisinin, hakim olan din ve kültürlerin de etkili olduğunu belirtmiştir (Diamond, 2010) Dolayısıyla bölgedeki yönetimler krallıklar ya da cumhuriyet adını alsa da uygulamada hep otoriter yönetimler olmuştur. 1956'da bağımsızlığını kazanan Tunus cumhuriyet olarak ilan edilse de 2011 yılına kadar Habib Burgiba (1957-1987) ve Zeynel Abidin Bin Ali (1987-2011) olmak üzere sadece iki lider tarafından yönetilmiştir (Yılmaz, 2011: 47).

Bölgede otoriter yönetimlerin hâkim olması da yaşanan hareketlenmelerin temel nedenlerini oluşturmuştur. Halkın siyasi sisteme katılmaları ya da hükümetleri denetlemeleri söz konusu olmamıştır. Meşruluklarını da adil seçimlerin yerine klan, aile ya da askeri güce dayalı olduğundan baştaki iktidarlar ülkeyi polis ve istihbarat teşkilatlarıyla yönetmişlerdir. Ekonomisi kötü olan bu ülkelerde siyasal muhalefetin olmayışıyla da var olan zenginlik sadece yönetici elit arasında paylaşılmış ve güçlü bir kesim oluşmuştur. Zenginliğin iktidar arasındaki paylaşımı ülkede kayırmacılığa, yolsuzluğa ve toplumsal eşitsizliğe sebep olmuştur. Bunun sonucunda halk, oluşan dışlanmışlık hissiyle iyice siyasal sisteme karşı yabancılaşmış ve rejime karşı olan öfkesi artmıştır (Akgün, 2011).

Ayrıca, muhalefetin dışlanması ve kuvvetler ayrılığının olmamasından dolayı sürgün, tutuklama, vatandaşlıktan çıkarılma gibi yöntemlerle muhalefetin engellenmesi, seçimlerin sembolik bir hal alması, meclis çalışmalarının iktidar kontrolünde gerçekleşmesi ve temsilin iktidarca sınırlandırılması gibi uygulamalar ayaklanmaların siyasi zeminini hazırlamıştır (Tanrıverdi O Yaşar, 2013: 22).

“Arap Baharı”nın yaşandığı bölgenin ikinci temel özelliği ise ülkelerin uluslararası siyasette bir araç olarak kullanılması, bölge dışı aktörlerin etkisinin daha fazla olmasıdır. Ortadoğu'nun önemi o bölgede çıkarları olan küresel aktörlerin bölgede olan politikalarıyla aynı doğrultuda olmuştur. Dolayısıyla bölgesel dinamiklerin belirlenmesinde bölgenin aktörlerinin etkisi kısıtlı kalmıştır. Hatta pasifliğinin yanında bu bölgede çıkarları olan bölge dışı küresel aktörler tarafından çıkarları doğrultusunda birer araç haline dönmüşlerdir. Osmanlı imparatorluğu, Büyük Britanya ve son elli yıldır da ABD'nin bölgesel dinamikleri belirlemede öncü aktörler olduğu görülmektedir. Bölgeye hâkim olma çalışmaları bölgesel aktörlerin nesneleşmesine yol

açmakla beraber bölge insanını kendi kaderini belirlemesini mümkün kılamamıştır (Oğuzlu, 2011: 10). Ayaklanmalara destek veren halk var olan çarpık yapıyı değiştirip artık kendisinin söz sahibi olabileceği bir yönetim yapısını istemiştir (Gözen, 2011: 63).

Bölgenin üçüncü özelliği de bölgenin dinamiklerinin oluşmasında ABD'nin o bölgedeki politikalarının etkili olmasıdır. Dolayısıyla bölgedeki rejimlerin devamlılığını muhafaza edebilmesi ABD ile olan ilişkileri, onlara yakın politikaları ve ABD'nin onlarla ilgili planlarında aldıkları rol ve konumlarına bağlıdır. Yönetimlerin kalıcılığını sağlamak için halkın yerine ABD'nin isteklerini göz önünde bulundurması da yönetimlerin halkın gözünde meşruiyetinin kalmamasına sebep olmuştur (Oğuzlu, 2011: 10). Halk artık batı güdümünde olan yöneticilerin aksine gerektiğinde batıya karşı durabilecek yöneticiler istemektedirler. (Yılmaz, 2011: 48).

3.2. TUNUS CUMHURİYETİ

Tunus, 16-19. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde kaldıktan sonra 1881-1956 yılları arasında Fransız sömürgesinde kalmış Kuzey Afrika'da yer alan bir ülkedir. Devletin adı Tunus Cumhuriyeti olmasına rağmen bağımsızlığından (20 Mart 1956) yaşanan hareketlenmelere kadar sadece iki lider Habib Burgiba (1957-1987) ve Zeynel Abidin Bin Ali (1987-2011) tarafından yönetilmiş; dolayısıyla cumhuriyet yönetimi pratiğe geçememiştir.

Aşağıda iki liderin dönemlerine yer verilmiştir:

3.2.1. Habib Burgiba Dönemi (1957-1987)

1881 yılında Fransız sömürge yönetimine alınan Tunus 1956 yılında Habib Burgiba'nın liderliğinde başlatılan bağımsızlık mücadelesi kazanılarak 20 Mart 1956 tarihinde "Tunus Cumhuriyeti" olarak kurulmuş. Habib Burgiba da Tunus'un ilk cumhurbaşkanı olmuş ve Cumhurbaşkanlığı görevini ara vermeden 1987 yılına kadar sürdürmüştür.

Başta gelen Burgiba'nın nihai amacı her türlü kısıtlamalardan bağımsız bir modern devlet oluşturmak ve Tunus toplumunu radikal bir şekilde dönüştürmektir. Burgiba'ya göre bu da güçlü bir devletin kurulması, ülkenin her açıdan gelişmesi, evrensel eğitimin yayılması ve sanayileşmenin gerçekleşmesiyle gerçekleşecektir (El-Din Shahin, 2006: 8). Burgiba'nın böyle düşünmesinde ise Sorbonne'da hukuk ve siyaset eğitimi alması etkili olmuştur. Dolayısıyla Burgiba'nın düşüncelerinin

gelişmesinde dinden ziyade diğer kaynaklar etkili olmuştur. Diğer kaynaklardan kasıt ise aldığı eğitim, Fransız Aydınlanma Düşüncesi, pozitivist düşünce, Rousseau, Lamartine ve Hugo'dur (El-Din Shahin, 2006: 9).

Dolayısıyla Burgiba dış politikasında, Fransa'yla paralel olan ve ülkenin turizm potansiyelini korumaya yönelik istikrarlı politikaları izlerken iç politikasında ilk zamanlarda İslam'la çatışmayan, laik politikaları benimsemiş, fazla masraflı olduğunu düşünmesiyle güçlü bir ordudan daha çok diğer iktidar güç sahiplerinin ısrarlarını dikkate alarak sembolik bir ordu oluşturmuştur. Orduya bütçeden ayrılan pay genel olarak yüzde üçlerde iken eğitime yüzde sekiz-on civarında pay ayrılmıştır (Adil, 2011: 8-9). Dolayısıyla ordunun gücü hem askeri hem de siyasi çerçevede sınırlı kalırken aynı zamanda diğer Arap ülkelerine göre daha laik ve daha eğitilmiş bir halk kitlesi oluşturmuştur. Bu iki durum demokratikleşme taleplerinin özellikle bu ülkede varlığı için ön koşul oluşturmuştur.

Diğer Arap cumhuriyetlerinin tersine Burgiba cumhurbaşkanı olurken, ordunun önemli bir rolü olmamıştır. Mısır ve Suriye'nin aksine Tunus ordusu Burgiba'yı iktidara taşımamıştır. Burgiba her zaman orduyu, rejimden uzak bir konumda tutmuştur, etkisini azaltmak istemiştir²² (Brooks, 2013: 209).

Burgiba'nın sonradan izlediği bazı laik politikalar, örneğin tüm enerjinin çalışmaya verilmesi, bir kaç sene oruç tutulmaması ya da evlilik ve miras sisteminde laik yasal zemini kurmaya çalışması İslami kesimde memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Özellikle Zeytuna Üniversitesi âlimleriyle problemlerin, fikir ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Burgiba'nın toplumsal kültürel alanda başarabildiği tek şey "tek eşlilik" in sağlanması olmuştur (Adil, 2011: 9).

Bunların yanı sıra Burgiba'nın laik eğitimi kabul etmesiyle beraber İslami El-Zeytuna Üniversitesi'nin kapatılması, kadınlarının hicap giymelerini yasaklayan kanunları uygulaması, şer'i mahkemeleri kapatması tepkiye yol açan laiklik adına yaptığı politikalar arasındadır. Bu uygulamalar İslami kesim tarafından uygun görülmeyip, İslami kesimin toplum içerisinde ayrıştırıldığı, ötekileştirilmeye çalışıldığı dönem olarak yorumlanmış ve Burgiba yönetimine karşı İslami muhalefet güçlenmiştir. Yapılan muhalefete de hükümetin tepkisi sert olmuş ve bu dönemde birçok muhalif tutuklanmış ve sürülmüştür (Moore, 1965: 50-53).

²² Bin ali de Burgiba gibi, orduya geniş yetkiler vermek yerine rejime etkisinin olamayacağı bir konum vermiştir (Brooks, 2013: 207).

1974-75 yıllarında önemli değişimler ve yeni oluşumlar meydana gelmiştir. Mısır ve Arap ülkelerinde kendini göstermeye başlayan Müslüman kardeşler gibi Tunus'ta da Nahda grubu Raşid Gannuşi'nin önderliğinde İslami bir hareket oluşturulmuştur. 1980 yılında yaşanan çatışmalar şiddetlenince içeride ve Fransa'da Burgiba'nın yerine kimin geçeceği tartışmaları yaşanmış ve İslami kesim güç kazanmıştır. Burgiba döneminde demokrasinin egemen olduğu yerlerde sendikalar ve sivil toplum örgütleri kurulsada siyasi partiler kurulamamıştır (Adil, 2011: 9).

Genel tabloya baktığımızda Tunuslular bağımsızlığını kazanmış olsa da Burgiba'nın oluşturduğu baskıcı rejimle beraber toplumsal yapı da çok da değişen bir şey olmamıştır. Sadece Fransa'nın sömürgesi olmaktan çıkan halk, Burgiba'nın baskıcı politikaları altında yine sömürülen kesim olmuştur.

1984 ve 1987 yıllarında ülkenin genelinde hissedilen ekonomik, siyasal sorunlarla halkın Burgiba'ya karşı olan memnuniyetsizliğini fırsat bilen Zeynel Abidin bin ali, Burgiba'nın iktidardan çekilmesine yönelik baskı uygulamış ve Burgiba'nın sağlık sorunlarını ileri sürerek cumhurbaşkanlığının gereğinin yerine getiremeyeceğini iddia etmiştir. Aslında yasal olarak devlet başkanı, görevini ömür boyu sürdürme hakkına sahip olan Burgiba, ülke genelinde yaşanan protestolar, halkın memnuniyetsiz olması nedeniyle görevini yapmasının zor olduğu anlayınca, cumhurbaşkanlığı Bin Ali'ye devretmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı olan Bin Ali ülkedeki tüm siyasal muhalefetle uzlaşacağını, ekonomik alanda da iyileşmeler yönünde adım atacağına dair sözler vermiştir (Borowiec, 1998: 41-44).

3.2.2. Zeynel Abidin Bin Ali Dönemi (1987-2011)

Zeynel Abidin Bin Ali, Burgiba'dan sonra Tunus Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı olmadan önce İçişleri, İstihbarat ve Savunma Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. 1987'de ise Burgiba tarafından başbakan olarak atanmıştır. Bu anlamda Burgiba, Bin Ali'yi başbakan olarak atayarak kendi kaderini de değiştirmiştir. Bin Ali başbakan olarak atanmasından altı hafta sonra Burgiba'nın hastalığından dolayı ülkenin işleriyle ilgilenemediğini iddia ederek, Burgiba'yı görevden uzaklaştırmayı başarmış ve bir saray darbesi ile yönetime kendi geçmiştir. Tunus tarihine bu olay "sessiz devrim" olarak geçmiştir (Oğan, 2011).

2 Nisan 1989'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Bin Ali, meclisteki tüm sandalyelere de partisi olan "Anayasal Demokratik Birlik Partisi" liderlerini geçirmiştir. Beş yılda gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerini Zeynel

Abidin Bin Ali 1994, 1999 ve 2004 yıllarında tekrar tekrar kazanmıştır (Ulutaş ve Torlak, 2011: 6). 1989 yılında göreve geldiği günden 14 Ocak 2011 yılında ülkeden kaçana kadar Tunus'u bir aile şirketi olarak yönetmiştir (Oğan, 2011).

Burgiba cumhurbaşkanlığı sırasında; sendikalar, İslamcılar ve solcular üzerinde çok fazla baskı kurmuş, çoğunu yurt dışına sürmüştür. Dolayısıyla Burgiba'nın görevini Bin Ali'ye devretmesi halkta büyük bir sevince neden olmuştur. Bin Ali yaşanan baskı ortamında tek çıkış yolu ve halkı Burgiba'dan kurtaracak bir kahraman olarak görülmüştür (Adil, 2011: 9).

Cumhurbaşkanlığına seçilen Bin Ali Tunus halkının beklentilerine paralel olarak ilk günlerinde ülkedeki tüm muhalif gruplar ve sendikalarla işbirliğine önem verdiğini ifade etmiş, 7 Kasım'da yayınlanan Ulusal Birlik Paketi ile siyasal ve ekonomik alanda özgürlüklerin yolunu açacağını belirtmiştir. Bunun üzerine 1988-1990 yılları arasında muhaliflerin örgütlenmesine, parti kurulmasına izin verilmiştir (Ayhan, 2012: 69).

Baskıdan bir kaçış, çıkış yolu olarak 1987de cumhurbaşkanı olarak seçilen Zeynel Abidin Bin Ali ilk olarak Burgiba döneminde oluşan muhalefeti yanına çekmek için Raşid Gannuşi'yi serbest bıraktırmıştır. 1987 ve 1989 yılları arası sadece İslamcılar için değil; birçok partinin kurulması, grupların tamamı için de gazete ya da dergi basılması gibi hakların verilmesi, sürgündeki birçok kişinin geri dönmesi açısından bakıldığında bu dönem en çok solcular için görece bir rahatlama yaratmıştır (Adil, 2011: 9).

1989 yılında ise sosyal demokratlar göstermelik olsa da "eğitim ve kültür bakanlığına" ortak olmalarına izin verilmiştir. Ancak Burgiba gibi Zeynel Abidin Bin Ali de kendi partisinin dışında herhangi başka bir partinin "iktidar partisi" olmasına izin vermemiştir. Bin Ali seçimleri %98-99'lük oranlarda kazansa bile istediği gruplara her partiden yaklaşık 5 sandalye (%20lik bir temsil oranı) sağlamıştır. Bir anlamda demokrasinin gereği olan muhalefet unsuruna yer veriyor görüntüsünü çizmiştir. Ancak hiçbir zaman gerçek anlamda muhalefete izin vermemiştir (Adil, 2011: 10). Yine de devlet başkanlığına muhaliflerin de katılımına olanak sağlanması halk tarafında olumlu karşılanmış, halkın nazarında daha iyiye bir gidişin olduğu kanaatini oluşturmuştur (Ayhan, 2012: 74).

Ancak halk gidişatın pek de değişmediğini, 1989 seçimleri sonrasında Bin Ali'nin Burgiba'yı aratmayan politikalarıyla anlamıştır. 1989 seçimlerinde

beklenmeyen şey, Bin Ali'nin kendi partisi olan Anayasal Demokratik Birlik Partisi'nin %80.48 oranında oy alırken, ılımlı İslami siyasi parti olan Ennahda Partisi'nin %14,6'lık bir oranla seçimde kendini göstermesi olmuştur. Bin Ali kendi partisinin dışında ve bu oranda oy alan başka bir partinin varlığını iç tehdit olarak algılamış ve İslami muhalefete karşı baskılara başlamıştır²³. Ennahda partisi üyelerinin çoğu tutuklanırken partinin lideri Raşid Gannuşi yurtdışına kaçmıştır. Aynı şekilde İslami olmayan Cumhuriyet Kongre Partisi'nin de faaliyetleri yasaklanmış ve lideri Moncef Marzouki yurt dışına kaçmıştır (Tanrıverdi O Yaşar, 2011a: 29).

1989 seçimlerinde İslamcılarla solcular muhalefet olgusunu oluştursa da siyasal sistem içerisinde bir muhalefet unsuru oluşturamamışlardır. Hatta bu cılız muhalefet seçim öncesi yaşanan rahat dönemin yok olmasına ve Burgiba döneminde olduğu gibi baskıcı politikaların yaşandığı dönemlere geri dönülmesine sebep olmuştur.

Bin Ali, 1994 ve 1999 yıllarındaki seçimleri de kazanıp cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak 2004 yılındaki seçimlerde tekrar aday olacağını bildirmesi tepkilere sebep olmuştur. Anayasalarında cumhurbaşkanlığı için bir adayın en fazla üçüncü kez seçilebilmesine rağmen Bin Ali'nin sonraki seçimlere de katılacağını bildirmesi halkta öfkeye neden olmuştur. Ayrıca 2004 yılındaki seçimlerde Bin Ali'nin karşısında iki farklı aday olması demokratik ortamın çoğulculuk unsurunu çok az oluşturmuş olsa da seçimlerin ardından bir adayın kendi aldığı oy oranını Bin Ali'ye verdiğini açıklamaması, yapılan seçimin adil, şeffaf, özgür bir ortamda olduğu iddialarını çürütmüştür (Ayhan, 2012: 74).

2009 seçimlerinde Bin Ali'nin tekrar seçilmesinin halkta oluşturduğu öfke ve aldığı oy oranından destek alarak tekrar 2014 seçimlerinde aday olacağını bildirmesi ülkede yaşanan siyasi gerginliği, halkın yönetime karşı duyduğu memnuniyetsizliği iyice artırmıştır (Ayhan, 2012: 74). Tunuslular için bir çıkış yolu olarak görülen Bin Ali yürüttüğü politikalarıyla kısa zamanda istenmeyen bir lider olmuş ve gerçekleşen isyan dalgalarının tetikleyici koşullarının oluşumunda etkili olmuştur. Demokrasi vaatleriyle iktidara gelen Bin Ali'nin baskıcı bir rejim kurması sonucu bir halk isyanıyla iktidarının

²³ İslamcılardan hapse atılanların sayısı 5-7 bin civarındadır. Bin Ali'nin muhalefetin seçimlerde %30-40 civarında oy oranı almasından korkup yerel seçim sonrası bir tasfiye işlemine başlayıp tutuklamalar yapmıştır. Gerekeç olarak da kimin yaptığı bilinmeyen iktidar partisi binalarına yapılan bombalı saldırıların faili olarak muhalefeti, İslamcıları göstermiştir (Adil, 2011: 10).

son bulması Tunus siyasi tarihinde bir ironi olarak yer alacak kadar önemli bir örnek olmuştur²⁴ (Koçak, 2012: 55).

3.3. TUNUS'TA “ARAP BAHARI” VE GENEL NEDENLERİ

Sidi Bouzid kentinde üniversite mezunu olan ancak geçimini seyyar satıcılıkla sağlayan Muhammed Buazizi'nin sebze ve meyve sattığı arabasına polis tarafından el konulması karşısında Buazizi'nin yetersiz kalan direnmeleri sonucunda kendini yakması bu toplumsal hareketin tetikleyicisi olmuştur. Buazizi'nin 4 Ocak 2011 de ölmesi; Tunus'ta yaşanan hayat pahalılığı, ekonomik sorunlar, siyasal ve sosyal sorunların da varlığıyla dayanılmaz hale gelmiştir (Taşkesen, 2011: 264).

Tunus'ta başlayan isyan dalgaları sadece Tunus sınırlarında kalmamış, güçlü bir domino etkisi göstererek kısa sürede Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'ye sıçrayarak kendisini göstermiştir. Oluşan isyan dalgaları meşruiyetini demokratik seçimlerle elde etmiş iktidarlara karşı değil tam tersine meşruluklarını kendi aile, klan ya da kolluk kuvvetlerine verdikleri imtiyazlar sayesinde elde eden “meşruiyet krizi” yaşayan yönetimleri hedef almıştır (Özpek, 2013).

Nurullah Ardıç, birbirinden etkilenererek yayılan bu isyan dalgasını, küreselleşen dünyada belli bir siyasi açıklık durumu ve ekonomik gelişmişlik seviyesi oluştuktan sonra özellikle şehirlerde yaşayan halkın ve eğitilmiş olan gençlerin taleplerini karşılamada yetersiz kalan otoriter rejimlerin karşılaşması kaçınılmaz olan durumu olarak betimlemiştir (Ardıç, 2011: 100).

Arap dünyasının nüfusunun %60'tan fazlasını gençler oluşturmaktadır²⁵. Ayaklanmaların olduğu ülkelere bakıldığında “Arap Baharı”ni önceleyen şartların daha önceden oluşmaya başladığı görülmektedir. Ülkelerde var olan kronik sosyoekonomik sorunlar ve meşruiyet sorunlarının çözülmeden artması halkta rejime karşı derin bir öfkeyi ve muhalefeti oluşturmuştur (Altunışık, 2011: 94). Eğitilmiş gençler arasında işsizlik oranlarının yüksek olması, evlenmenin mümkün olmayışı, çözülmeden katlanan ekonomik sorunlar, siyasi yapının sorunluluğu, teknolojik gerileme, modernizasyonun

²⁴ 1987 yılında yaşlı ve yönetim için yetersiz olduğunu iddia ederek Burgiba'yı görevden uzaklaştırmayı başaran Zeynel Abidin Bin Ali, aynı şekilde 2010 Aralık ayında patlak veren “Yasemin Devrimi” ile halk tarafından yönetimden uzaklaştırılmış ve Tunus tarihinde bir ironi oluşturmuştur (Birdal ve Günay, 2013: 49).

²⁵ <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS/countries/1W-1A?display=graph>, (23.12.2014).

yokluğu, gençlerin işsizliği, gelirin adaletsiz ve iktidar arasında dağılımı vb. sebeplerden dolayı halk sokaklara dökülerek isyan dalgalarını başlatmıştır²⁶ (Mominkulov, 2012).

Bunların yanı sıra Cumhuriyet olarak kurulan yönetim zamanla otoriterleşmiş, tek adam politikaları uygulanmıştır. Wikileaks²⁷ belgeleriyle de ortaya çıkan yolsuzluklar, rejimlerin iyice baskılaşması, muhalefete izin verilmemesi, halkın isteklerinin önemsenmemesi ve dış politikaya yansımaması da toplumda rejime karşı muhalefet duygusunu artırmıştır. Ayaklanmalar ülkelerin kendi iç dinamikleriyle doğsa da yaşanan ülkelerde ortak bir talebi dile getirmektedirler: o da halkın isteklerine karşı duyarlı rejimlerdir (Altunışık, 2011: 94).

Bölgedeki tüm olumsuzluklara rağmen gelişen iletişim ağları, ticaret, ulaşım, turizm ve seyahat gibi küreselleşme araçlarıyla Arap toplumları dış dünyadan haberdar olmuşlardır. Bunu sonucunda ise kendi yönetim biçimlerini belirleme isteği doğrultusunda harekete geçmişlerdir (Yılmaz, 2011: 47).

Tunuslular destek verdikleri ayaklanmalara “ Dignity Revolution” yani “Onur Devrimi” adını vermişlerdir (Sequist, 2011). Tunus halkının genel olarak eğitim düzeyinin yüksek olması ve sosyal medya araçlarını yaygın kullanması, bu hareketlenmelerin kendiliğinden taraf bulmasını sağlamış, bu sosyal hareketlenme kısa sürede yankı uyandırarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Üniversite mezunu olup seyyar satıcılıkla geçimini sağlayan Muhammed Buazizi’nin ateşiyle başlayan süreç, 23 yıldır ülkeyi yöneten Bin Ali’nin (1987-2011) Suudi Arabistan’a kaçmasıyla sonlanmıştır. Müslüman bir Arap ülkesinde ilk kez baskıcı siyasi rejim halk hareketi ile yıkılmıştır (Akgün, 2011). Bu durum, “kendi halkının gözünde meşruluğunu yitiren yapılar sadece baskı oluşturur ki bu da onların kalıcılığını sağlamaz” argümanını desteklemiştir. (Bacık, 2011: 16). Tunus özelinde “Arap Baharı”nı oluşturan nedenler aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

²⁶ Süreçten etkilenen devletlerin ekonomik olarak çökmelerinin temel sebebi, sahip oldukları doğal maddeleri çıkarma-işletme ekonomik kurumlarının bölgedeki ya da bölge dışındaki girişimcilerin tasarruflarını, yatırımlarını ve getirecekleri yeniliklerini cezbedecek nitelikte olmamalarıdır. Maden çıkarma ekonomisi ve politikası değişik durumlarda farklı sonuçlar doğursa da ülkedeki başarısızlıkların temel sebeplerini oluşturmaktadır. Yeterli ekonomik sektörün olmamasıyla şekillenen bu süreç Mısır, Arjantin ve Kolombiya’da görülmüştür (Acemoglu ve Robinson, 2012: 372).

²⁷ 2007 yılında Jullian Assange öncülüğünde resmi olarak kurulmuş, amaçlarının doğru bilgi ve haberleri doğru kaynaklardan halka ulaştırmak olduğunu söyleyen kar amacı gütmeyen bir kuruluştur (<https://wikileaks.org/About.html>, 28.08.2014).

3.3.1. Meşruiyet Krizi

Ayaklanmalarda halkın kullandığı slogan “Eş-Şa’b Yurid İskate’n Nizam (Halk Rejimin Düşmesini İstiyor)” olmuştur. Halk artık mevcut yönetimi meşru olarak görmemekte ve mevcut rejim yapısının değişmesi için sokaklara dökülmektedir. Bunun nedeni ise “Cumhuriyet Yönetimi” adı altında otoriter yapı ve uygulamaların toplumsal ve siyasal sisteme hâkim olmasından kaynaklanmaktadır.

Tunus’un uzun süre sömürge olarak yönetilmesi aile, aşiret klan bağlarının çok güçlü olması otoriter yapıların devamında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra bölgenin tam olarak sanayileşememesi, tarımsal üretimin temel ekonomik aktivite oluşu, güçlü bireycilik anlayışının egemen olmaması bölgenin şimdiye kadar otoriter yapısının zemini hazırlamıştır. Bu sebepler yüzünden bölgedeki yönetimler krallıklar ya da cumhuriyet adını alsa da uygulamada otoriter yönetimler var olmuş ve 1956-2011 yılları arasında Tunus sadece iki lider Habib Burgiba (1957-1987) ve Zeynel Abidin bin Ali (1987-2011) tarafından yönetilmiş; dolayısıyla cumhuriyet yönetimi pratiğe geçememiştir (Yılmaz, 2011: 47).

Muhalefetin dışlanması ve kuvvetler ayrılığının olmamasından dolayı sürgün, tutuklama, vatandaşlıktan çıkarılma gibi yöntemlerle muhalefetin engellenmesi, seçimlerin sembolik bir hal alması, meclis çalışmalarının iktidar kontrolünde gerçekleşmesi ve temsilin iktidarcı sınırlandırılması ayaklanmaların siyasal zeminini hazırlayan iç dinamikler olmuştur (Tanrıverdi O Yaşar, 2013: 22).

Tunus’ta siyasal çoğulculuğa bir düzeyde izin verilmiş olsa da bu hiçbir zaman gerçek anlamda çoğulcu yapıyı oluşturmamıştır. Çünkü ülkenin kaderini belirleyen tek aktör her zaman devlet başkanlarıdır. İç politikayı belirlediği gibi dış politikayı da belirleyen yine devlet başkanıdır (Efegil, 2013: 112).

Bin Ali döneminde 1987 ve 1989 arasında göreceli bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. Ancak 1989 seçimlerinde Bin Ali’nin partisi olan Anayasal Demokrat Birlik Partisi %80.48 oranında oy alırken muhalefetin %19.52 oranında oy olması bu dönemin yok olmasına neden olmuştur. Seçim sonuçları karşısında Bin Ali kendi iktidarlığını kalıcılığı için bir tür tasfiye işlemi gerçekleştirmiştir. Sadece İslamcılardan 5-7 bin civarında kişi hapse atılırken birçok kişi de sürgün edilmiştir. Hem Habib Burgiba hem de Zeynel Abidin Bin Ali gerçek anlamda muhalefete hiçbir zaman izin vermemiştir; Bin Ali bunu 1989 seçimlerinde kısmen izin verse de seçim sonuçlarının açıklanmasından hemen sonra baskılara başlamıştır.

Ayrıca ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik zorluklar, Bin Ali'nin halkın gözündeki imajını hızla aşınmasına neden olmuştur. Tunuslu gazeteci Muhammed Adil; Zeynel Abidin Bin Ali'nin iyi bir özelliğinin olmadığını, devlet adamı olmadığını, hiçbir birikimi olmadığı için doğrudan mülakat veremediğini, metne bağlı kalmadan verebileceği bir hitabet kabiliyeti olmadığını belirtmiştir (Dinçer ve Coşkun, 2011: 17). Bin ali uyguladığı baskıcı politikalarıyla halkın gözünde meşru olmadığı gibi, liderlik vasıflarını bile taşımamaktadır.

Bu sebeplerin yanı sıra ayaklanmalara katılan halk yöneticilerini Batı'nın birer kuklası olarak görmüşlerdir. Halk artık Batı güdümünde olan yöneticilerin aksine; gerektiği zaman Batı'ya karşı çıkabilecek güçlü yöneticileri istemektedir (Yılmaz, 2011: 48). Dışa bağımlı olan aktörler, halkını da kendisine bağlı bir hale getirmiş, ülkeyi kar amaçlı bir aile şirketi olarak yönetmiştir (Kışlakçı, 2012: 74).

Böyle sorunlu bir siyasi yapıdan bunalan halk, yönetimlerin meşruluğunu sorgulamaya başlamıştır. “Partiler arasında rekabetin olduğu bir seçim sistemi, seçimlerin sembolik olmadığı çok partili bir siyasi sistem, sansürün ve yasağın olmadığı ifade ve basın özgürlüğü, iktidarın keyfi uygulamalarının yerine herkese aynı yasaların uygulandığı, hukukun üstün olduğu bir yönetim yapısı” talebiyle halk isyan dalgasına katılmış ve destek vermiştir (Yılmaz, 2011: 47-48). Kısacası halk artık var olan çarpık yapıyı değiştirip, kendisinin söz sahibi olabileceği bir yönetim yapısını istemektedir (Gözen, 2011: 63).

Gökhan Bacık, “Arap Baharı”nın belirginleştirdiği dersin “siyasetin altın kuralı: meşruiyet” olduğunu belirtmiştir. Irak'ta Saddam yönetimi dış güçlerin müdahalesi ile 10 yıldan fazla sürede değiştirilememiş ancak toplumsal muhalefetin başlamasıyla son bulmuştur. Yine aynı şekilde tarihte SSCB gibi güçlü yapılar onca dış saldırılara karşı ayakta kalmış ve kendi halkından gelen ayaklanmalarla son bulmuştur. Ayaklanmanın halk tabanında destek bulmasıyla en diktatör rejimler bile varlığını sürdürememiştir (Bacık, 2011: 16).

Tunus'ta iç politik dengelerin 2011'e kadar Bin Ali lehine olması, iktidarlığın uzun süre devam etmesinin en temel sebebi olmuştur. “Arap Baharı”nın öncesindeki protestolar ya da muhalefet hareketleri Bin Ali'nin idaresinde kalmış ve kısa sürede bastırılmış; ancak muhalif düşüncenin halk tabanına yayılmasıyla beraber devlet kurumlarında da destek bulması Bin Ali'nin işini zorlaştırmıştır (Tanrıverdi O Yaşar, 2011b: 563).

Muhammed Buazizi'nin kendisinin yakmasıyla başlayan süreç halkın geniş katılımı ve desteğiyle 23 yıldır ülkeyi yöneten Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçmasıyla son bulmuştur. Dolayısıyla Tunus'ta bin alinin iktidarının son bulması, halkının gözünde meşruluğunu yitiren siyasi yapıların sadece baskı oluşturacağı, bunun da iktidarın kalıcılığını sağlamayacağını en iyi biçimde göstermiştir.

3.3.2. Ekonomik ve Sosyal Nedenler

Tunus; tarım, turizm, madencilik, imalat sanayi dalında uluslararası nitelikte mal üretebilen, hizmet sunabilen, iktisatçıların çeşitlendirilmiş olarak tanımladıkları bir ekonomi yapısına sahiptir. Ekonomisi kamu-özel sektör açısından karma bir yapı sergilemektedir. Bölgenin temel sorunu ise benzer gelişmişlik düzeyi gösteren bölgelere göre daha düşük yaşam standartların varlığıdır (Öztürkler, 2012: 53).

Yaşanan halk hareketlerini anlamada ülkenin siyasi geçmişi, halkın yönetimden memnun olmaması tek başına etken olarak yeterli olmamıştır. Hareketlerin nedeni anlamada ekonomik analizler oldukça önemlidir. Üniversite mezunu olmasına rağmen Muhammed Buazizi'nin işsizlik ve geçim sıkıntısı yüzünden seyyar satıcılıkla geçimini sağlamak zorunda kalması, seyyar arabasına da el konulmasıyla kendini ateşe vermesi, ülkedeki mevcut sosyoekonomik yapının anlaşılması açısından önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle yüksek oranda işsizliğin varlığı, sektörlerin azlığı, artan genç nüfusa karşılık beklenen arzın gelişmemesi vb. ekonomik temelli nedenler hareketliliğin oluşmasında tetikleyici unsurları oluşturmuştur (Tanrıverdi O Yaşar, 2012: 100).

İşsizlik, yolsuzluk, gelirin adil olmayan bir şekilde ve iktidar arasında dağılımı ve geleceğinin ne olacağının belirsiz olması halkın yönetime karşı öfkesini artırmıştır. 28 Kasım 2010'da yayınlanan Wikileaks belgeleriyle yapılan yolsuzlukların ortaya çıkmasıyla da halkın öfkesi iyice artmıştır. Halk ekonomik sıkıntılarla uğraşırken Bin Ali ve Trabelsi ailesinin lüks içinde yaşaması tepkiye yol açmıştır²⁸. Ayaklanmalara katılan halkın amacı yaşamlarını sürdürebilecekleri bir gelecek olmuştur. En temel

²⁸ Bin Ali eşi Leila Trabelsi'nin özel günleri için pastalarını Paris'in lüks pastanelerinden getiriyordu (Kışlakçı, 2012: 71). Ülkeden kaçmadan önce Leila Trabelsi Merkez Bankası'na uğrayıp 1,5 ton ağırlığında altını alıp Dubai'ye öyle gitmiştir (Blomfield, 2011).

sloganları ise, işsizlik, yaşadıkları yoksulluk, gelecekteki refah beklentileridir²⁹ (Dinçer ve Coşkun, 2011: 48).

Halkın ayaklanmasında ve böylesine bir geniş katılımın oluşmasındaki temel itici güç ise katılanların ekonomik iyileşme yönünde olan inançları olmuştur. Ayaklanan halk, yönetim değişince ekonomik yapının düzeleceğine, sorunların çözüleceğine inanmış. Var olan yapı içerisindeki yolsuzluklar, gelirin adaletsiz dağılımı aynı yönetimin devam ettikçe yok olmayacağı inancı ile halk hareketlere destek vermiş ve geniş çapta katılımlar gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2011: 48).

“Arap Baharı”nın oluşmasını sağlayan birçok etmen olsa da Gökhan Bacık temel nedenin rejimlerin ekonomik iflası olduğunu savunmaktadır. Ayaklanmalara katılan dindar, Müslüman ya da Hristiyan daha çok farklı siyasi grubun aynı ayaklanmaya katılması yönetimleri sarsmıştır. Bu kadar farklı grupları bir araya getiren etmen ise kimsenin memnun olmadığı; “ekonomik başarısızlık”tır (Bacık, 2011: 16-17).

Ayaklanmaların öncülüğünü ise Tunuslu gençler yapmıştır. Tunus nüfusunun çoğunluğunu gençler oluşturmaktadır. Genç nüfusun fazla olması bir yandan avantaj olurken diğer yandan genç eğitilmiş nüfusa istihdam oluşturma zorunluluğu açısından da dezavantaj oluşturmuştur (Öztürkler, 2012: 54). Genel işsizliğin fazla olması, işsizlikten dolayı gençlerin evlenmesinin mümkün olmaması ve hayal ettiklerine ulaşamamaları, var olan ekonomik sorunların çözülemeden artması gençleri sokaklara dökmüştür (Mominkulov, 2012).

²⁹ Aynı şekilde Mısır’da 2011 Kasım ayı içerisinde Tahrir Meydanı’nda gerçekleştirilen protestolara katılanlardan 20 yaşındaki Muhammed Ali istediklerinin sadece sosyal adalet olduğunun başka bir şey olmadığını belirtmiştir (Wallerstein, 2011b).

Tablo 1: 2008,2009 ve 2010 Yıllarında Tunus'taki İşsizlik Oranları**Kaynak:** The World Bank, World Development Indicators³⁰

ILO modeline göre (%)	2008	2009	2009'da Tunus'un toplam nüfusu: 10.439.600	2010	2010'da Tunus'un Toplam Nüfusu: 10.549.100
Toplam işsizlik oranı	12,39	13,30		13	
Toplam kadın işsizlik oranı	13,89	14,89		14,60	
Toplam erkek işsizlik oranı	11,89	12,69		12,39	
Toplam genç işsizlik oranı (15-24 yaş arası)	27,39	29,70		29,39	
Toplam kadınlar arasında genç işsizlik oranı(15-24 yaş arası)	25,50	25,70		27,29	
Toplam erkekler arasında genç işsizlik oranı(15-24 yaş arası)	28,20	30,60		30,29	
Üniversite mezunlarında toplam işsizlik oranı	25,9	28,4		32	

Tablo 2: 2009 Ve 2010 Yıllarında Tunus'taki Toplam Nüfus ve Toplam Genç Nüfus(15-29 Yaş Arası)**Kaynak:** National Institute Of Statistics-Tunisia³¹.

	2009	2010
Toplam Nüfus	10.439.600	10.549.100
Toplam Genç Nüfusu(15-29 yaş arası)	(Toplam Nüfusun %29'u) 3.027.484	(Toplam Nüfusun %28,05'i) 2.959.022

Tablo 1'de verildiği üzere Tunus'ta işsizlik oranları çok fazla düşüş yaşamamış aksine her zaman yükselmiştir. Toplam işsizlik oranı 2010 yılında %13, gençler arasında işsizlik %29,39 iken üniversite mezunları arasındaki işsizlik oranı ise %32 gibi yüksek düzeydedir. Tunus'ta eğitim seviyesi yüksek gençlerin beklediği hayatı yaşayamamaları, istedikleri işi yapamamaları, gelecek kaygıları sisteme karşı olan öfkenin birikmesine neden olmuştur. Bin Ali ve Trabelsi ailesinin yaptığı yolsuzlukların da Wikileaks belgeleriyle ortaya çıkışıyla katlanan öfke, ayaklanmalarda geniş kitlelerce destek bulmuştur.

³⁰ http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx#s_u, (06.02.2014).

³¹ <http://www.ins.nat.tn/indexen.php>, (04.07.2014).

İşsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin yanı sıra toplum içinde belli kesimlerin ülke içerisinde nüfuz ve ekonomik getiri kazanması da yaygın bir hal almıştır. Yapılan yolsuzluklar da ayaklanmaların itici güçlerinden biridir. Wikileaks belgeleriyle de Bin Ali ve eşi Leila Trabelsi ailesinin yaptığı yolsuzluklar ortaya çıkmış. Ülkedeki en önemli ekonomik aktörler Bin Ali ve Trabelsi ailesinden gelmektedir. Ülkedeki Tunuslu iş sektörlerinin yaklaşık %50'si Bin Ali ve Trabelsi ailelerinin kontrolündedir (Murphy, 2011: 300).

Ülkedeki ekonomik üstünlüklerini yanı sıra burs alma ya da işe girmede kayırmacılık yaygınlaştırılmıştır (Godec, 2008). Wikileaks aracılığıyla da ortaya çıkan yolsuzluklar belgelenmiştir³². Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksi'nin 2010 raporundaki verilere³³ göre Tunus³⁴ halkının yolsuzluk algısı 4.3 derece ile 59. sırada bulunmaktadır³⁵.

Ekonomik sorunların sosyal hayata yansımalarıyla ayaklanma geniş kitlelere yayılmıştır. Yapılan işkence, hapis tehditlerine rağmen öğretmenler, öğrenciler, işsizler, avukatlar Sidi Bouzid ve çevresindeki ayaklanmalara katılmışlardır. Ayaklanmanın özgürlük ve işsizlik yüzünden olduğunu söyleyen öğrenci Nacer Beyaou, Sidi Bouzid bölgesinin ve halkının ihmal edildiğini, Sidi Bouzid'den tek bir yöneticinin bile olmadığını, "rezil bir mahrumiyet" yaşadıklarını, Sidi Bouzid sakinlerinin, fakirlik, işsizlik, dışlanmışlık ve aşağılanma hissini bir araya gelmesiyle ayaklandığını belirtmiştir (Ryan, 2011).

Gazeteci Yasmine Ryan ise konuştuğu 30 yaşında bir adamın her gün babasından bir dinar (70 sent) istediğini belirtmiştir (Ryan, 2011). Tunuslu gençler ebeveynleri gibi otoriter yapıya alışık olmadıkları için, kendi durumlarından memnun değil ve bu durumun değişmesi için aynı sıkıntıları paylaşan gençlerle beraber ayaklanmalara destek vermişlerdir.

³² Ayrıntılar için bakınız: Corruption In Tunisia: What's Yours Is Mine (Godec, 2008).

³³ Libya ve Yemen 2,2 ile 146. Sırada, Mısır 3,1 ile 98. Sırada, Irak 1,5 ile 175. Sırada, Bahreyn 4,9 ile 48. Sırada bulunmaktadır (Corruption Perceptions Index 2010, <http://www.transparency.org/cpi2010/results>, 05.07.2014).

³⁴ Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksi'nin 2013 yılındaki raporuna göre ise 77. Sırada yer almaktadır (Corruption Perceptions Index 2013, <http://www.transparency.org/cpi2013/results>, 14.08.2014). Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle var olan ekonomik sorunlar birden çözülememiştir.

³⁵(Corruption Perceptions Index 2010, <http://www.transparency.org/cpi2010/results>, 05.07.2014).

3.3.3. Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medya Kullanımı

Küreselleşmeyle beraber teknoloji ya da sosyal iletişim ağlarının halk tabanına kadar yayılması ve Tunus'ta uygulanan sansür, engelleme girişimlerine rağmen Twitter, Facebook ya da Wikileaks gibi ağların halk arasında bir araç konumuna gelmesi var olan rejimler için büyük bir tehdit olmuştur. Ülkede uygulanan yasaklar, baskılar halkın bir araya gelmesini engellemede başarılı olsa da sanal âlemde bir araya gelip örgütlenmesine engel olamamıştır (Oğan, 2011).

Bu hareketlenmelerin yayılmasında, geniş çapta taraf bulmasında Facebook, Twitter ağlarında gençlerin organize olması ya da Bin alinin ve eşinin yolsuzluklarının yanı sıra ABD'nin de Bin Ali'den kurtulmak isteğini açığa çıkaran Wikileaks belgeleri etkili olmuştur (Oğan, 2011).

3.3.3.1. Medya: El Cezire

Kitlesel medya ağları hükümet ya da medya kurumlarının elinde olduğu için, ağ toplumunda iletişimsel özerklik; internet ağlarında ve kablosuz iletişimin çeşitli platformunda oluşur. Dijital sosyal ağlar, yapılacak olan eylemlerin belirlenmesinde ve eyleme katılacak olan kitlenin organize olmasında çok büyük kolaylık sağlamıştır (Castells, 2012: 23-24). Ayaklanmalara katılanlar çektikleri videoları internet ortamında paylaşıp, seslerini dünya kamuoyuna duyurmayı başardıkları gibi kendi aralarındaki haberleşmeyi ve organizasyonu da kolaylaştırmıştır.

Nurullah Ardıç "Arap Baharı'nın "bu bölgede ve şimdi" olmasını açıklayan kilit terimin "küreselleşme" olduğunu belirtmiştir. Çünkü bireysel bir yakma eyleminin iktidarın ülkeden kaçmasını sağlayacak kadar geniş kitlelere ulaşması, küreselleşmenin değişik araçları ile bölgenin sosyolojik dinamiklerinin bir araya gelmesiyle sağlanmıştır. Ardıç'ın sosyolojik dinamiklerden kastı ise siyasi yapının ve meşruiyetin aşınması, siyasi ve ekonomik eşitsizliği derinleştirerek oluşan zulüm sistemi, yolsuzluk ve iltimasın kurumsallaşması, işsizlikle artan memnuniyetsizlik, şehirli eğitimli gençlerin isteklerinin karşılık bulmaması, sivil topluma, muhalefete izin verilmeyişidir. Küreselleşmenin bu hareketlerde etkili olmasını sağlayan araçlar ise Facebook, Twitter, El-Cezire Kanalı, Wikileaks belgeleri ya da net bağlantısını sağlayabilecek olan mobil cihazlardır. Bu araçlar meşru görmedikleri iktidarlara karşı bir kitle iletişim silahı olarak kullanılmıştır (Ardıç, 2011: 97-98).

Şehirli ve eğitimli olan gençlerin bu araçları başarılı bir şekilde kullanmasının yanı sıra yönetimin ise bunu tam olarak engelleyememesi de halkın başarılı olmasını

etkilemiştir. Gençlerin bu hareketlerde öne çıkmasını sağlayan unsur ise psikolojik unsur olan ekonomik alandaki gelişmelerle, beklentilerle yaşanan gerçekler, var olan durumları arasındaki uyumsuzluk, açıklıkları hissetmeleridir (Ardıç, 2011: 98). Dolayısıyla sosyolojide “göreceli yoksunluk” olarak adlandırılan bu durumun genç kitlenin harekete geçmesinde temel rol oynadığı düşünülmektedir.

Eğitimli gençler ülkelerini sadece batıdaki ekonomik durum ve özgürlüklerle kıyaslamamış, aynı zamanda turizm, internet ve TV dizileri gibi medya araçlarıyla gördükleri hayat tarzından etkilendikleri Türkiye gibi Müslüman ülkelerle de kıyaslamıştır. Bunun kendi ülkelerinde de olabileceğini ve neden olmadığını sorgulamaya başlamışlardır. Aileleri gibi baskıcı rejimleri çok da kanıksamayan, yoksulluk yaşamayan gençler benzer coğrafyalarındaki fırsatlardan yararlanma hissini daha da güçlü hissetmeye başlamışlardır (Ardıç, 2011: 98-99).

El Cezire kanalı ile halk kendilerine bakma fırsatını yakalamış, sadece Arap toplumlarında yaşananları değil Türkiye, İran, AB, ABD gibi ülkelerdeki gelişmeleri yakından takip etme imkânı buldu. Yaşanan bu hareketlilikte bu kanal yayınlarıyla halkın korku duvarını ya da psikolojik eşliğini aşmasını sağlamış, toplumsal psikoloji üzerinde etkili olmuştur (Çopur, 2011). Aynı zamanda ayaklanan halkın meşruiyetini sağlarken bir yandan da baskıcı rejimlerin siyasi meşruluğunun sorgulanmasını da sağlamıştır (Ardıç, 2011: 98).

El Cezire'nin diğer resmi gazete ve televizyonlara göre bağımsız olması sebebiyle en etkili kanal olmuştur. Ayaklanmaların başladığı günden itibaren, protesto gösterilerine haber programlarında sıkça yer vermiştir. Sadece “Arap Baharı”nda etkili olmamıştır, öncesinde rejim muhalifleri, dini örgüt liderleri, İsraili ve Filistinli yetkili kişiler kanalda rahatlıkla görüşlerini açıklamışlardır. Yine 2000 Ekim’de patlak veren İkinci Filistin İntifada’sında aynı şekilde Afganistan ve Irak işgallerinden fotoğraf ve haberlerin yayınlanmasında öncülük etmiştir. Ayrıca El Cezire kanalı açık bir şekilde Arap liderleriyle dalga geçmektedir. Liderlerin komik konuşmalarını, yaşam tarzlarını, sesleri kesilen muhaliflerin komik hallerini ekrana taşımıştır (Kışlakçı, 2012: 79-80).

3.3.3.2.Sosyal Medya Araçları: Facebook, Twitter, El Cezire

Son yıllarda trend haline gelen sosyal medya da insanlar için bağımsız bir kişiselleştirilmiş alan bulma imkanını vermiştir. İletişime geçilen alan sadece Facebook ya da Twitter değil net bağlantısını sağlayabilecek mobil cihazlara sahip olabilenlerin rahatlıkla iletişime geçeceği daha birçok alan vardır. Belli konuda aynı duyguları

paylaşanlar bu ağlarda haberleşip, kolaylıkla organize olabildikleri gibi aynı hissi paylaşanlara da kolaylıkla ulaşabilmişlerdir. Bu insanlar haberleşip birkaç saat içerisinde kolaylıkla organize olup meydanları doldurabilmişlerdir. Sosyal medya bu süreçte El Cezire'den sonra sesini duyurmada halka yardımcı olan en etkin güç olmuştur (Çopur, 2011).

Halkın ayaklanmasını önlemek için yapılan polis baskısı ya da uygulanan sansüre rağmen Sidi Bouazid halkı kısa sürede sesini duyurabilmeyi bu araçlarla başarmışlardır. Ayaklanmaya destek veren Muhammed Bouazizi'nin akrabalarından olan Rüşdi Horchani durumlarını bir ellerinde taş varken diğer ellerinde de cep telefonu ile kayıt altına aldıklarını belirtmiştir. Muhammed Buazizi'nin yakınları Muhammed Bouazizi'nin kendini yaktığı günden Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesine kadar geçen sürede Sidi Bouazid'de yaşanan olayları dünyaya duyurmak için sosyal medyayı, paylaşım ağlarını başarılı bir şekilde kullanmışlardır (Ryan, 2011).

Sidi Bouazid'de yaşanan hareketlenmeye benzer 2010 Ağustos ayında Libya'da da yaşanmış. Ancak başarılı olmadığı gibi dünya gündeminde de önemli bir yer teşkil etmemiştir. Sidi Bouazid'in ayaklanmasının başarılı olmasının en temel sebebi ise Sidi Bouazid halkının mücadelelerini dünyaya duyurmak için verdikleri mücadele ve başarılı bir şekilde kullandıkları sosyal medya araçları olmuştur. Bunu da en güzel şekilde somutlaştıran Rüşdi Horchani'nin protestoların iki yıl daha sürse de videoların olmadığı sürece kimse tarafından ciddiye alınamayacağını belirten ifadeleri olmuştur (Ryan, 2011).

Tunus'ta 2010 yılında aktif net kullanıcı sayısı toplam nüfusun %36,8'dir³⁶. Bu oran çok da azımsanacak bir rakam değildir. Tunus'un 2010 yılındaki toplam nüfusu 10.549.100'dür³⁷. Bu oran ile Tunus "Arap Baharı"nın yaşandığı ülkeler arasında en yüksek internet kullanımına sahip ülkedir. 2010'daki aktif net kullanıcı sayısı yaklaşık 4 milyondur. Geniş kitlelere ulaşmadaki kolaylığı net bağlantısı sağlamıştır. Halk, net bağlantısını sağlayabilecek olan mobil cihazlarla kısa sürede organize olabilmiş, geniş kitlelere ulaşmış, çektikleri resim ve videoları paylaşarak dünyaya seslerini duyurabilmeyi başarmışlardır.

³⁶ (http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ckelere_g%C3%B6re_internet_kullan%C4%B1c%C4%B1s%C4%B1_say%C4%B1s%C4%B1_listesi, 05.07.2014).

³⁷ (National Institute Of Statistics-Tunisia, <http://www.ins.nat.tn/indexen.php>, 04.07.2014).

Horchani, Muhammed'in kuzeni Ali Buazizi ve annesinin 17 Aralık'ta belediye önünde düzenlediği protestoları videoya çekerek internette paylaşmışlar ve aynı gün paylaştıkları video El Cezire Mübaşir tarafından da yayınlanmıştır. El Cezire'nin yeni medya ekibi tarafından bu videonun Facebook'ta yayınlanma sürecine kadar Tunus basını Nessma TV halkın geniş çaptaki isyanına rağmen bu görüntülere önem vermemiştir. Protestolara katılan aktivistlerin dışında kalan kesim Bin Ali ülkeyi terk edene kadar destek veremedikleri gibi Facebook'ta paylaşılan videoları bile beğenecek cesareti kendilerinde bulamamıştır. Tunus toplam nüfusunun yaklaşık %40'ı olan 4 milyon internet kullanıcısıyla Afrika'da en çok internet kullanan ülke olarak, internet ortamından yaşanan olaylar geniş kitlelerce haberdar edilmiştir (Ryan, 2011).

Tehlikeli durumun farkına varan rejimler halkın organize olmasını engellemek için ilk olarak internete ulaşımı kapatmayı denemişlerdir. İnternet ve mobil erişimin bu kadar kolay olması ile gençler, halk sokaklara dökülmüş, bu yüzden internetin erişime kapatılması rejim tarafından öncelikli olmuştur (Çopur, 2011). Ancak bunda başarılı olamamışlardır.

Protestoya katılan halk Facebook aracılığıyla iletişime geçmiştir. Çünkü Tunus'ta yaşanan internet sansürüne rağmen Facebook bu yasaklı internet sitelerinden biri olmamıştır. Bunun yanında internet kullanmayan kesim de ülkedeki haber kanalları olan El Cezire, France 24, Al Arabiya gibi kanallardan yaşananları takip etmişlerdir. Aynı şekilde Twitter'deki etiketlemelerin değişmesi de protestonun yerelden başlayıp nasıl daha genele yayıldığını, taraf bulduğunu gösterir: Muhammed Bouazizi'nin kendini yakmasıyla ilk tepkiler #bouazizi etiketi ile sonra kasabasına yayılmasıyla #sidibouazid etiketi ile sonra sosyal medya aracılığıyla daha da geniş kitlelere ulaşmasıyla da #tunus etiketine dönüşmüştür (Ryan, 2011). Böylece M. Buazizi'nin bireysel yakma eylemi olarak başlayan hareket kısa sürede tüm Tunus'u ilgilendiren bir transformasyona dönüşmüştür.

Her ne kadar bu olayın Muhammed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesi sonucunda ölmesiyle başladığını söylesek de bu tarz intihar eylemlerin önceden de yaşandığı bir gerçektir. Gazeteci Yasmine Ryan bir protesto eylemi olarak kendini ateşe verenin ilk Bouazizi olmadığını, 3 Mart 2010 da Monastır'da yine Bouazizi gibi seyyar satıcılık yapan ve bunu engelleyen bürokrasiyle karşılaşan Abdüsselam Trimech adlı kişinin de kendini ateşe verdiğini ancak medyanın bunu çok önemsemediğini, aynı şekilde 2010 Ağustos ayında Libya sınırındaki Ben Guardence kasabasında da protesto

gösterilerinin yaşandığını, polisle göstericiler arasında çatışmaların olduğunu belirtmiştir (Ryan, 2011).

Muhammed Buazizi'nin intiharı ve sonrası protestoların bunlardan ayıran özelliği Sidi Bouzid halkının medyayı, sosyal iletişim ağlarını bu kadar iyi kullanması olmuştur.

Paylaşılan videoları gören Tunus otoritesi videoların paylaşımını durdurmak için her şeyi denediler. 3 Ocak 2011 tarihinde online muhalefeti devre dışı bırakmak için yapılan “phishing operasyonu³⁸” ile birçok internet aktivisti mağdur olmuştur. 7 Ocak'ta ise Youtube, internet aktivistleri, blog yazarları aracılığıyla hükümeti eleştiri içerikli bir şarkı yayınlayan rap şarkıcısı tutuklanmıştır. Ancak yapılan onca sansür ve engelleme girişimlerine rağmen Tunus halkı videolarını paylaşmak için ellerinden geleni yapmış ve başarıya da ulaşmışlardır (Ryan, 2011).

3.3.3.3. Wikileaks

Küreselleşmenin kolaylaştırdığı sadece iletişim kurma yaygınlığı değil, bilgi alma kolaylığında hatta istihbarat bilgilerine kolay ulaşım etkili olmuştur. Bu konuda Wikileaks önde gelmektedir. Bağdat yakınlarında Bağdat üssünde görev yapan Bradley Manning adlı istihbaratta görevli olan asker yüzbinlerce diplomatik yazışmayı Lady Gaga CD'si üzerine kaydedip Wikileaks'a ulaştırmış. Gönderilen belgelerin 28 Kasım 2010 tarihinde yayınlanmasıyla hükümetlerin bütün sırları açığa çıkmıştır. ABD diplomatlarının buldukları ülkelerdeki yaptıkları temaslar, öğrendikleri bilgiler, dedikodu ve skandalların hepsi açığa çıkmıştır (Özpek, 2013: 53-54).

Açığa çıkan bilgiler arasında; Tunusluların siyasi özgürlüğünün olmadığı, Bin Ali Ailesinin yaptığı yolsuzluklar, yüksek işsizlik oranları ve bölgeler arasındaki ciddi eşitsizliklerin olduğu ve Tunusluların Bin Aliye karşı öfkesinin arttığını belirten yazılar yer almıştır³⁹.

ABD'nin Tunus Büyükelçisi Robert Godec, 2009 yılında Zeynel Abidin Bin Ali'nin damadı Muhammed Şakir El Materi'yle yediği akşam yemeğinin sonrasında

³⁸ Muhammed Buazizi'nin intiharının görgü tanıklarından biri olan avukat Cafer Salhi, sokaktaki öfkeyi dindirmek için Buazizi'nin ailesiyle görüşmek istediğini, ailesinin içeri alınmadığı takdir de ülkenin de yanacağını başkomisere söylemesi üzerine olumsuz tepki almıştır. Yetkili komiserin sorumluluğu almamasının verdiği hayal kırıklığıyla avukat bu protestolarda aktif bir rol oynamış ve gösterileri organize etmek, halkı toplamak amacıyla Facebook'u kullanmıştır. Bir anlamda yapılan phishing operasyonunda hedef avukat idi, hesabı ele geçirilse de farklı bir adres alıp eylemlerine devam etmiştir (Ryan, 2011).

³⁹ “US embassy cables: Tunisia - a US foreign policy conundrum”. (07.12.2010). The Guardian. <http://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/217138>. Erişim: 27.06.2014.

Washington'a gördüklerini yazdığı notta en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Konuk olduğu evin görkeminden, kafeste beslenen ve günde yaklaşık dört tavuk yemezse doymayan kaplandan bahsettiği gibi Materi'nin Tunus'ta Mc Donalds zinciri açması için de kendisinden yardım istediğini de not olarak eklemiştir. Bu gizli not ise Kasım ayında ortaya çıkmış ve yayınlanan belgelerle Bin Ali'nin lüks hayatı herkesçe bilinir hale gelmiş ve en çok konuşulan malzeme olmuştur (Özpek, 2013: 54).

Haziran 2008 ve Temmuz 2009 tarihli yazışmalarda bin alinin ve eşinin ülkede mafya benzeri bir yönetim oluşturduklarını ve sistemin yozlaştığına dair bilgiler mevcuttur. Bin Ali'nin eşinin ve çevresinin ekonomik bağlantıları, kazançları zaten halkın öfkesine yol açan bir etmendir; bu ne kadar bilinse de kimse tarafından çözümlenememiştir. 23 Haziran 2008 ve 17 Temmuz 2009 tarihli belgelerde ise insan hakları ve demokrasi bağlamında İtalya ve Fransa'nın Tunus hükümetine yapması gereken baskıyı yapmadığını, ABD, İngiltere ve Almanya'nın bu doğrultuda politik baskı oluşturması konusunda anlaşmışları da belirtilmiştir. Bunların açığa çıkmasıyla öfkeli olan halkın öfkesi daha da artmıştır. Wikileaks belgelerince Tunus hükümetinin açığa çıkan yolsuzlukları, demokrasi ve insan haklarının ihlallerinin varlığı, yozlaşma ve yolsuzluğun dünyaya duyurulması ile bu belgelerde ABD, İngiltere ve Almanya'nın Tunus'ta değişimden yana oldukları belirtilen ifadeleri ile halk da kendisinde bir destek hissetmiş ve değişim yönündeki isteklerinin haklılığını anlamıştır ve ayaklanmalar hızlanmıştır (Tanrıverdi O Yaşar, 2011a: 30-31).

2006 ve 2009 yıllarında ABD Tunus Büyükelçiliğinden Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği belgelerde Binali ve ailesini yolsuzluklarla sağladığı kazançlarla Tunus'tan ayrılarak emeklilik hayatını Avrupa'nın bir ülkesinde sürdüreceğini belirtmiş, bunun yanında Tunus bir "polis devleti" olarak tanımlanırken, Bin Ali ise "halktan kopuk, iletişimi olmayan bir lider" olarak tanımlanmıştır (Oğan, 2011). Belgelenen yolsuzluklarla, sırlarla öfkesi artan halkın bu belgelerle meşgul olduğu günlerde Muhammed Buazizi kendini ateşe vermiş ve hareketlenmelerin fitilini yakmıştır.

3.4. DEVRİM SÜRECİ DESTEK VERENLER

Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasından iki saat sonra yüzlerce genç Buazizi'nin kendini yaktığı yerde toplanmıştır. Amaçları ise Buazizi'ye destek olmaktır. Çünkü onun gibi gençler de işsizlikten, hayat pahalılığından, polis görevini kötüye

kullanmasından, ekonomik sıkıntılardan muzdariptir. 20 Aralık 2011 tarihinde Sidi Bouazid’de başlayan isyan dalgasına Kasserine, Gafsa ve Sfax bölgelerinden gençler de katılmış ve gittikçe genişleyen isyan dalgasına Regueb, Meknasi, Menzel Bouzaiene bölgeleri dâhil olmuştur. İnternetin gençlerin organize olmasını kolaylaştırmasıyla Sousse, Ben Garden, Mahdia, Bizerte ve 27 Aralık’ta başkent Tunus’ta binlerce insan toplanmıştır. M.Buazizi’nin başlattığı bireysel eylemi çok kısa bir süre içerisinde tüm Tunus’u ilgilendiren bir eyleme dönüşmüş ve sayısız kişilere ulaşmıştır (Honwana, 2011: 2-3).

28 Aralık’ta Basra körfezi gezisinden dönen Bin Ali, ülkedeki kitleselleşmeyi görünce, toplumu sakinleştirmek amacıyla Muhammed Buazizi’yi hastanede ziyarete gitmiştir. Ancak Buazizi’nin 4 Ocak’ta ölümüyle binlerce kişi tekrar sokağa dökülmüş ve 5 Ocak’taki cenazesine katılmıştır. Cenazeye katılanlardan Ali Moncef, Buazizi’yi ve ailesini kişisel olarak kimsenin tanımadığını ve cenazeye katılmalarının siyasi bir duruş olduğunu belirtmiştir (Honwana, 2011: 3).

Ayaklanmalara çok değişik kesimler destek vermiştir. İlk günden katılanlar Tunus İşçi Sendikası’nın (UGTT) Sidi Bouzid Şubesi temsilcileri olmuştur. Kasabadaki bir lisede fizik öğretmenliği yapan Affi Fethi’nin “Protestocuların arkalarındaki en büyük itici güç, bölgede çok güçlü olan sendikaydı” sözleri ayaklanmaya destek verenin UGTT olduğunu açıklayıcı nitelikte olmuştur. Ayrıca Fethi Bey, Menzel Bouziane ve Ragıb’ın içinde bulunduğu gösterilerde polisin göstericileri öldürmesiyle bölgesel olan gösterilerin tüm ülkeye yayıldığını da belirtmiştir. Halkın bu ayaklanmayı yapmasında en çok yardımı olan kişinin de Bin Ali’nin kendisi olduğunu söyleyerek “Neden polisler plastik mermi kullandırmadı?” diye de soru sormuştur. Halk hiçbir muhalif partinin ayaklanmaya destek verdiğini düşünmese de Yasmine Ryan bazı muhalif hareketlerin üyelerinin bireysel olsa da gösterilerde aktif rol aldığını belirtmiştir. İlerici Demokratik Partisi üyelerinden olan Ali Bouazizi bunlardan biri olmuştur (Ryan, 2011).

Sendikanın yanında öğrenciler, öğretmenler, işsizler ve avukatlar, işkence ve hapis tehditlerine karşın, Sidi Bouzid ve komşu kasabalardaki ayaklanmalara destek vermiş ve aktif olarak katılmışlardır.

Yaşanan süreçte halkın destek aldığı bir güç de ABD olmuştur. ABD yöneticileri önceden destekledikleri iktidarları şu an halka karşı bir şiddet uygulamaması hususunda uyarmış ve halkın isteklerine göre hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu

anlamda en güçlü desteklerini kaybeden iktidarlar; halkın istifa talepleri ve ABD'nin değişim taleplerinin karşısında çok da dayanamamışlardır (Gözen, 2011: 60).

Muhammed Buazizi'nin kendisinin yakmasıyla başlayan süreç halkın geniş katılımı ve desteğiyle 23 yıldır ülkeyi yöneten Bin Ali'nin 14 Ocak 2011 tarihinde Suudi Arabistan'a kaçmasıyla son bulmuştur⁴⁰.

3.5. DEVRİM SONRASI DURUM

Üniversite mezunu olup seyyar satıcılık yapan gencin kendini yakmasıyla başlayan hareketlenme süreci 23 yıldır ülkeyi yöneten Bin Ali⁴¹'nin 14 Ocakta Suudi Arabistan'a kaçmasıyla sonlanmıştır. Bin Ali'nin kaçışıyla Tunus'ta geçici hükümetler dönemi başlamıştır.

Anayasa'nın 56. maddesi devreye girerek daimi boşluk durumu teyit edilmiş olup Meclis Başkanı Fuad Mebuza, Geçici Cumhurbaşkanı olarak atanmıştır, hükümeti kurma yetkisi Muhammed Gannuşi'ye verilmiştir. 17 Ocak 2011 de Gannuşi ilk geçici hükümet olan Milli Birlik Hükümetini kurmuştur. Ancak kurulan yeni hükümetin önemli pozisyonlarında Eski iktidar partisi olan Anayasal Demokrat Birlik Partisi'nden isimlerin olması halkta sistemin değişmediğine dair bir algı oluşturmuştur. Dolayısıyla halk kaldığı yerden protestolara devam etmiştir. Yapılan protestolara dayanamayan geçici hükümet 27 Ocak 2011'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Aynı gün içerisinde Gannuşi, Anayasal Demokrat Birlik Partisinden kimsenin yer almadığı ikinci bir geçici hükümet kurmuştur. Ve geçici hükümette iktidar partisinden geçici cumhurbaşkanı dışında kimse kalmamıştır. Bu süreçte siyasi meşruiyeti sağlayabilmek adına Anayasal Demokratik Birlik Partisi'nden istifalar ile başlayan süreç, partinin tamamen kapatılmasıyla son bulmuştur. Ayrıca Parti'nin banka hesapları ve diğer varlıklarına el konulmuştur⁴² (Adil, 2011: 12).

⁴⁰ Bin Ali ayaklanmalar Tunus'a kadar yayılınca Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar'a protestoculara ateş açma emrini veriyor, ancak Ammar bunu reddedip halktan yana tavır almıştır. Başka çaresi kalmayan Bin Ali bunun üzerine 14 Ocak tarihinde Suudi Arabistan'a kaçmıştır (Gelvin, 2012: 61).

⁴¹ Hakkında sayısız dava açılan Bin Ali, uyuşturucu kaçakçılığı yapmaktan ve zimmetine para geçirmekten ve yaşanan hareketlenmelerde "göstericileri öldürmek ve yaralamak" suçlarından müebbet hapis cezasına çarptırıldı (<http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/07/2012719161231698132.html>, Erişim: 20.05.2013).

⁴² İçişleri Bakanlığı, Parti'nin 2 milyon üyesi olduğunu ve Zeynel Abidin bin Ali'nin idaresinde totaliter bir tek parti rejimi kurarak anayasanın ihlal edildiğini savunmuş ve parti kapatılmıştır. Kapatılmasının yanında partinin banka hesaplarına ve diğer varlıklarına el konulmuştur (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/03/110309_tunisia_party_dissolve.shtml, Erişim: 23.02.2014).

Ancak Muhammed Gannuşi'nin, Bin Ali döneminin siyasi figürlerinden birisi olması nedeniyle halkın tepkisi devam etmiştir. Sonuç olarak, Muhammed Gannuşi de 27 Şubat 2011 tarihi itibarıyla başbakanlık görevinden istifa etmiş ve yerine de Bin Ali hükümetinde görev almamış olan Beci Kaid Essebsi göreve gelmiştir. Essebsi, Habib Burgiba döneminde farklı görevler üstlenmiştir ve ülkede demokrasi yanlısı duruşuyla tanınan bir kişiliktir. Dolayısıyla halkın desteğini aldığını söylenebilir. Halkın talepleri doğrultusunda Essebsi, Bin Ali döneminde sıklıkla kullanılan ve istihbarat faaliyetlerinde de bulunan siyasi polis ve devletin güvenlik aygıtını feshetmiştir. Essebsi tamamıyla teknokratlardan oluşan ve Bin Ali döneminde görev almamış olan siyasilerden oluşan isimlerin yer aldığı yeni bir kabine oluşturduğunu açıklamıştır. Ancak yine de hayati öneme sahip olduğu düşünülen savunma, içişleri adalet ve dışişleri bakanları değiştirilmemiştir (Coşkun, 2011).

Bu süreç içerisinde yeni geçici hükümet birçok reform yaparak halkı yatıştırmaya çalışmıştır. Birçok yerel yönetici ve güvenlik görevlisi görevinden alınmıştır. Bunun yanı sıra, 20 Ocak tarihi itibarıyla tüm yasaklı partilerin üzerindeki yasakları kaldırmış, siyasi hükümlülere af getirilmiştir. Getirilen bu afla beraber Bin Ali döneminde sürgün edilen Raşid Gannuşi, Moncef Marzuki gibi yasaklı liderler ülkeye geri dönmüştür. Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesini sağlayan halk, "lider değişse de rejim halen değişmedi" inancıyla küçük çapta eylemler yapsa da ülkede tansiyon biraz daha düşmüş gibi görünmektedir (Coşkun, 2011).

Meşru görmedikleri hükümetin değişmesi halkta sevince neden olmuştur. Ancak siyasi yapının yanında düzeltilmesi gereken daha çok şey vardır. Yapılan istifalar, sürgündekilerin ülkeye geri dönmelerine ek olarak yeni hükümet, ayaklanmaların temel dinamiği olan üniversiteli gençler arasındaki işsizliğin oluşturduğu memnuniyetsizliği en aza indirmek için çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Alınan önlemlerden ilki, Nisan'ın ikinci haftası itibarıyla işsiz üniversite mezunlarının mağduriyetlerinin önlenmesi için "işsizlik tazminatı" ödenmeye başlanmıştır. "Amel" adı verilen bu program çerçevesinde, aktif olarak iş arayan üniversite mezunlarına en fazla bir yıl süreyle aylık 200 dinar ödenmesi ve bunun yanında sağlık sigortasının da sağlanacağı açıklanmıştır. Bu uygulama kesin bir çözüm olmasa da işsizlik süresince gençler için destek olmuştur. Ancak bu adımın yanı sıra Tunus'ta hem istihdam anlamında hem de başka birçok açıdan kat edilmesi gereken uzun bir yol vardır (Coşkun, 2011).

23 Ekim 2011 tarihinde yapılması planlanan seçim aslında Tunus'un ilk demokratik seçimi olmuştur. Tunuslular bu seçimde, bir yıl görev yapması öngörülen 217 üyeli Ulusal Kurucu Meclis üyelerini seçmek için sandığa gitmiştir. Kurucu Meclisin başlıca sorumlulukları anayasa, seçim yasası ve basın yasası gibi temel yasama metinlerini hazırlamak, meclis seçimlerinin gerçekleştirilmesidir. Ancak geçiş hükümeti, anayasa ve temel yasaları hazırlama görevlerini bu bir yıl içerisinde tamamlayamamış ve bu nedenle de seçimlerin 2014 yılı içerisinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bu süre içerisinde üç tane önemli organ oluşturulmuştur. Bunlar, Siyasi Reform Komisyonu, Yakın Zamanda Yaşanan Olaylardaki Şiddet ve İfrat İçin Hakikat Araştırma Komisyonu ve Yolsuzluk İçin Hakikat Araştırma Komisyonu'dur. Geçici yasaları yapma yetkisine sahip Siyasi Reform Komisyonu'nun ismi 18 Şubat'ta çıkarılan yasa ile Devrim Amaçları, Siyasi Reform ve Demokratik Dönüşüm Yüksek Komisyonu olarak değiştirilmiştir. Bu isim değişikliği ile birlikte özellikle devam eden oturma eylemlerinin, sivil toplum örgütleri ve çeşitli siyasi hareketlerinin baskısı sonucu, komisyona partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve önemli siyasi isimlerin katılmasının yolu açılmıştır (Basly, 2011). 23 Ekim 2011'de gerçekleştirilen seçim sonuçları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir⁴³:

Tablo 3: Seçim Sonuçlarına Göre Siyasi Partilerin Mecliste Sandalye Dağılımları
Kaynak: Inter-Parliamentary Union/Last Election⁴⁴

Siyasi Parti	Meclisteki Sandalye Sayısı
Ennahdha	89
Cumhuriyetçi Kongre Partisi (CPR)	29
Demokrasi, Adalet ve Kalkınma İçin Halk Talebi (PP, Al Aridha)	26
Emek ve Özgürlük İçin Demokratik Forum partisi (FDTL, Ettakatol)	20
İlerici Demokrat Parti (PDP)	16
Bağımsızlar	16
Initiative (Al-Moubedra)	5
Demokratik Modernist Kutup (PDM)	5
Afek Tounes	4
Tunus Komünist İşçi Partisi (PCOT, Al Badil Athawri)	3
Sosyalist Demokrat Hareket (MDS)	2
Halk Hareketi (Haraket Achaab)	2

⁴³ Seçimlere katılım oranını El Cezire %90'ı geçtiğini belirtirken (<http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/10/2011102421511587304.html>, 20.05.2012; <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-secimlere-buyuk-ilgi>, 21.05.2012). Inter-Parliamentary Union(IPU)'nun sonuçlarına göre 8'289'924 kayıtlı seçmenden 4'308'888'i oy kullanarak %51.98 katılım olmuştur (Inter-Parliamentary Union, http://www.ipu.org/parline-e/reports/2392_E.htm, 24.05.2012).

⁴⁴ (http://www.ipu.org/parline-e/reports/2392_E.htm, 24.06.2012).

NDI(The National Democratic Institute)'nin açıkladığı sonuçlara göre, Raşid Gannuşi'nin liderliğindeki “ılımlı İslamcı” parti olan Ennahda Partisi oyların %37,4'ünü alarak 217 üyelik Ulusal Kurucu Meclis'te 89 sandalye kazanarak mecliste en fazla sandalyesi olan siyasi grup olmuştur. Moncef Marzuki'nin liderliğindeki Cumhuriyetçi Kongre Partisi %8.71 oy alarak mecliste 29 sandalye kazanmış ve Ennahda'dan sonraki ikinci büyük parti olmuştur. Demokrasi, Adalet ve Kalkınma İçin Halk Talebi(El Aridha) oyların %6.74 'ünü alarak mecliste 26 sandalye, Emek ve Özgürlük İçin Demokratik Forum partisi (Ettakatol) oyların %7.03'ünü alarak mecliste 20 sandalye kazanmıştır. İlerici Demokrat Parti %3.94 oy oranı ile 16 sandalye kazanmış, seçimlerde oy alan diğer partiler ise mecliste toplam olmak üzere 37 sandalye kazanmıştır. Seçim sonucunda en güçlü çıkan 89 sandalye ile Ennahda Partisi olmuştur⁴⁵.

İlımlı siyasi İslamcı partinin kazanması laik kesim tarafından protestolara neden olmuştur. Tunus'un çok kısa süre öncesinde yaşanan protestolara dönmesini istemeyen Raşid Gannuşi, diğer iki sol parti olan Cumhuriyetçi Kongre Partisi (Congress for the Republic) ve Ettakatol ile iktidar paylaşımı anlaşmasına imza atmıştır. Kurulan üçlü koalisyon, 12 Aralık 2011 tarihinde meclis içerisinde yapılan seçimlerde en fazla oyu alan Ennahda partisinden Hamadi Cibali⁴⁶'nin başbakanlık görevine gelmesine karar verilmiştir. Cumhuriyetçi Kongre Partisinin lideri Moncef Marzuki⁴⁷ cumhurbaşkanlığı görevine ve Ettakatol lideri Mustafa bin Cafer⁴⁸ ise yeni anayasa taslağını oluşturacak kurucu meclis başkanlığına getirilmiştir. Seçimleri birinci olarak kazanan Raşid

⁴⁵(Final Report on the Tunisian National Constituent Assembly Elections, https://www.ndi.org/files/tunisia-final-election-report-021712_v2.pdf, Erişim: 10.05.2012).

⁴⁶ Hamadi Cibali, Ennahda Partisi'nin ılımlı başkan yardımcısı ve partini genel sekreteridir. Cibali, eski Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin iktidarı döneminde 15 yıl hapis yatmıştı (<http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/11/20111119191238366382.html>, Erişim: 15.06.2012).

Konuyla ilgili açıklama yapan Cibali, demokratik bir düzende kazanan partinin genel sekreterinin böyle bir görev için uygun görülmesinin normal olduğunu söylemiştir (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ennahdanin-basbakan-adayi-jbeli>, Erişim: 10.06.2012).

⁴⁷ İnsan Hakları Arap Komisyonu'nun başkanı ve aynı zamanda Yönetim Kurulu üyesidir. 2001 yılında *Cumhuriyet için Kongre* partisini kurmuştur ancak 2002 yılında yasaklanmış, ancak Marzuki Fransa'ya taşınarak faaliyetlerine devam etmiştir (http://en.wikipedia.org/wiki/Moncef_Marzuki#Political_career, 10.02.2012). Marzuki, pazartesi günü Kurucu Ulusal Meclis'te yapılan oylamada, 217 milletvekilinin 153'ünün oyunu almıştır (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/marzuki-goreve-basladi>, 10.01.2012).

⁴⁸ Meclis Başkanlığı görevine getirilen 71 yaşındaki Mustafa bin Cafer ise hitabet yeteneği güçlü bir isim olarak değerlendiriliyor (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-kurucu-meclis-belli-oluyor>, 10.01.2012).

Gannuşi'nin verdiği taviz ülkenin kötüye gidişini engellemiştir. Tunuslular bu hükümete 'Troyka' adını vermiştir⁴⁹.

Ancak kurulan koalisyona rağmen Troyka hükümeti sokaklarda kimi zaman laik duyarlılığı yüksek kesimlerde kimi zaman selefilerce kimi zaman da işçi sendikalarınca protesto edilmiştir⁵⁰. Göreve gelen yeni hükümet, Bin alinin yıkıcı etkisiyle bozulan ekonomiyi kısa sürede düzeltmeyince protestolar tekrardan oluşmaya başlamıştır. Ekonominin düzelmesi talebiyle başlatılan protestolar yüzlerce kişinin yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Ülkedeki siyasi kriz tam sakinleşmemiştir. İstifası beklenen Başbakan Hamadi Cibali, sokağa dökülenlerin amacının yeni bir kaos oluşturmak ve ülkede şiddetin hüküm sürdüğü imajını vermek olduğunu belirterek istifa etmeyeceğini ayrıca olayların sorumlularının liberaller ve aşırı İslamcı Selefiler olduğunu dile getirmiştir⁵¹.

Ancak Cibali'nin bu tavrı olumsuz karşılanmıştır. Bin Ali'nin gitmesini sağlayan protestolarda aktif rol alan Tunus'un en büyük işçi sendikası UGTT (Tunus Genel İşçi Sendikaları Birliği), yeni iş imkânları, yatırım ve hükümetin istifası talebiyle başkentte gösteri düzenlemek için bir araya gelmiştir. Hükümeti protesto eden grup, hükümet yanlısı İslamcı bir grubun bıçaklı sopalı saldırısına uğramıştır⁵². Bunun üzerine İşçi Sendikaları Konfederasyonu, iktidar yanlılarının üyelerine saldırmasını protesto amacıyla 13 Aralık 2013'te greve gidilmesini istemiştir⁵³.

İstifa etmeyi düşünmeyen Cibali, ülkedeki siyasi krizi çözülmesi adına "teknokrat hükümet" teklifini sunmuştur, ancak kendi partisi olan Ennahda tarafından bu fikir kabul görmemiş, reddedilmiştir⁵⁴.

Ülkede yaşanan siyasi kriz derinleşmiştir. Bunu yanında UGTT'nin başlatmış olduğu genel grevlerle hayat durma noktasına gelmiştir. Kentteki Al Jazeera muhabiri Haşim Ahelbera de uçuşların iptal edildiğini, toplu taşımının büyük oranda aksadığını ve dükkânların kapandığını belirtmiştir. Yaşanan gerginliklerde 6 Şubat 2013'te muhalif

⁴⁹"Tunus'ta Kurucu Meclis Belli Oluyor". (22.11.2011). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-kurucu-meclis-belli-oluyor>, Erişim: 10.01.2012.

⁵⁰"Tunus Devriminde 'Uzlaş' Kazandı". (25.01.2014). AlJazeera Turk.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/tunus-devriminde-uzlasi-kazandi>, Erişim: 05.02.2014.

⁵¹"Tunus Başbakanı İstifa Etmiyor". (30.11.2012). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-basbakani-istifa-etmiyor>, Erişim: 10.02.2013.

⁵²"Tunus'ta Karşit Gruplar Çatıştı". (05.12.2012). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-karsit-gruplar-catisti>, Erişim: 13.01.2013.

⁵³"Tunus'ta Genel Grev Çağrısı". (06.12.2012). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-genel-grev-cagrisi>, Erişim: 23.01.2013.

⁵⁴"Nahda, Teknokrat Hükümete Karşı". (07.02.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nahda-teknokrat-hukumete-karsi>, Erişim: 12.03.2013.

lider Demokrat Yurtseverler Partisi Genel Sekreteri Şükrü Belyd düzenlenen bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir⁵⁵.

Belyd'in öldürülmesiyle Tunus sokaklarına çıkan binlerce gösterici, "Halk rejimin düşmesini istiyor" sloganları atmıştır çünkü halk, Belyd'in ölümünden hükümeti sorumlu tutmuştur⁵⁶.

Çözüm için teknokrat fikrini ileri süren ve kendi partisinden de destek bulamayan Cibali teklifinin tüm partiler tarafından kabul edilmemesi halinde istifa edeceğini açıklamıştır. Ancak diğer partilerden de beklediği desteği bulamamıştır⁵⁷.

Belyd'in ölümüyle artan protestolar sürecinde siyasi gerginliğin dinmesi için Cibali istifa etmiştir. İstifasına gerekçe olarak da teknokrat hükümeti girişiminin başarısızlığa uğraması durumunda istifa edeceği yönünde verdiği sözü göstermiştir⁵⁸.

Cibali'nin istifası üzerine EnNahda lideri Raşid Gannuşi yaptığı açıklamada, oluşacak yeni kabinede İçişleri, Dışişleri, Savunma ve Adalet Bakanlarının kendi partilerinden olmayacağını ve bunun da 'tüm şaibeleri ortadan kaldırmak' amacıyla olduğunu belirtmiştir. Raşid Gannuşi seçimleri kazandığı günden beri Tunus'un daha iyi bir düzende olması için gerekli girişimleri yapmış, tavizler vermiştir. Seçimlerde birinci olmasına rağmen koalisyon teklifini kabul etmiş, kendisi cumhurbaşkanı olmamıştır. Tunus'taki siyasi gerginliğin dinmesi adına yapıcı tavır göstermiştir. Gannuşi, Cibali'nin istifası üzerine yeni hükümeti kurma görevini İçişleri Bakanı Ali Urayyid⁵⁹'e vermiştir⁶⁰.

Kurulan yeni hükümette Gannuşi'nin de belirttiği üzere dışişleri, içişleri ve savunma bakanları EnNahda Partisinden değil, bağımsız kişilerden seçilmiştir. Urayyid, Hükümet programının, ülkenin kalkınması ve güvenliğinin sağlanması üzerinde

⁵⁵ "Belyd Toprağa Verildi". (08.02.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/belyd-topraga-verildi>. Erişim: 04.04.2013.

⁵⁶ "Belyd Toprağa Verildi". (08.02.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/belyd-topraga-verildi>. Erişim: 04.04.2013.

⁵⁷ "Tunus'ta Siyasi Kriz Derinleşiyor". (10.02.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-siyasi-kriz-derinlesiyor>. Erişim: 15.04.2013.

⁵⁸ "Tunus Başbakanı İstifa Etti". (20.02.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-basbakani-istifa-etti>. Erişim: 15.05.2013

⁵⁹ Urayyid hükümeti Tunus Kurucu Meclisi'nde 45'e karşı 139 oyla güvenoyu almıştır. Oylamaya 217 milletvekilinden 197'si katıldı. 13 milletvekili ise çekimser oy kullanmıştır (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-hukumet-yemin-etti>, 10.06.2013).

⁶⁰ "Nahda dört bakanlıktan vazgeçti". (27.02.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nahda-dort-bakanliktan-vazgecti>. Erişim: 18.05.2013.

yoğunlaşacaklarını, ayaklanmaların temel nedenlerinden olan ekonomik sorunların çözümü için de kalkınma projelerini uygulamaya koymayı ve yeni yatırım alanları açma sözü vermiştir⁶¹.

Şubat'ta kurulan yeni hükümet siyasi krizleri aşmaya çalışırken 25 Temmuz 2013 de muhalif Halk Cephesi Koalisyonu liderlerinden Muhammed Brahimi'ye evinin önünde suikast düzenlenmiş, bunun sonucunda ise vefat etmiştir. Öldürülen Brahmi, yeni anayasayı hazırlamakla görevli olan Ulusal Kurucu Meclis üyelerinden biriydi. Şükrü Belyd'e düzenlenen suikastta olduğu gibi halk, hükümeti sorumlu tutmuştur. Suikastın ardından Tunus İçişleri Bakanlığı önünde toplanan binlerce gösterici, hükümet aleyhinde ve "Kahrolsun İslamcı iktidar" diye sloganlar atmıştır⁶².

Ülkenin tekrar yeni bir siyasi krize girmesiyle beraber muhalefet, İslami En Nahda Hareketi'nin çoğunlukta olduğu Kurucu Milli Meclisin feshedilmesini ve geçici hükümetin istifasını talep etmişlerdir⁶³.

Bunun üzerine En Nahda'nın başkanlığındaki hükümet, ülkeyi seçime götürecek yeni bir yönetimin kurulması için muhaliflerle gerçekleştirecek görüşmelerin ardından görevi bırakacaklarını belirtmişlerdir⁶⁴. Bu süre içerisinde bazı Meclis üyeleri istifa etmiş ve meclisin oturumları askıya alınmıştır. Görevdeki geçici hükümet istifa için önce ulusal diyalogun başlaması gerektiğini belirtmiştir⁶⁵.

UGTT, Tunus Sanayi Ticaret ve El Sanatları Birliği, Tunuslu Avukatlar Ulusal Birliği ve Tunus İnsan Haklarını Koruma Birliği' 4'lü grup oluşturmuştur. 17 Eylül'de faaliyete geçen Ulusal Diyalog Grubu, ülkede yaşanan siyasi krize çözüm bulmak amacıyla oluşturulmuştur⁶⁶. Yapılan görüşmeler sonucunda kurulacak olan yeni yönetimde her gruptan üyenin yer alması istenmiştir⁶⁷.

⁶¹ "Tunus'ta Yeni Hükümet Yemin Etti". (13.03.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-hukümet-yemin-etti>. Erişim: 10.06.2013.

⁶² "Tunus'ta Muhalif Lidere Suikast". (25.07.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-muhalif-lidere-suikast>. Erişim: 29.09.2013.

⁶³ "Tunus'ta Nahda'dan geri adım". (20.09.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-nahdadan-geri-adim>. Erişim: 20.10.2013.

⁶⁴ "Tunus'ta Hükümet 'İstifa Edecek'". (28.09.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-hukümet-istifa-edecek>. Erişim: 25.11.2013.

⁶⁵ "Tunus'ta Hükümet 'İstifa Edecek'". (28.09.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-hukümet-istifa-edecek>. Erişim: 25.11.2013.

⁶⁶ "Tunus Başbakanı istifa etti". (09.01.2014). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-basbakani-istifa-etti-0>. Erişim: 11.03.2014.

⁶⁷ "Tunus'ta müzakereler başladı". (05.10.2013). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-muzakereler-basladi>. Erişim: 03.12.2013.

Devrim sonrası yaşanan gösteriler, yapılan suikastlarla ve ekonomik düzenin tam anlamıyla iyileşememesi yüzünden ülkedeki siyasi kriz derinleşmiştir. Geçiş döneminin önünü açmak için Ali Urayyid istifasını vermiştir. Yeni kurulacak hükümeti ise Tunus Genel İşçi Sendikası'nın (UGTT) başındaki dörtlü grup öncülüğünde belirlenmiştir. Gerçekleştirilen ulusal diyalog görüşmelerinde yeni hükümeti kurması istenilen kişi Sanayi Bakanı Mehdi Cuma olmuştur⁶⁸. Ayrıca görüşmelerde troyka hükümetinin istifa edip yerine tarafsız bir teknokrat hükümetinin kurulmasına karar vermişlerdir⁶⁹.

Ülkede dinmek bilmeyen siyasi kriz, protestolar yüzünden anayasa çalışmaları sekteye uğramıştır. 14 Ocak 2014'de Bin alinin ülkeyi terk edişinin 3. Yılında bitirilmesi planlanan 146 maddelik yeni anayasa, ancak 27 Ocak 2014'de kabul edilebilmiştir. Cumhurbaşkanı Moncef Marzuki ve Ulusal Meclis Başkanı Mustafa Bin Cafer yeni anayasaya⁷⁰ birlikte imza atmıştır. Ulusal Meclis Başkanı Mustafa Bin Cafer, anayasanın kabulünden sonra anayasanın Tunusluların rüyası olduğunu ve gerçekleştirilen devrimin yeniden canlanmasının bir kanıtı olduğunu belirtmiştir⁷¹.

29 Ocak 2014 tarihinde yeni teknokrat hükümet Mehdi Cuma tarafından kurulmuştur. Tunus'un öncü olduğu bu süreç; Bin Ali'yi devirmesi, anayasayı değiştirmesi diğer ülkelerin de yol haritalarını oluşturması için önemli bir örnek teşkil etmiş ve böylesine bir değişimin yapılabileceğinin göstergesi olmuştur.

3.6. 26 EKİM 2014 İKİNCİ PARLAMENTO SEÇİMLERİ

2014 yılında yapılacak olan parlamento seçimlerinin 26 Ekim, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ise 23 Kasım tarihlerinde yapılması kararlaştırılmıştır⁷². Parlamento seçimleri için oy kullanma işlemi için 33 seçim bölgesi oluşturulmuştur. Bunların 27 tanesi Tunus'ta 199 sandalye için 18 sandalye ile diğer altı seçim bölgesi ise Fransa(2 tane), Almanya, İtalya, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın geri kalanı ile Arap bölgeleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca seçim sonuçlarının ise Tunus Yüksek Seçim Kurumu

⁶⁸ "Tunus Başbakanı istifa etti". (09.01.2014). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-basbakani-istifa-etti-0>. Erişim: 11.03.2014.

⁶⁹ "Al-Nahda Agrees to Roadmap to Solve Tunisian Political Crisis". (20.09.2013). Alakhbar English. <http://english.al-akhbar.com/node/17085.44>. Erişim: 06.10.2014.

⁷⁰ Maddeleri kabul edilen yeni anayasanın tümü üzerinde oylama yapılmış, 12 ret, dört çekimser oyun kullanıldığı seçimde 200 kabul oy çıkmıştır. Yeni anayasanın kabul edilebilmesi için meclisin en az üçte ikisinin yani 217 milletvekilinden 145'inin kabul oyu kullanması yetmiştir (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-anayasa-yururluge-girdi>, 25.03.2014).

⁷¹ "Tunus'ta Yeni Anayasa Yürürlüğe Girdi". (27.01.2014). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-anayasa-yururluge-girdi>. Erişim: 25.03.2014.

⁷² Cumhurbaşkanlığı adayları arasında *Béji Caid Essebsi, Kamel Morjane, Moncef Marzouki, Hama Hammami, Ahmed Néjib Chebbi, Mustapha Ben Jaafar ve Mustapha Kamel Nabli* gibi isimler yer almaktadır (Tavana ve Russel, 2014).

tarafından resmi olmayan sonuçları 30 Ekim tarihinden önce resmi olan kesin sonuçları ise 24 Kasım 2014 tarihinde açıklanmış olması kararı alınmıştır (Tavana ve Russel, 2014: 4).

2014 parlamento seçimlerinde Hare Kotası (Basit Kota) Sistemi uygulanmıştır. Bu sistemin uygulanmasındaki amaç seçimde en yüksek oy alan büyük partilerin mecliste daha fazla söz sahibi olmasını engellemenin yanında, diğer küçük parti ve bağımsız adayların da etkili olmasını sağlamak olmuştur (Carey, 2013: 1).

Seçimlerde en etkili güç Tunus'un en köklü partisi olan Ennahda ve 2011 parlamento seçimlerinden önce kurulmuş olan Nida Tunus Partisi olmuştur. Milliyetçi laik bir parti olan Nida Tunus; Habib Burgiba ve Zeynel Abidin Bin Ali döneminde Dış İlişkiler Bakanlığı ve devrim sonrası oluşan hükümette de Muhammed Gannuşi'nin istifasından sonra başbakan görevinde bulunmuş olan Beji Caid el Sebsi tarafından Ennahda ve Troyka hükümeti arasında denge unsuru olması amacıyla kurulmuştur. Parti birbirinden farklı birçok isimden oluşmuştur. Partinin kurucu üyeleri arasında sol siyasetin tanınmış isimleri olan Muhsin Marzuk ve Bujima Remili yer almıştır. Ayrıca 2011 ayaklanmalarında öncülük etmiş olan Tunus Genel İşçi Sendikası'nda (UGTT) görev yapmış olan eski Genel sekreteri ve İnsan Hakları Arap Enstitüsü'nün başı Taieb Baccouche gibi önemli isimler de partiye dâhil olmuştur. Birçok sivil toplum örgütleri ve gençlik hareketlerinden isimler de parti bünyesine dâhil olmuştur. Bunların yanı sıra Genç İşadamları Derneği (CJD) başkanı Wafa Makhoulf Sayadi'i de partiye dâhil ederek Tunus özel sektörünün desteğini almayı amaçlamışlardır. Nida Tunus Partisi'nin resmi olarak Temmuz 2012'de kurulmasına rağmen seçimlerde Ennahda'nın en önemli rakibi olmuştur (Tavana ve Russel, 2014: 9).

Ennahda Partisi ise sadece parlamento seçimlerinde adaylığını koyarken Kasım'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmayacağını belirtmiştir⁷³.

Yapılan resmi seçim sonuçlarında ise Nida Tunus oyların yüzde 38.24'ünü alarak parlamentoda 85 sandalyeye ulaşırken, 2011 seçimlerinde büyük başarı gösteren EnNahda Partisi oyların yüzde 31,33'ü ile 69 sandalyeye kazanmıştır⁷⁴. Ancak

⁷³ "Tunisia Begins Landmark Election Race". (04.10.2014). Al Arabiya News. <http://english.alarabiya.net/en/News/africa/2014/10/04/Tunisia-begins-landmark-election-race-.html>. Erişim: 06.10.2014.

⁷⁴ "Tunisia Election Results: Nida Tunis Wins Most Seats, Sidelining Islamists" . (30.10.2014). The Guardian. <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/tunisia-election-results-nida-tunis-wins-most-seats-sidelining-islamists>. Erişim: 31.10.2014.

hükümetin kurulması için gerekli olan 109 sandalye için de koalisyon için gerekli görüşmeler yapılacaktır⁷⁵.

Yaşanan ayaklanmalardan sonra gerçekleşen ikinci parlamento seçimleri Tunus'ta siyasi sistemin oturması anlamında önemli bir eşiktir. 2011 seçimlerinde başlayan geçiş süreci, 2014 parlamento seçimleri ile son bulmuş ve ülkenin yeni siyasi sistemi için önemli adımların atılmasını gerekli kılmıştır. Sadece Tunus için değil ilham olduğu diğer ülkeler için önem teşkil etmektedir.

⁷⁵ Seçimlere toplamda 69 siyasi parti katılmıştır. Resmi olmayan sonuçlara göre Nida Tunus ve Ennahda'dan ayrı olarak diğer partileri oranları şu şekilde olmuştur: Özgür Milli Birlik Partisi, yüzde 7,83 ile 17 milletvekili, Halk Cephesi, yüzde 5,52 ile 12 milletvekili, Afak Hareketi, yüzde 4,14 ile 9 milletvekili, Demokratik Düşünce, yüzde 2,3 ile 5 milletvekili, Cumhuriyet İçin Kongre, yüzde 1,84 ile 4 milletvekili, Mübedera (Girişimci) Partisi, yüzde 1,84 ile 4 milletvekili, Halk Hareketi, yüzde 0,92 ile 2 milletvekili, Hürriyet İçin Demokrasi Birliği, yüzde 0,46 ile 2 milletvekili, Cumhuriyet Partisi, yüzde 0,46 ile 1 milletvekili, Teyyar Mehabbe (Sevgi akımı), yüzde 0,46 ile 1 milletvekili, Projeye Vefa Partisi, yüzde 0,46 ile 1 milletvekili, Çiğçilerin Sesi, yüzde 0,46 ile 1 milletvekili, Sosyalist Demokratlar Hareketi, yüzde 0,46 ile 1 milletvekili, Meclis Lilcerid Partisi, yüzde 0,46 ile 1 milletvekili, Bağımsızlar, yüzde 0,92 ile 2 milletvekili (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/nahdadan-nida-tunusa-tebrik>, 28.10.2014).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

WALLERSTEİN YORUMLARI EKSENİNDE TUNUS DEVRİMİNİ ANLAMLANDIRMA

4.1. İSYAN DALGALARININ ORTAK ÖZELLİKLERİ

Wallerstein dünya genelinde yaşanan hareketlenmelerin kendine özgü niteliklerini belirtmesinin yanında beş temel ortak özelliğinin bulunduğunu da ifade etmiştir:

1. *Tamamının az katılım ile başlaması*: Wallerstein'a göre eylemlerin ilk ortak özelliği az katılım ile başlamış olmasıdır. Protestoların hepsi bir takım şeylerden memnun olmayan bir grup insanla başlamış ve devamında ise geniş kitlelere ulaşmıştır. İsyan dalgasına katılanlardan bazıları devletin meşruluk iddiasını sorgularken bazıları da mevcut hükümetin daha iyi olan bir hükümetle değişmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayaklanmaya destek veren birbirinden farklı grupların farklı beklentileri olsa da demokratik bir yönetim yapısı ve insan haklarıyla ilgili temalar bu grupların ortak temel talepleri olmuştur. Ayrıca Wallerstein bu süreçteki isyanların politik arenada “sol” kesim tarafından başlatıldığını ifade etmiştir⁷⁶ (Wallerstein, 2013b).

Tunus özeline baktığımızda ise Wallerstein'ın bu tespiti doğrulanmaktadır. Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan ilk protestolar M. Buazizi'nin ailesi tarafından başlamış ve kısa sürede geniş kitleler tarafından destek bulmuştur. 20 Aralık 2011 tarihinde Buazizi'nin kasabası olan Sidi Bouazid'de başlayan isyan dalgasına Kasserine, Gafsa ve Sfax bölgelerinden gençler de katılmıştır. Zaman ilerledikçe oluşan bu isyan dalgasına Regueb, Meknasi, Menzel Bouzaiene bölgeleri dahil olmuştur. Bu süreçte halkın interneti aktif ve başarılı bir şekilde kullanmasıyla protesto alanları artmış, Sousse, Ben Garden, Mahdia, Bizerte bölgeleri de sürece eklenmiştir. Protestoların gittikçe kitleselleşmesiyle 27 Aralık'ta başkent Tunus'ta binlerce insan toplanmıştır. Kitle iletişim araçları bu süreçte rejime karşı en büyük tehdidi oluşturmuştur. Tunuslular kitle iletişim araçlarıyla aralarındaki organizasyonu

⁷⁶ Tunus'ta gerçekleştirilen Dünya Sosyal Forumu'nda (DSF) yeni sisteme doğru geçişte sol siyasi partilerin rolü tartışılan konulardan olmuştur. Bazıları sol partilerin iktidara gelmesiyle istenilen değişimin gerçekleşeceğini savunurken bazıları da aksini iddia etmiştir (Wallerstein, 2013g).

sağlarken bir yandan da dünya kamuoyunun dikkatlerini kendilerine çekmeyi başarabilmişlerdir.

Ayaklanmalara ilk günden itibaren destek veren Tunus İşçi Sendikası (UGTT) olmuştur. Sendikanın yanında öğrenciler, öğretmenler, işsizler ve avukatlar, aktivistler daha birçok grup ayaklanmalara destek vermişlerdir. Bu kadar farklı grubu bir araya getiren elbette ortak noktalar vardır. Ayaklanmaya katılanların çoğu aynı sıkıntıları paylaşmaktadırlar. Hayat pahalılığı, işsizlik, baskıcı rejimin uygulamaları, halkından kopuk ve halkın ihtiyaçlarını dikkate almadan politikalara karar verip uygulayan liderler, devlet kurumlarından alınacak bursun belirlenmesinden işe girmeye kadar etkili olan yolsuzluk, gelirin adaletsiz bir şekilde belli zümreler arasında dağılımı, ifade özgürlüğünün, muhalefet unsurunun olmaması gibi sebeplerden dolayı halk, sokaklara dökülmüştür.

İstedikleri ise seçimlerin sembolik olmadığı çok partili bir siyasi sistemin hakim olduğu, sansürün ve yasağın olmadığı ifade ve basın özgürlüğünün yaşandığı, iktidarın keyfi uygulamalarının yerine herkese aynı kuralların uygulandığı, hukukun üstün olduğu bir yönetim yapısı olmuştur. Bu anlamda Wallerstein'in tespit ettiği üzere bu kadar farklı grubun bir araya gelmesinde insan haklarına saygılı, "birey"e önem veren, kendi kaderlerinde söz sahibi olabilecekleri daha demokrat yönetimler hareketlenmelerin ortak taleplerini oluşturmuştur.

2. *Eylemlerin uzun soluklu olmamaları:* Wallerstein eylemlerin ikinci ortak özelliğinin kısa süreli olduklarını belirtmiştir. Wallerstein'a göre ayaklanmaların uzun süreli olmamalarının sebepleri; protestocuların hükümetin uyguladığı baskılar sonucu korkup geri adım atmaları ya da protestoların devamı için harcadıkları çabadan dolayı yorgun düşmeleridir. Bir anlamda başarılı sayılabilecek bir diğer sebebi de kendi seslerini duyurmayı başarıp hükümetle anlaşma için müzakereye oturmalarıdır (Wallerstein, 2013b).
3. *Hiçbir ayaklanma başarısız değildir:* İkinci özelliğe bağlı olarak Wallerstein'a göre gerçekleştirilen hareketlenmelerin hiçbirinin başarısız olduğu anlamı çıkarılamaz. Wallerstein dünya genelinde yaşanan isyan dalgalarını; dünya gündemini neo-liberalizm konularından sistemde yaşanan adaletsizlik, dekolonizasyon ya da eşitsizlik konularına doğru yöneltmesi açısından başarılı bulmaktadır. İnsanlar uzun zamandan sonra ilk kez içinde buldukları, yönetildikleri sistemin meşruluğunu sorgulamaya başlamışlardır; artık olduğu gibi kabullenmemektedirler (Wallerstein, 2012b).

Bu anlamda ayaklanmalar sona ermiş olsalar da sonraki dönemler için ileriye dönük bir adım, bir birikim olmuşlardır. Gerçekleştirilen her protestoda öne çıkan bir konu vardır. Bazen eşitsizlik temel konu olur ya da yönetimlerin meşruluğunun sorgulanmaya başlanması gündeme gelmiştir (Wallerstein, 2013b).

Tunus'a baktığımızda ise Aralık 2010'da başlayan süreç Tunuslular için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Wallerstein'in dediği gibi geçiş süreci ya da devrim süreci kısa süreli olmamıştır. Ayaklanmaya katılan halk, hükümet tarafından yapılan baskı, şiddet ve tehditlere rağmen geri adım atmadan destek vermeye devam etmiştir. Kararlılığının sonucunda ise 23 yıldır ara vermeden ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmiştir. Bu anlamda Tunus bu süreci başarılı bir şekilde atlattığı ve istemedikleri, meşru görmedikleri iktidara son vermede başarılı olmuşlardır. Wallerstein da "Left Victory in Brazil: World Consequences" adlı yazısında "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreçte hayatta kalabilen tek ülkenin Tunus olduğunu belirtmiştir (Wallerstein, 2014b). Yaşanılan süreçlere bakıldığında ise Mısır'ın ilk seçilmiş cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin asker tarafından darbe ile indirilmesi; aynı şekilde Libya'da NATO'nun yardımı ile Kaddafi öldürülmüş olsa da her iki ülkedeki son durum halk açısından öncesinden daha kötü olmuştur.

Tunusluların başarısı sadece Bin Ali'nin görevini bırakmasıyla sınırlanamaz. Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle başlayan yeni süreçte de halk yönetim yapısında etkinliğini devam ettirmeyi başarabilmiştir. Bin Ali ülkeyi terk edince dönemin meclis başkanı Fuad Mebuza cumhurbaşkanı olmuş ve hükümeti kurma yetkisi de Muhammed Gannuşi'ye verilmiştir. 17 Ocak'ta Gannuşi Milli Bilik Hükümeti kurmuş ancak içerisinde Bin Ali döneminin simgesi olan isimlerin yer alması halk da rejimin değişmeyeceği algısını uyandırmıştır. Bunun üzerine Bin Ali'nin iktidarlığına son veren halk tekrar protestolara devam etmiştir. Bunun sonucunda 27 Ocak'ta protestolara dayanamayan Gannuşi'nin başbakanlığında kurulan Milli Birlik Hükümeti istifa etmiş ve yeni geçici hükümet kurulmuştur. Ancak halk yeni kurulan hükümetten de memnun olmamış; Muhammed Gannuşi'nin Bin Ali döneminde başbakan olmasıyla tekrar protestolara dönmüştür. 27 Şubat 2011 tarihinde Gannuşi istifa etmiş ve Beji Kaid el Sebsi tarafından yeni hükümet kurulmuştur. Aynı şekilde Bin Ali'nin partisi olan Anayasal Demokratik Birlik Partisi de mal varlıklarına el konularak kapatılmıştır.

Tunus halkı aynı zamanda ilk demokratik seçimleri olan 23 Ekim 2011 tarihinden sonra da ülkenin içinde bulunduğu siyasi kriz ortamında hükümet değişikliğine neden olmuştur. Şükrü Belyd ve Muhammed Brahimi'nin suikast

sonucunda öldürülmeleriyle halk, hükümeti sorumlu tutmuş ve sokaklara tekrar dökülmüştür. Devrim sürecinde etkili olan Tunus İşçi Genel Sendikası da etkinliğini sürdürmeye devam etmiş ve ülkede genel grev başlatmıştır. Yapılan protestolar sonucu ve yapılan grevin hayatı durdurma noktasına getirmesiyle dönemin başbakanları olan Hamadi Cibali ve Ali Urayyid istifalarını vermiştir.

Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan isyan dalgalarından ikinci parlamento seçimlerinin yapıldığı 26 Ekim 2014 tarihine kadar geçen sürede halk, olayları kendi lehine çevirebilmeyi başarmıştır. Süreç sancılı geçse de ya da ekonomik yapının tam olarak iyileştirilememiş olsa da Tunus'un öncesi dönemine (Habib Burgiba ve Zeynel Abidin Bin Ali dönemleri) göre daha özgür olduklarını ve yönetim yapısını şekillendirmede, denetlemede daha etkin olduğu söylenebilir. Bu anlamda Tunus, "Arap Baharı" sürecinde en başarılı ülke olmuştur.

4. *Eylemlere sonradan katılan kesimlerin eylemleri başlatan grupların hedeflerinin değişmesini sağlaması:* Wallerstein'a göre eylemlerin ortak özelliklerinden bir tanesi de yaşanan hareketlenmelere sonradan katılan kesimlerin asıl amaçları başlangıçta belirlenen hedeflere ulaşmak istememektir. Bu anlamda sonradan katılanların asıl amacı; mevcut yönetimle ilişkili olmayan ancak onlardan insan hakları konusunda daha duyarlı ya da daha fazla demokratik oldukları söylenemeyecek "sağcı grup"ları iktidara taşımaktır. Bu yüzden sonradan katılan bu kesim yapılan ayaklanmaları amacından saptırmaya çalışmaktadır (Wallerstein, 2013b).

Demokratik taleplerle sokaklara dökülen halk ayaklanma sonrasında demokratik olabileceği söylenemeyen sağcı grupları iktidara getirmiştir.

5. *Jeopolitik Keşmekeşlik:* Wallerstein'a göre ayaklanmaların hepsi jeopolitik bir keşmekeşlikte iç içe geçmiştir (Wallerstein, 2013b).

Wallerstein Arap ülkelerinin büyük bir karmaşa ortamı içinde olduğunu belirtmiştir. Birçok sayıda bölge dışı aktörlerin isyanın çıktığı ülkelerde çıkarları vardır. Ancak Wallerstein'a göre bölgede hakim olan hegemonik bir güç yoktur (Wallerstein, 2012c). Dolayısıyla bölgede güçlü ve etkili olan dış devletler, ayaklanmaların olduğu ülkelerde kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek olan grupları destekleyerek onların yönetime geçmesi için çaba sarf etmektedir. Bu anlamda Wallerstein, ayaklanmanın başını çeken muhalif gruplarla güçlü devletlerin o bölgedeki çıkarları paralel olmadığına var olan durumun daha da kötüleştiğini belirtmektedir (Wallerstein, 2013b).

“Arap Baharı” sürecinin belki de tek başarılı ülkesi Tunus olmuştur. Tunus’ta gözlemlenebilen başarılı süreç Libya, Suriye⁷⁷ ya da Yemen gibi ülkelerde aynı seyri izlememiş aksine bir iç savaş halini almıştır. Wallerstein’in ayaklanmaların olduğu ülkelerde dış güçlerin çıkarları varsa sürecin içinden çıkılmaz bir hal alacağına dair yaptığı tespit tam olarak Libya’da gözlemlenmiştir⁷⁸.

Libya isyan öncesi günde ortalama 1.6 milyon baril petrol çıkartmakta ve bu rakam dünyadaki petrol üretiminin %2’sine denk gelmekteydi. 44 milyar barillik petrolü ile Libya, Afrika’nın en fazla petrol kaynağına sahip önemli bir ülkedir. Bu özelliğinden dolayı diğer büyük güçlerin odak noktasını oluşturmaktadır⁷⁹.

Bölgenin eski sömürgeci güçlerinden olan İngiltere ve Fransa, Tunus ve Mısır’daki iktidarların devrilmesinden sonra bölgedeki diktatörlere destek vermelerinin hata olduğunun farkına varmışlar ve kendilerini bu süreçten kurtarmaya çalışmışlardır. Tutum değişikliği sergileyerek halktan yana bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Wallerstein bu güçlerin Libya’da kendilerini kurtarma konusunda başarılı olduğunu belirtmiştir. Ancak İngiltere ve Fransa Kaddafi’yi indirmede yeterli güce sahip olamamış, ABD’nin desteğini almışlardır. ABD ülkede yaşanan iç baskılar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle Libya’ya NATO adı altında askeri ve siyasi yardım göndermiştir. Sürecin sonucunda Kaddafi öldürülmüştür, ancak halkın talep ettiğine ulaştığı söylenemez (Wallerstein, 2011c). Bu noktada Wallerstein, Batılı güçlerin Libya’da sonuçlarının belirsiz olduğu bir savaşı başlattığını, bunun da bir bataklığa dönüşeceğini, gittikçe kötüleşen bir hal alacağını ileri sürmüştür (Wallerstein, 2011d).

⁷⁷Suriye devlet başkanı Beşşar Esed, Fransız Paris Matres dergisine verdiği röportajda kendisinin iktidarı bırakmasıyla ülkedeki sorunların, krizlerin son bulacağını düşünmediğini ve ülkede gerçekleştirilen gösterilerin bir terörist eylemi olduğunu belirtmiştir. Halkına karşı uyguladığı baskıyı kabul etse de pişman olmadığını belirten Esed ayrıca Katar’ın maddi yardımı, Batı’nın göstericilerin arkasında olması, siyasi destekte bulunması ve Türkiye’nin de lojistik desteğiyle ülkedeki kriz sürecinin uzadığını ifade etmiştir (http://www.zaman.com.tr/dunya_esedin-onceligi-devlet-baskani-kalmak-degilmis_2262094.html, 04.12.2014).

⁷⁸Suriye’de başlayan hareketlenmeler bir iç savaş haline dönüşmüştür. Burada dış güçlerin çıkarları olsa da Wallerstein Suriye’yi dünyadaki hâkim güçler için bir “kaybet-kaybet” durumu olarak değerlendirmiştir (Wallerstein, 2013d).

⁷⁹“Fransa ve İngiltere yeraltı kaynaklarını kimseye kaptırmak istemiyor!”. (30.06.2011). T24 Bağımsız İnternet Gazetesi. <http://t24.com.tr/haber/fransa-ve-ingiltere-yeralti-kaynaklarini-kimseye-kaptirmak-istemiyor,165778>. Erişim: 15.03.2013.

4.2. SİSTEMİK KRİZ / GEÇİŞ AŞAMASI VE 1968 DÜNYA DEVRİMİ İLE BENZERLİĞİ

Tarihsel sistemlerin bir yaşamı olduğunu, zaman içerisinde de çözemeyeceği krizlerden dolayı da son bulacağını söyleyen Wallerstein, kapitalist dünya-ekonomisinin de şu anda belli bir süredir kriz içinde olduğunu ve bir geçiş aşamasının yaşandığını belirtmektedir (Wallerstein, 2011a: 136).

Wallerstein'a göre dünya, kapitalist sistemden farklı yeni bir sisteme geçişin sancılarının yaşandığı bir kriz dönemindedir. Bu anlamda Wallerstein Türkiye'deki gezi olayları, Yunanistan'daki Oxi, İspanya'daki İndignados, Şili'deki öğrenciler, an itibariyle Kuzey Amerika'da ve başka yerlerde 800 şehre yayılmış olan İşgal hareketleri, Çin'deki grevler ve Hong Kong'daki gösteriler, Afrika'nın bir ucundan diğerine çeşitli olaylar, "Arap Baharı" adı altında yaşanan hareketlenmelerin de sistemin krizde olduğunun birer göstergesi olduğunu ileri sürmüştür (Wallerstein, 2013b).

Dünya genelinde yaşanan bu isyan dalgaları, kapitalist sistemin siyasi ve kültürel desteklerini kaybetmesine yol açmıştır. Artık sistemin kendisini koruduğuna olan inancı yitiren halk, mevcut yönetimleri meşru görmemiş, kısa vadeli üretilen çözümlerle de tatmin olmamıştır.

Bu süreçte korku eşiğini aşan halk, daha iyi bir gelecek için mevcut yönetimlere karşı duydukları şikayetleri de yok saymamış; isyan dalgalarını oluşturmuştur. Bu noktada Wallerstein, kapitalist dünya ekonomisinin ezilen halkın sisteme karşı bağlılıklarını ve iyimserliğini kaybettiğini belirtmiştir.

Wallerstein dünya sisteminin sistemik krizinin kaotik olduğunu yani her küçük eylemin kendi başına önemli sonuçlara yol açabileceğini iddia etmektedir. Kriz döneminde grupların bir yerde yaptıkları protestolar, eylemler ya da her türlü başkaldırı sistemi çok farklı noktalara taşıyabilecek düzeyde olduğu gibi tüm dünyayı etkileme gücüne sahiptir. Bu anlamda 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı üniversite mezunu gencin geçimini seyyar satıcılıkla sağlarken polislerin seyyar arabasına el konulması karşısında Buazizi'nin yetersiz kalan direnmeleri sonucunda kendini yakması "Arap Baharı" adı altında yaşanan hareketlenmelerin tetikleyicisi olmuştur.

Muhammed Buazizi'nin başlattığı bireysel yakma eylemi sadece Tunus sınırlarında kalmamış; Tunus'ta 23 yıldır ülkeyi yöneten Bin Ali'nin görevini bırakması etrafındaki diğer ülkeler için de bir ilham kaynağı olmuştur. Tunus'ta patlak veren olaylar kısa sürede domino etkisi göstererek Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Cibuti, Fas, Irak, Bahreyn, İran, Libya, Kuveyt ve Batı Sahra'ya kadar sıçramış ve geniş bölgelere yayılmıştır.

Tunus'la başlayan isyan dalgaları bölgede var olan siyasi statükonun temellerini derinden sarsmayı başaramamıştır. İsyen dalgaları, Arap dünyasında yıllardır sürüp giden yönetimlerin kırılmasını gözler önüne sermiştir. Bölgedeki rejimler sahip oldukları polis ve ordu gücü ile kendi devamlılıklarını sağlamış, sistemde herhangi bir değişimin yaşanmasının imkansızlığına dair olan kötümserliği halka aşılammış ve var oldukları sürece bunu kullanmışlardır. Ancak halkın korku eşiklerini aşip sokaklarda seslerini çıkarmaya başlamalarıyla çok kısa süre içerisinde tüm denetim sistemleri çökmüştür (Hanieh, 2012: 13).

Wallerstein, "Arap Baharı" adı altında yaşanan bu hareketlenmeleri dünya genelinde yaşanan huzursuzlukların sadece bir parçası olarak görmektedir (Wallerstein, 2011c).

Wallerstein tek tek bu olayları küresel düzeye oturttuğu gibi tarihsel bir sürekliliği ön plana çıkartmaktadır. Wallerstein dünya çapında yaşanan bu huzursuzlukları 1968'de meydana gelen dünya devriminin devamı olarak yorumlamaktadır. Bir anlamda yaşanan isyan dalgaları yeni bir başlangıç değil, 1968'in günümüzdeki bir uzantısıdır (Wallerstein, 2013b).

Geçiş aşamasında olduğumuzu belirten Wallerstein dünya sisteminde yaşanan bu krizleri bölgelerin sorunlarına ait bir özellik olarak görmemiştir; aksine bir bütünsellik içinde dünya sistemin kendisine ait bir özellik olarak yorumlamıştır. Kendi özelinde sadece Arap Bölgesi ya da ABD olarak yaklaşmamış; daha genel ele alarak bir bütünlük içerisinde dünya sisteminin krizi olarak ele almıştır. Bu yüzden değerlendirmelerinde tarihsel sosyoloji metodunu kullanan Wallerstein, "Arap

Baharı'nın zamansal ve mekânsal olarak tek başına ele alınamayacağını ortaya koymuştur⁸⁰.

Wallerstein dünya sisteminin içinde bulunduğu bu sistemik krize girmesinde en etkili olayın ise 1968 Dünya Devrimi olduğunu ifade eder. 1968 dünya devrimi; modern dünya-sistemin jeokültürü olan liberalizmin üstünlüğünün artık sona erdiğini göstermiş ve kapitalist dünya-ekonomisinin temellerini yerinden oynatmıştır. Dünya sistemi artık bu sorunlara çözüm üretebilecek bir durumda değildir. Bu anlamda Wallerstein, dünya toplumsal sisteminde var olan güç dengelerinin tabii grupların lehine değiştirme hedefinin başarıya ulaşması açısından 1968'in hala yaşandığını belirtir (Arrighi vd., 2004: 103).

Wallerstein'a göre "Arap Baharı" sürecinin oluşmasında; mevcut iktidarların gelişigüzel ve keyfi uygulamaları, zorbalıkları, ekonomik koşulların kötüleşmesi, halkların kendi siyasi ve kültürel kaderlerini artık kendilerinin çizmek istemeleri etkili olmuştur. Yaşanan hareketlenmelerde anti-emperyalist, anti-sömürü ve eşitlik temaları mevcuttur. Bu anlamda protestocular tüm dünya sistemine ve liderleri aracılığıyla dış güçlerin bu ülkeler üzerinde kurduğu kontrole de isyan etmektedirler. Wallerstein bu açıdan 1968 yılında gerçekleşen Dünya devrimi ile "Arap Baharı'nın benzerlik gösterdiğini belirtir (Wallerstein, 2011d).

Wallerstein' göre 1968 dünya devriminin, günümüz dünyasında etkili olan iki özelliği ise şöyledir:

- a. *Antidemokratik Uygulamaların ve Dikey Karar Alma Mekanizmalarının Protestosu:* 1968 devrimine katılan devrimciler dönemlerindeki otoritelerin antidemokratik uygulamalarını protesto etmişlerdir. Aynı şekilde dikey karar alma mekanizmalarını reddetmişler ve halkın da karar alma süreçlerine dahil edilebileceği halkçı mekanizmaları savunmuşlardır (Wallerstein, 2011c).

Bu bağlamda "Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki hareketlenmelerin asıl amaçları, çıkış sebepleri ile 1968 Dünya Devrimi benzerlik göstermektedir. "Arap Baharı" adı altında gerçekleşen protesto hareketlerinin temel amaçları, diktatörlükleri sona erdirmek ve halkın istediği demokratik bir düzenin kurulmasını ve var olan

⁸⁰ Wallerstein Occupy Wall Street ayaklanmasını ABD'de 1968'de gerçekleşen dünya devriminden bugüne en önemli politik olay olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Wallerstein, ABD'de gerçekleşen Occupy Wall Street ayaklanmasını da 1968 dünya Devrimi'nin bir mirasçısı ve uzantısı olarak görmektedir (Wallerstein, 2011e).

antidemokratik uygulamaların son bulmasını sağlamak olmuştur. Yönetimlerin uyguladıkları baskıcı politikalar, muhalefete izin verilmemesi ve engellenmeye çalışılması, adaletsizliklerin yoğun olması, seçimlerin sembolik olması, siyasi çoğulculuğun olmaması, yasakların her alanda kendini hissettirmesi artık halkın tahammül edemeyeceği bir hal almıştır.

Muhammed Buazizi'nin başlattığı bireysel intihar eylemi aynı sorunları paylaşan Tunuslular ile kitlesel bir isyana dönüşmüş ve tüm dünyada yankı uyandırmıştır. Halk artık seçim süreçlerinin sembolik olmadığı bir “çok partili siyasi sistem”, “ifade ve basın özgürlüğü”, “hukukun üstün olduğu”, “kendisinin de söz sahibi olabileceği” demokratik bir yönetim yapısı talebiyle sokaklara dökülmüştür.

Bu anlamda yaşanan isyan dalgaları servetin aşırı kutuplaşması, hükümetlerin çürümesi, çok partili sisteme sahip olsun ya da olmasın yönetimlerin demokratik olmayan özelliklerine karşı yapılmıştır (Wallerstein, 2012b).

- b. *Unutulan Halkların Devrime Katılması*: 1968 dünya devriminde tabii konumda olan statü grupları (azınlıklar, yabancılar, kadınlar, gençler) artık kendini göstermeye başlamış ve hâkim statü gruplarına(erkekler, yaşlı kuşak, çoğunluklar) karşı kendi seslerini duyurmayı başarmışlardır. Bu anlamda 1968 devrimine güçlü ve ayrıcalıklı kesimin dışındaki birçok grup katılmıştır. Wallerstein'a göre “Arap Baharı” İsyancıları'nda “unutulan halkların devrime aktif olarak katılması” 1968 devriminin günümüzdeki isyan dalgalarıyla ikinci benzer özelliğini oluşturmaktadır (Wallerstein, 2011c).

Wallerstein'in unutulan halk ile kastettiği öncelikle dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlardır. Kadınlardan sonra farklı cinsel tercihleri olan eşcinseller, çevreciler, güçlü yabancıların göçüne maruz kalan bölgelerdeki yerli halk, pasifistler ya da buldukları ezilmiş durumun farkına varıp bu durumdan rahatsız olanlardır. Farklılıklara göre bu liste daha da uzatılabilir (Wallerstein, 2011c).

Tunus özelinde devrimin başlangıcında “unutulan halkların” varlığı çok açıktır. Muhammed Buazizi'nin ölümünden hemen bir iki saat sonra binlerce kişi ayaklanmalara destek vermiştir. Ayaklanmalara ilk günden itibaren katılan Tunus İşçi Sendikası (UGGT)'nin yanı sıra gençler, öğrenciler, öğretmenler, üniversite mezunları, işsizler, kadınlar, avukatlar geniş katılım sağlamışlardır. Hükümet tarafından yapılan işkence ve hapis tehditlerine aldırmandan ayaklanmalara geniş çapta katılım sağlanmıştır.

Hatta bu unutulmuş kesimin içine Tunus'un kendi halkları da girmektedir. Tunus'taki ayaklanmaya destek verenlerden öğrenci Nacer Beyaou, kasabası olan Sidi Bouzid bölgesinin ve halkının ihmal edildiğini, Sidi Bouzid'den tek bir yönetici bile olmadığını, halkın “rezil bir mahrumiyet” yaşadığını, Sidi Bouzid sakinlerinin ise ayaklanmaya katılmasında fakirlik, işsizlik, dışlanmışlık ve aşağılanma hislerinin bir araya gelmesinin itici güç olduğunu belirtmiştir (Ryan, 2011).

Wallerstein, 1968 Dünya Devrimi'nin sadece ABD'nin hegemonyasına karşı gerçekleştiğini değil aynı zamanda ABD ile Sovyet arasındaki gizli anlaşmaya karşı olduğunu belirten “U.S. Standing in the Middle East” adlı yazısında yazısında, 1968 Devriminin çözüm için üretilen ancak sorunun bir parçası haline gelen Eski Sol'a karşı da yapıldığını ifade etmiştir. Eski Sol'un sistem karşıtı hareketlerin (Batı'da sosyal demokratlar, Doğu'da komünistler, Güney'de ise milliyetçi hükümetler) sistemdeki halkın sorunlarını çözmek için oluşmasına rağmen zamanla kendisi sorun haline gelmiştir (Wallerstein, 2014a). Bu anlamda 1968 Dünya Devrimi, Eski Sola karşı ortaya çıkmıştır. İkinci Bölümde “Modern Dünya Sistemin Krizleri: 1848 ve 1968 Dünya Devrimleri” adlı başlık altında anlatıldığı üzere 1968 devrimcileri eski sistem karşıtı hareketleri beş konuda suçlamıştır: zayıflık, yozlaşma, suç ortaklığı, ihmal, kibirlilik.

Tunus, 16-19. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde ve 1881-1956 yılları arasında da Fransız sömürgesinde kalmıştır. Bağımsızlığını ise Habib Burgiba'nın öncülüğünde başlatılan ulusal kurtuluş hareketi ile 20 Mart 1956 tarihinde kazanmış ve Tunus Cumhuriyeti adı altında kurulmuştur. Bağımsızlık hareketinin lideri olan Habib Burgiba (1957-1987) Tunus'un ilk cumhurbaşkanı olmuş ve Tunusluların kahramanı sayılmıştır. Ancak iktidara geldikten kısa bir süre sonra baskıcı politikalarıyla, kötü yönetim uygulamalarıyla istenmeyen bir lider olmuş ve General Zeynel Abidin Bin Ali tarafından sessiz bir saray darbesi ile yönetimden uzaklaştırılmıştır.

Burgiba'nın baskıcı döneminin sonlandırılması Tunus halkında büyük bir sevinç yaşatmıştır. Burgiba'dan sonra Tunus'un ikinci cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali (1987-2010) olmuştur. Bin Ali de bir zamanlar ülkeyi Fransız sömürsü olmaktan kurtaran Habib Burgiba gibi kahraman olarak algılanmış; ancak Tunuslular için sadece 1987 ve 1989 yılları arası göreceli bir rahatlama dönemi yaşanmıştır. Tunuslular kendileri için bir değişikliğinin olmadığını 1989 seçimlerinde Bin Ali'nin baskıcı politikalara dönmesiyle anlamıştır. Kısa sürede Bin Ali de Burgiba gibi istenmeyen bir lider olmuş ve ayaklanmaların temel dinamiklerinin oluşmasında en etkili güç olmuştur.

Tunus bir cumhuriyet olarak kurulsa da pratikte otoriter rejim uygulamaları hâkim olmuştur. Bağımsızlığından ayaklanmalara kadar sadece iki lider tarafından yönetilmiştir. Burgiba da Bin Ali de halkın isteklerini gerçekleştirmek için yönetime gelmiş olsalar da iktidara geldikten sonra halkın talepleri her zaman göz ardı edilmiştir. Ne Burgiba ne de Bin Ali Tunus halkı için çözüm olmamış aksine kendi özgürlüklerinin yitirilmesine neden olmuşlardır. Wallerstein'in da belirttiği üzere beş noktada suçlanan eski sistem karşıtı hareketler gibi Tunuslu yöneticiler de suçlanmış ve hayatın her alanında hâkim olacak kökten değişim talepleriyle isyan dalgalarını oluşturmuştur.

Eski sistem karşıtı hareketlerin suçlandığı beş temel konu aslında Tunusluların başlattığı isyan dalgalarının da genel nedenlerini oluşturmuştur:

1. Zayıflık: halk, mevcut yöneticilerinin meşruluğunu sorgulamaya başlamıştır. Bölgesel dinamiklerin belirlenmesinde kendilerinin aktif olamaması, uluslararası siyasette bir araç haline gelmesi ya da Batı güdümünde kalmaları ayaklanmanın sebeplerinden birini oluşturmuştur. Halk artık kendi çıkarları doğrultusunda Batı'ya sesini çıkarabilecek yönetim talebiyle ayaklanmıştır.
2. Yozlaşma: Tunus Cumhuriyeti değinildiği üzere sadece iki lider tarafından yönetilmiş ve Tunus halkı bu iki liderin baskıcı politikalarıyla sömürülmüştür. Ülkedeki ekonomik birikim sadece üst zümre arasında paylaşılmış, %1 'lik kesim iyice zenginleşirken geri kalan kesim gitgide yoksullaşmış ve toplumdaki eşitsizlik derinleşmiştir. Üçüncü bölümde anlatıldığı üzere yönetici kesimin Wikileaks belgeleriyle ortaya çıkan yaptığı yolsuzluk halkın öfkesinin artmasına neden olmuş, mevcut yönetim yapısının değişmesi için protestolara destek vermiştir.
3. Suç Ortaklığı: Yozlaşmaya bağlı olarak belli bir kesim sistem içerisinde yapılan yolsuzluklara ortak olmuştur. Bin Ali ve Trabelsi ailelerinin Tunus'u aile şirketi olarak kullanmaları, kendi zenginlikleri artarken halkın durumunda herhangi bir refahın görülmemesi, öğrenci bursundan işe girmeye kadar yolsuzlukların yapılması ve bu süreye dek ses çıkarılmaması, ayaklanmaların temel nedenlerinden birini oluşturmuştur.
4. İhmal: Toplumda bazı kesimlerin unutulması, yokmuş gibi davranılması, politikalarda yer verilmemesi süreçte etkili olmuştur. Unutulanlardan kasıt ise kadınlar, gençler, azınlıklar, çevreciler, eşcinseller, ezilmiş durumun

farkına varıp rahatsız olanlar gibi farklılıkların derecesine göre liste uzatılabilir.

5. Kibirlik: İhmale bağlı olarak alt katmanların rahatsızlık duyduğu sorunların yönetim tarafından kibirden dolayı dikkate alınmaması, önemsiz görülmesi de bu süreçte en etkili olan sebeplerden biri olmuştur. Üçüncü bölümde anlatıldığı üzere halk artık kendisinin söz sahibi olabileceği, kendi isteklerini göz önünde bulundurabileceği ve o doğrultuda politikaların faaliyete geçeceği yönetim talebiyle ayaklanmıştı.

4.3. “ARAP BAHARI” İSYANLARINI DÜNYA SİSTEMİK KRİZİNDEN AYIRAN ÖZELLİĞİ: İKİNCİ ARAP İSYANI

Wallerstein “Arap Baharı” adı altında gerçekleşen hareketlenme sürecini dünya genelinde yaşanan huzursuzlukların bir parçası olarak ele alsa da kendi internet sitesinden (<http://www.iwallerstein.com/>) yayınladığı yazılarda⁸¹ bu sürecin kendine has olan özgünlüklerinden bahseder. Wallerstein bu özgünlükleri tarihsel bir zeminle ilişkilendirmiş ve 2010 Aralık ayında Tunus’ta patlak verip birçok bölgede başlayan hareketlenmelerin toplamının oluşturduğu “Arap Baharı”nı “İkinci Arap İsyanı” olarak değerlendirmiştir.

Wallerstein, Birinci Arap İsyanı olarak betimlediği ilk isyan dalgasını, Arap Dünyasının kendi bağımsızlığını küresel düzeyde elde etmek için verdiği mücadele olarak yorumlamıştır (Wallerstein, 2011c). İlk önce Osmanlı İmparatorluğu’nun himayesinde olan Araplar 1916 yılında Şerif Hüseyin Bin Ali öncülüğünde başlatılan Arap İsyanı ile Araplar Osmanlı İmparatorluğuna karşı bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bu bağımsızlık çok uzun sürmemiş, bölgede İngiltere ve Fransa hakimiyetine yol açmıştır. Sömürge yönetimi altında bulunan Arap Bölgesi 1945 sonrasında başlatılan ulusal kurtuluş hareketleri ile bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır⁸². Bölgenin ülkelerinden biri olan Tunus ise 1956 Habib Burgiba liderliğinde Fransa’ya karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesi ile bağımsızlığını kazanmış ve “Tunus Cumhuriyeti” adı altında kurulmuştur.

⁸¹ The contradictions of the Arab Spring (Wallerstein, 2011c), The Second Arab Revolt: Winners and Losers (Wallerstein, 2011f), The Wind of Change – in the Arab World and Beyond (Wallerstein, 2011g).

⁸² Libya 1951 yılında İtalya’ya karşı; Cezayir 1962 yılında Fransa’ya karşı; Yemen 1967 yılında Birleşik Krallık’a karşı; Mısır 1922 yılında Birleşik Krallık’a karşı; Bahreyn 1971 yılında Birleşik Krallık’a karşı ve Suriye ise 1946 yılında Fransa’ya karşı başlatmış oldukları kurtuluş hareketlerini kazanarak bağımsızlıklarını elde etmeyi başarmışlardır.

Birinci Arap İsyanı; Arap Dünyasının dış güçlere karşı gerçekleştirilen bir bağımsızlık mücadelesidir. Bu anlamda ilk isyanın amacı dış güçlere bağlı olmadan kendi bağımsızlığını elde etmek olmuştur. Ancak Wallerstein'in "İkinci Arap İsyanı" olarak betimlediği "Arap Baharı"; dış ülkelere karşı bir bağımsızlık savaşı değil; bağımsızlığını kazanmış olan ülkelerin kendi içindeki demokratik olmayan, baskıcı yönetimlere karşı bir halk mücadelesi şeklinde gerçekleşmiştir. Birinci isyan Osmanlılara, Fransızlara, İngilizlere ya da diğer dış güçlere karşı yapılırken ikinci isyan kendi yönetimlerine karşı yapılmaktadır.

1956 yılında Habib Burgiba liderliğinde bağımsızlığını kazanan Tunus; Fransa'nın sömürgesi olmaktan kurtulup kendi cumhuriyetini kurmuştur. Ancak daha sonra bağımsız olmasını sağlayan lideri tarafından uygulanan baskıcı politikalar ile yine sömürülmekten kurtulamamıştır. Bağımsızlığını kazanmış olsa da Tunuslular için toplumsal ve kültürel yapılarında uzun vadede değişen bir şey olmamıştır.

Cumhuriyetin kurucusu olan Habib Burgiba kısa süre içerisinde uyguladığı baskıcı politikalarla istenmeyen bir lider durumuna gelmiş ve 1987 yılında başbakan Zeynel Abidin Bin Ali tarafından yaşlı ve ülke sorunlarını çözmede yetersiz olması nedeniyle Burgiba'nın iktidarı son bulmuştur. Bu sefer Tunuslular Zeynel Abidin Bin Ali'yi bir kahraman olarak görmüşlerdir. Ancak Zeynel Abidin Bin Ali'nin yönetime geldikten kısa bir süre sonra uyguladığı baskıcı politikalarla Tunuslular yine sömürülen kesim olarak kalmıştır. Bu anlamda Bin Ali "Arap Baharı" sürecinin tetikleyici nedenlerinin oluşmasında başat rolü oynamış; Burgiba gibi kendisi de istenmeyen lider olmuştur.

Wallerstein'a göre "Arap Baharı" sürecinin oluşmasında mevcut iktidarların gelişigüzel ve keyfi uygulamaları, zorbalıkları, ekonomik koşulların çözülmeden kötüleşmesi, halkların kendi siyasi ve kültürel kaderlerini çizmek istemeleri itici güçleri oluşturmuşlardır. Halkın taleplerinin yönetimde göz ardı edilmesi, ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların çözülmeden giderek artması; aynı şekilde yöneticilerini Batı'nın güdümünde hareket eden birer kukla olarak görmeleri halkta artık dayanılmaz bir hal almıştır.

Sokaklara dökülen halk artık kendisinin söz sahibi olabileceği ve temsil edilebileceği demokratik yönetimleri istemektedir. Ayrıca protestocular tüm dünya sistemine ve liderleri aracılığıyla dış güçlerin bu ülkeler üzerinde kurduğu kontrole de isyan etmişlerdir. Halkın ayaklanmalara katılmalarının temel sebeplerinden biri olan

yöneticilerini artık meşru görmemesinin yanı sıra; onları Batı'nın birer kuklası olarak görmeleri de ayaklanmanın itici güçlerinden biri olmuştur.

Halk artık dış güçlerin güdümünde olmayan, gerektiği durumlarda dış ülkelere karşı kendi gücünü gösterebilecek ve uygulanacak politikalarda halkın talepleri, ihtiyaçları doğrultusunda karar verebilecek yöneticilerin ve yönetim yapısının var olması arzusuyla sokaklara dökülmüş, ayaklanmalara geniş çapta destek vermiştir. Muhammed Buazizi'nin kendini yakma eylemi bir anda tüm Tunus'u ilgilendiren, kaderlerini belirleyecek bir dönüm noktası olmuştur.

4.4. “ARAP BAHARI” İSYANLARI İÇERİSİNDE TUNUS'UN FARKI VE BAŞARISININ SIRRI

Wallerstein'a göre demokratik olmayan otoriter ve baskıcı rejimlere karşı başkaldırmak halk açısından cesaret edilebilecek bir şey değildir. Rejim kendisine karşı olan hareketlenmeleri kendi emrinde olan silah, para ve asker gücüyle kısa sürede bastırabilir. Tunus'a bakıldığında Muhammed Buazizi'nin kendini yakma eylemi, bireysel bir protestodan ibaretti. Ancak bu sembolik yakma eylemi diğer kesimleri de etkileyebildi. Yaşanan halk hareketlenmesinin iktidarı değiştirecek düzeyde olmasını Wallerstein rejimde bir takım çatlakların olmasıyla ifade etmektedir. Rejimde var olan çatlaklarla Wallerstein'in ifade etmek istediği ise “güçlü ordu ve polisin yokluğu”dur (Wallerstein, 2011f).

Wallerstein'a göre, Tunus'ta ayaklanan halkın iktidar değişikliğini sağlayan başarısı rejimdeki ordu ve polisin zayıf bir konumda olmasına borçludur. Ancak Wallerstein'in değerlendirmelerinin aksine Tunus özelinde bakıldığında polis gücünün iddia edildiği kadar zayıf olmadığı görülür. Fakat, Tunus'ta zayıf ordunun varlığı açıktır. Tunus Cumhuriyeti kurulduğu andan itibaren ordu, her zaman zayıf ve siyasi arenadan uzak bırakılmış, sembolik bir güç olmuştur. Gittikçe geniş kitlelere ulaşan ayaklanma başkent Tunus'a kadar ilerleyince Tunus ordusu halktan yana bir tutum sergilemiş ve Bin Ali'nin protestoculara karşı ateş açma emrini uygulamamıştır. Bunun üzerine General Raşid Ammar, başkent Tunus'taki güçlerinin büyük çoğunluğunu geri çekmiştir (Sengupta, 2011).

Ordudan destek bulamayan Bin Ali de çareyi Suudi Arabistan'a kaçmakta bulmuştur. Bu bağlamda Wallerstein, halkın başlattığı protestonun başarılı olmasına gerekçe olarak Tunus politik arenasında ordunun etkili olmamasını göstermiştir.

Ordunun zayıf olması ve siyasi iktidardan yana tavır takınmaması ayaklanmanın başarılı olmasında en büyük etken olmuştur.

Fakat Wallerstein ordunun bu süreçte protestoculara ateş açmayı reddetmesine karşılık, iktidarın devrilmesinden sonra durumu denetlemeye çalışacağını da belirtmiştir (Wallerstein, 2013c). Tunus'ta ordunun zayıflığına karşılık Mısır'ın güçlü ordusu, ayaklanmanın farklı bir seyir almasında etkili olmuştur. Mısır'daki hareketlenmeyle otuz yıldır ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek görevden uzaklaştırılmıştır. Devrimden sonraki ilk seçimlerde ise Müslüman Kardeşler'den Muhammed Mursi yönetime geçmiş, ancak bu noktada ordu sürece el koymuştur. Mursi göreve gelmesinden hemen bir sene sonra Mısır halkının taleplerini yerine getiremediği gerekçesiyle General Abdülfettah Said Hüseyin Halil el Sisi tarafından bir askeri darbe ile indirilmiştir⁸³.

Mursi, Mısır tarihinin ilk seçilmiş cumhurbaşkanı olmuştur. Kendisinden cumhurbaşkanı olduğu ilk yılda ülkedeki ekonomik ve siyasi sorunları çözmesi beklenmiştir. Ancak isyan içindeki bir ülkenin sadece bir yıl içerisinde iyileşme sağlayabilmesi de gerçekleşmesi zor olan bir durumdur. Bu ütopyik istem ordu tarafından bahane edilmiş ve darbeyle Mursi'nin iktidarlığına son vermiştir. Halk tarafından seçilmiş bir liderin ordu tarafından darbe ile indirilip, yönetime el koyması da ordunun Mısır politik arenasında ne kadar etkin bir rol oynadığını göstermiştir. Bu bağlamda Wallerstein'in rejimdeki çatlaklarla hareketlenmenin başarısı arasındaki ilişkiye ve ordunun devrim sonrasındaki durumu denetlemeye çalışacağına dair yaptığı tespitleri Mısır'daki süreç itibarıyla de kanıtlanmıştır.

Mısır'da var olan güçlü ordu hareketlenmenin seyrini değiştirmiştir; halkın seçtiği lidere karşı yapılan darbe bir anlamda ayaklanan halka karşı da yapılmıştır. Dolayısıyla güçlü ordu, sonuç açısından bu iki ülke arasında önemli bir farklılık oluşturmuştur. Tunus'ta ordunun örgütlü olmaması askeri vesayet sonucunu doğurmamış iken üçüncü bölümde anlatıldığı üzere geçiş süreci uzun ve sancılı geçmiştir. Mısır'da ise iktidara ilk olarak uzun süredir örgütlü olan İslami hareketlerin (Müslüman Kardeşler) ve sonrasında güçlü ordunun geçişi Wallerstein'in tespitlerini doğrulamaktadır.

⁸³ Sisi'nin bir askeri darbe ile başa gelmesi; Sisi'nin sadece siyasileşmiş bir cunta yönetiminin desteğini değil aynı zamanda tüm silahlı kuvvetlerinin desteğini aldığının kanıtı olmuştur (Kandil, 2014: 142).

4.5. 1917 RUS DEVRİMİ VE “ARAP BAHARI” BENZERLİĞİ

Wallerstein “İkinci Arap İsyanı: Kazananlar ve Kaybedenler” adlı yazısında Tunus’ta ve “Arap Baharı”nın yaşandığı diğer ülkelerdeki durumu 1917 Rusya’daki devrime benzetmektedir. 1917’de Bolşeviklerin örgütlü bir yapı oluşturarak ayaklanması Çarlık Rusya’nın son bulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Wallerstein devrim sürecinde iktidara yeni gelen grubun belirsiz olduğunu söylese de süreçte en örgütlü olan yapının iktidara geleceğini tahmin etmektedir. Ancak Wallerstein şu an hiçbir Arap ülkesinde Bolşevikler gibi seküler örgütlü bir yapının ya da iktidarı almaya gücü yetebilecek herhangi bir partinin olmadığını belirtir (Wallerstein, 2011f).

Arap dünyasında Wallerstein’a göre en güçlü, örgütlü olan yapılar İslami hareketlerdir. Bu anlamda Wallerstein, başarılı olabilecek grubun İslami hareketler olacağını belirtmektedir. Wallerstein var olan İslami örgütlerin tek tipte olmadığını, bu yapıların üç farklı biçimde şekillendiğini belirtir. Birincisi, kendisi dışında kalan diğer grupları kabul edebilecek ve hoşgörü gösterebilecek yapılar; ikincisi hoşgörüden uzak, sert bir tutum takınan yapılar; üçüncüsü Mısır’daki Müslüman Kardeşler gibi ikisinin arasında sayılabilecek yapılar olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda iç güçler açısından bu hareketlenme sürecinde kimin kazanıp kimin iktidara geleceği belirsizdir (Wallerstein, 2011f).

Yeni yeni oluşan devrim sürecinde Wallerstein’in dile getirdiği bu tespitler yaşanan gelişmelerle doğrulanmıştır. Tunus özelinde bu tespit kanıtlanmıştır. Zeynel Abidin Bin Ali’nin ülkeyi terk etmesinden sonra 23 Ekim 2011’de gerçekleştirilen ilk demokratik denilebilecek seçimde oyların yaklaşık yüzde kırkını alarak seçimi kazanan ve İslami hareket olarak da bilinen Ennahda olmuştur. 1981 yılında Raşid Gannuşi öncülüğünde kurulan Ennahda Tunus’taki en örgütlü yapıyı oluşturmaktadır. Tunus siyasi tarihinde de önemli bir konumda olan Ennahda 2011 seçimlerinde lider olurken devrimden sonra 26 Ekim 2014 tarihinde gerçekleştirilen ikinci genel seçimlerinde laik parti olan Nida Tunus birinci olurken; Ennahda ikinci büyük parti olmuştur.

Ennahda sadece devrim sonrası seçimlerde etkili olmamış; Tunus siyaset sahnesinde kurulduğu andan itibaren en etkili güç olmuştur. Habib Burgiba döneminde yürütülen laik uygulamalara⁸⁴ karşı ilk tepkiler de İslami kesim tarafından gelmiştir ve süreçte etkili olan Raşid Gannuşi sürgün edilmiştir. Burgiba’dan sonra iktidara gelen

⁸⁴ Tüm enerjinin çalışmaya verilmesi, bir kaç sene oruç tutulmaması, çok eşliliğin yasaklanması, kadınların hicap giymelerinin yasaklanması, İslami el Zeytuna Üniversitesi’nin kapatılıp laik eğitimin kabul edilmesi, şer’i mahkemelerin kapatılması gibi uygulamaları İslami kesim tarafından kendilerinin ötekileştirildiği dönem olarak algılanmıştır.

Bin Ali de önceki dönemdeki İslami muhalefeti yanına çekebilmek adına öncelikle Raşid Gannuşi'yi sürgünden ülkesine çağırmıştır. 1987-1989 arası dönemde Tunuslular için öncesine nispeten daha rahat bir ortama sahip olmuşlardır. Birçok parti ya da gazete basılması gibi haklara sahip olmuşlardır. Ancak 1989 seçimlerinde Bin Ali'nin partisi olan Anayasal Demokratik Birlik Partisi'nin %80 civarında oy almasının karşısında Ennahda'nın %15'ler civarında oy alması yaşanan rahat ortamın yok olmasına yol açmıştır. Muhalefetin %20 civarında aldığı oy oranını bir iç tehdit olarak algılayan Bin Ali baskıcı politikaları uygulamaya başlamış ve tasfiye işlemine girişmiştir. Bu süreçte birçok kişi hapse atılmış ve sürgün edilmiştir. İslamcılardan hapse atılanların sayısı beş yedi bin civarında olmuştur.

Tunus tarihine bakıldığında en örgütlü yapıların ve siyaset sahnesinde en etkili aktörlerin İslami hareketler olduğu anlaşılmaktadır. Devrim öncesinde etkili olan aktörler "Arap Baharı" sürecinde de etkinliğini devam ettirmişlerdir. Tunus'un ilk demokratik seçimleri diyebileceğimiz 23 Ekim 2011 tarihinde devrim sonrası ilk seçimlerinde aldığı yaklaşık %40 oy oranıyla seçimlerden birinci çıkmıştır. Aynı şekilde 26 Ekim 2014 tarihinde gerçekleştirilen ikinci parlamento seçimlerinde ise ikinci büyük parti olmuştur. Bu açıdan Wallerstein İslami hareketlere yönelik yaptığı tespitleri doğrulanmaktadır.

Aynı şekilde Mısır'da otuz yıldır ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek, yaşanan hareketlenmeler sonucu görevini bırakmak zorunda kalmıştır. 2012 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Müslüman Kardeşler'e bağlı olan Muhammed Mursi göreve gelmiştir⁸⁵. Müslüman Kardeşler adlı hareket 1928 yılında Hasan El-Benna öncülüğünde kurulmuş ve Mısır siyaset sahnesindeki en etkili, örgütlü olan İslami bir yapıdır.

Tunus'ta Ennahda'nın ve Mısır'da Müslüman Kardeşlerin galibiyeti Wallerstein'in bu süreçte " iktidara gelecek olanların örgütlü yapılar olacağı ve Arap ülkelerindeki en örgütlü yapının İslami hareketler olduğu" na dair yaptığı tespitlerini en somut şekilde örneklemiştir. Ayrıca Mısır'da ordunun güçlü ve örgütlü olması da halkın seçtiği Muhammed Mursi'yi göreve gelmesinden çok kısa bir süre içerisinde askeri darbe ile indirmesi de Mısır'da ordunun daha etkili olduğunu kanıtlamıştır.

⁸⁵ Wallerstein Mısır'da Müslüman Kardeşlerin kazanmasını Mısır Sağı için bir başarı olarak değerlendirirken bu süreçte Mısır Solu'nun kaybettiğini ifade etmiştir (Wallerstein, 2013e).

4.6. KAZANAN VE KAYBEDENLER

Wallerstein İkinci Arap İsyanı olarak betimlediği “Arap Baharı”nın dünya çapında bir kaosun ortasında gerçekleştiğini belirtmektedir. Kapitalist ekonomik krizin etkileri halkları derinden etkilemektedir. Wallerstein bu noktada yaşanan kaosta ise üç özelliğin baskın unsur olduğunu ifade etmiştir. Bu üç unsurdan ilki; dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşam standartlarında düşüş yaşanmasıdır. İkincisi görece küçük bir tabakanın gelirinde çok fazla artışların olması; üçüncüsü ise ABD’nin Arap Dünyasında gücünün, etkisinin gittikçe azalmasıdır (Wallerstein, 2011f).

Wallerstein, dünya ekonomisinin arz-değer üretimi açısından bir artış olduğunda yani ekonominin büyümesiyle sınıf mücadelelerinin oluşmayacağını belirtmektedir. Ancak sınıf mücadelelerinin hiçbir zaman ortadan kalkamayacağını da belirten Wallerstein, işsizlik oranlarının minimum düzeyde tutulduğu ya da toplumun alt katmanlarında gelirlerin az da olsa artış gösterdiği sürece toplumda bir sosyal uzlaşmanın hakim olacağını da belirtmiştir (Wallerstein, 2012d).

Ancak dünya ekonomisinin durağanlaşması yani kapitalist sistemin kriz içinde bulunması ve işsizlik oranlarının önemli derecede bir artış göstermesiyle beraber sınıf mücadeleleri oluşur ve sokaklarda ayaklanmalar, çatışmalar gerçekleşir. Wallerstein’a göre 1970’lerden beri gerçekleşen budur. İktidar zümre ya da en üstteki %1’lik kesim şimdiye kadar ekonomideki payını artırmıştır. Bu kesimin gelirinin artması geri kalan %99’luk kısmın payının azalmasına neden olmuştur (Wallerstein, 2012d). Bu anlamda %1’lik yönetici zümrenin gelirinde çok fazla artışların yaşanması, geri kalan %99’luk kesimin gelirlerinde düşüşlerin yaşanması ve yaşam standartlarının gittikçe kötüleşmesi ortaya ayaklanmaların, protestoların hakim olduğu bir kaos ortamını çıkarmıştır.

Bu açıdan Tunus’a baktığımızda ayaklanmanın asıl nedenlerinin ekonomik temelli olduğu fark edilir. Tunus’un simgesi olan Muhammed Buazizi’nin kendini ateşe vermesinin sebebi de ekonomik temellidir. Üniversite mezunu olmasına rağmen işsizlik ve geçim sıkıntısı yüzünden Buazizi’nin seyyar satıcılıkla geçimini sağlamak zorunda kalması, seyyar arabasına da el konulmasıyla kendini ateşe vermesi, ülkedeki mevcut sosyoekonomik yapının anlaşılması açısından önemli bilgiler sağlamaktadır. Dolayısıyla yüksek oranda işsizliğin varlığı, ekonomik sektörlerin azlığı, artan genç nüfusa ve eğitilmiş nüfusa karşılık beklenen istihdam olanaklarının gelişmemesi, iş girmeden öğrencilerin burs almasına kadar geniş çapta yaşanan yolsuzluklar vb.

ekonomik temelli nedenler hareketliliğin oluşmasında tetikleyici unsurları oluşturmuştur.

Bunun yanı sıra Wallerstein ifade ettiği gibi %1'lik kısım gitgide zenginliğini artırmıştır. Tunus iki liderin (Habib Burgiba ve Zeynel Abidin Bin Ali) yönetimi boyunca bir aile şirketi olarak yönetilmiştir. Wikileaks belgelerinin yayınlanmasıyla bu %1'lik kesimin lüks yaşamları, yaptığı yolsuzlukları da açığa çıkmıştır.

Ülkedeki şirketlerin yaklaşık %50'si Bin Ali ve eşi Leyla Trabelsi ailelerinin denetiminde olduğu gözler önüne serilmiştir. Bin Ali'nin eşi Trabelsi'nin özel günleri için Paris'teki en lüks pastanelerinden getirttiği pastalar, sahip oldukları lüks yaşamları ya da diğer sırları bu belgeler aracılığıyla halkın bilgisine sunulmuştur.

Yönetici kesimin bu kadar lüks yaşam içerisinde olmasına karşılık halk ekonomik sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmıştır. Buazizi bu anlamda yayınlanan belgelerle öfkesi artan halkın ayaklanmasında fitili çekmiştir. Aynı sıkıntılardan muzdarip olan halk da bu gösterilere geniş çapta destek vermiş ve aktif olarak protestolara katılmış, sokaklara dökülmüştür.

Aynı şekilde üçüncü bölümde “ “Arap Baharı” ve Bölgenin Ortak Özellikleri” adlı başlık altında anlatıldığı üzere Arap Bölgesi uluslararası siyasette bir araç olarak kullanılmıştır. Bölge dışı aktörler çıkarları doğrultusunda bu bölgeyi bir araç olarak kullanmış ve bölgesel dinamiklerin belirlenmesinde ise bölge aktörlerinden daha çok etkili olmuşlardır. Bölgenin bu özelliğine bağlı olarak bölgede en etkili ülke ABD olmuştur. Bölgedeki yönetimler devamlılığını sağlamak için ABD ile yakın politikaları uygulamışlardır. Halkın talepleri yerine ABD'nin isteklerini göz önünde bulundurması da yönetimlerin halkın gözünde meşruiyetini yitirmesine yol açmıştır. Halk artık Batı'nın ve ABD'nin kuklası olan yöneticileri meşru görmemekte ve onların iktidardan uzaklaşması için ayaklanmalara destek vermektedir.

Wallerstein diğer ülkelerde yaşanan hareketlenme süreçlerinde birçoğunun başarılı olamadığını ancak bu başarının neden Tunus'ta olduğuna dair “The Second Arab Revolt: Winners and Losers” adlı yazısında değerlendirmelerde bulunmuştur. Wallerstein, bu konuyu da sistemsal olarak ele alarak bir adım öteye gidip “Tunus'ta, diğer Arap ülkelerinde, bütün dünya sisteminde kazananlar ve kaybedenler kimler olacak” şeklinde bir soru çerçevesinde analiz yapmaktadır (Wallerstein, 2011f).

Wallerstein aynı şekilde “Global Turmoil in the Middle Run” ve “The Contradictions of The Arab Spring” adlı yazılarında dünya sisteminde merkez konumunda olan ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda bu süreci yönlendirmeye

çalışacaklarını ifade etmektedir. Wallerstein'a göre, sistemdeki merkez ülkelerin üç temel amacı; hiyerarşi, sömürü düzeni ve kutuplaşmanın devamlılığını garanti altına almaktır. Bunun için de merkez konumdakiler ya da bölgede çıkarları olan büyük güçler, halkın daha demokratik bir yönetim talebinin yerine kaba kuvvete ve hileye dayanan sistemlerin oluşmasını sağlamaya çalışacaklardır. Ancak Wallerstein'a göre merkezdeki ülkeler bu çabalarında başarılı olamayacaklardır (Wallerstein, 2013a).

Wallerstein dünya sisteminde hiyerarşik yapının kendini ve çıkarlarını korumaya çalışma refleksinde olduğunu iddia eder. Bu yüzden Birleşik devletler, Fransa, Büyük Britanya gibi merkez ülkeler, İran, Türkiye gibi yarı çevre ülkeler durumu yoğun şekilde kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar (Wallerstein, 2011f).

Ayaklanmalara destek veren halk, tüm dünya sistemine ve liderleri aracılığıyla dış güçlerin bu ülkeler üzerinde kurduğu kontrole karşı da isyan etmektedirler. Fakat tam da Wallerstein'ın kriz diye tanımladığı durumun kısılcında ABD hareketlenmeleri tam olarak kontrol edememektedir.

Bu anlamda merkez ülkelerin (ABD) çevre ülkelerin "iç işlerine burunlarını sokması" halkların mevcut duruma gösterdikleri muhalefettir yani halklar durumu tam da Wallerstein'ın tespit ettiği üzere "aktif geri bırakılmışlık" olarak algılamakta ve artık var olan sisteme karşı isyan etmektedirler. Wallerstein bu noktada İkinci Arap İsyanı'nda kaybeden tarafın en çok da ABD olduğunu belirtmektedir (Wallerstein, 2011f).

Bu süreçte ABD bir tehdit olarak algılanmıştır. Orduların ayaklanmalar sürecinde halktan yana tavır sergileyip, iktidarların yanında olmaması ya da İslamcılarının sisteme karşı muhalefet oluşturmaları kimilerine göre, ABD tarafından onlara verilmiş bir görev olarak algılanmıştır. Kimilerine göre de ayaklanma sürecinde başı çeken radikal kesim ABD tarafından manipüle edilmiştir. Dolayısıyla Wallerstein'ın da belirttiği üzere ABD, bu süreçte bir tehdit olarak algılanmış ve bu sürecin en çok kaybeden dış gücü olmuştur (Wallerstein, 2013f).

Devrim sürecinde yaşanan ayaklanmanın halk tabanında destek bulmasıyla ABD söylemini değiştirerek bölgede demokrasi ve şiddet karşıtı görüşmelerin yapılmasını vurgulayan aktör olmuştur (Wallerstein, 2011f). Ayrıca Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonraki süreçte başbakan olan Beci Kaid El Essebsi Beyaz Saray'da ağırlanmıştır. Görüşme sırasında ABD Başkanı Barack Obama, Tunus'un demokrasiye

geçiş sürecinde destekleyicisi olduğuna ve ülkede daha fazla iş ve yatırım olanaklarının artması konusunda yardımcı olacaklarını belirtmiştir. Ayrıca Obama, 50 milyon dolarlık maddi yardımda⁸⁶ da bulunacağını görüşmelerde belirtmiştir⁸⁷.

ABD'nin yanında bölgenin eski sömürgeci güçlerinden olan Fransa ve Büyük Britanya bu süreçte hazırlıksız yakalanmıştır. Bu ülkeler bölgedeki iki diktatörlükten şahsen yararlanmaktaydılar. Wallerstein'a göre bu güçler sadece bölgedeki diktatörleri devrim karşıtlığı için desteklemediler; aynı zamanda ayaklanan halka karşı nasıl baskı kurmaları konusunda da önerilerde bulundular (Wallerstein, 2011c).

Ancak Tunus'taki ayaklanmaların bu kadar geniş tabana yayılacağını düşünemeyen Fransa, Bin Ali'yi savunmakla düştüğü hatanın farkına varmıştır. Bin Ali Tunus'u terk edince ilk olarak bağımsızlığından önce sömürsünde bulunduğu Fransa'ya gitmek istemiş ancak kabul alamayınca Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Bir zaman destek aldığı Fransa'dan, ayaklanmanın halk tabanına yayılmasıyla Bin Ali Fransa'dan desteğini kaybetmiştir.

İngiltere ve Fransa, Tunus ve Mısır'daki iktidarların devrilmesinden sonra diktatörlere destek vermelerinin hata olduğunu iyice farkına varmışlardır. Libya'da ortaya çıkan ayaklanmalarda her iki güç de Kaddafi'nin ne kadar baskıcı bir diktatör olduğunu anlamış ve kendilerini kurtarma yolları aramış ve halktan yana tavır sergilemeye başlamışlardır. Wallerstein bu güçlerin Libya'da kendilerini kurtarmada başarılı olduğunu belirtmiştir. Ancak İngiltere ve Fransa Kaddafi'yi indirmede yeterli güce sahip olamamış, ABD'nin desteğini almışlardır. ABD ülkede yaşanan iç baskılar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle Libya'ya NATO adı altında askeri ve siyasi yardım göndermiştir (Wallerstein, 2011c).

Wallerstein yaşanan hareketlenme süreçlerinde kazançlı olan ülkenin Türkiye olduğunu belirtmiştir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olması aynı zamanda ABD ile olan ilişkilerinden dolayı Arap Bölgesinde istenilmeyen bir ülke konumundaydı. Ancak "Arap Baharı" sürecinde halktan yana bir tavır sergileyip, bölgedeki diktatörlüklerin gitmesini istemesiyle Türkiye, bu sürecin kazanan ülkelerinden biri olmuştur (Wallerstein, 2011f).

⁸⁶ Obama yapılacak olan 50 milyon doların 30 milyon doların borç garantisi adı altında verileceğini kalan 20 milyon doların ise özel sektörü destekleme adına verileceğini belirtmiştir (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-tunusa-destek-sozu>, 10.01.2013).

⁸⁷ "ABD'den Tunus'a destek sözü". (08.10.2011). AlJazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-tunusa-destek-sozu>. Erişim: 10.01.2013.

Ancak Wallerstein'in bu süreçte kazanan ve kaybedenlere ilişkin yaptığı değerlendirmeler çok erkendir. Sürecin başında kazanan ve kaybedenleri belirtse de şu anki durum Wallerstein'in belirttiği gibi değildir. Türkiye Mübarek'in gitmesini istemiş, Mursi'den yana olsa da askerın darbeyle başa geçmesiyle Türkiye'nin Mısır'la olan ilişkileri sorunlu bir döneme girmiştir. Böylece son 10 yıldır yakaladığı bölgeyle iyi ilişkiler tersine dönmüştür.

4.7. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ETKİSİNİN GÖZ ARDI EDİLMESİ

Wallerstein "Arap Baharı" sürecinde kendi sitesinden⁸⁸ yayınladığı yorumları ve yazılarında kitle iletişim araçlarının, gelişen teknolojik ağların etkisine dair değerlendirmelerde bulunmamıştır. Wallerstein küreselleşmeyi ekonomik olarak ele almış ve kültürün bu süreçteki etkisine Marksist bir açıdan yaklaşmıştır. Wallerstein dünya sisteminde devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ekonomik temellere dayandırmıştır. Bu ilişkiler sürecinde kültürün rolünü göz ardı etmesiyle Wallerstein hem devletin özerkliğini savunan kesimin hem de kültürel eleştiri grubunun eleştirilerine maruz kalmıştır.

"Arap Baharı" sürecine bakıldığında ise kitle iletişim araçları mevcut yönetimlere karşı en etkili silah olarak kullanılmıştır. Tunus özelinde ele alındığında ülkenin bütününde gerçekleştirilen protesto ve isyan dalgaları sosyoekonomik, siyasi dinamiklerle küreselleşmenin değişik aygıtlarının bir araya gelmesiyle olmuştur. Bireysel bir yakma eylemi olarak başlayan süreç, küreselleşme aygıtlarının başarılı kullanımı ile 23 yıldır ülkeyi yöneten Bin Ali'nin sonunu hazırlamıştır.

Küreselleşmenin bu süreçte kitle iletişim silahı gören aygıtları ise sosyal paylaşım ağları olan Facebook, Twitter, Youtube, El Cezire Kanalı, Wikileaks Belgeleri, aktivistlerin blogları ya da internet ortamını sağlayabilecek olan her türlü cihazlardır.

İsyan dalgasında başı çeken eğitimli gençler ülkelerini sadece Batı'nın sahip olduğu ekonomik durum ya da özgürlüklerle kıyaslamamış, aynı zamanda turizm, internet ve TV dizileri ya da diğer medya araçları aracılığıyla gördükleri hayat tarzından etkilendikleri Türkiye gibi Müslüman ülkelerle de kıyaslamıştır. Gençler yaptıkları kıyaslamalar sonucunda diğer ülkelerde şahit oldukları ortamın kendi ülkelerinde de

⁸⁸(<http://www.iwallerstein.com/>).

olabileceğini ve neden olmadığını sorgulamaya başlamışlardır. Aileleri gibi baskıcı rejimleri çok da kanıksamayan gençler benzer coğrafyalarındaki fırsatlardan yararlanma hissini gittikçe daha da güçlü hissetmeye başlamışlardır.

Küreselleşme aynı zamanda bilgi alma hatta istihbarat bilgilerine ulaşımı da kolaylaştırmıştır. Bunun en güzel örneği Wikileaks'a gönderilen belgeler olmuştur. Bu belgelerin 28 Kasım 2010 tarihinde yayınlanmasıyla hükümetlerin bütün sırları açığa çıkmıştır. ABD diplomatlarının buldukları ülkelerdeki yaptıkları temaslar, öğrendikleri bilgiler, dedikodu ve skandalların hepsi açığa çıkmış ve halkın ayaklanması geniş kitlelere ulaşmıştır.

İsyan dalgalarının başladığı yılda Tunus'ta toplam nüfusunun yaklaşık %40'ı (yaklaşık 4 milyon) aktif internet kullanıcısıydı. Tunus halkı bu araçlarla, kısa sürede organize olabilmeyi başarmış; çektikleri resim, videoları paylaşarak tüm dünyaya seslerini duyurabilmeyi ve dünya gündemine oturmayı başarabilmişlerdir.

Bu süreçte en etkili olan El Cezire kanalı yaşanan bu hareketlilikte yayınlarıyla halkın korku duvarını ya da psikolojik eşliğini aşmasını sağlamış, toplumsal psikoloji üzerinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra ayaklanan halkın meşruiyetini sağlarken bir yandan da baskıcı rejimlerin siyasi meşruluğunun sorgulanmasını sağlamıştır.

“Arap Baharı” sürecinde kitle iletişim araçlarının bu denli etkili olması “Facebook Devrimi, Dijital Devrim ya da Medya Devrimi” etiketlemelerini de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte böylesine etkili olan kitle iletişim araçları Wallerstein'in bu sürece dair yaptığı yorumlarda yer alamamıştır.

Wallerstein tüm bu ayaklanmalardan yapısal bir dönüşümü yani kapitalist dünya ekonomisinden yeni bir sisteme geçileceğini iddia etmektedir. Fakat birçoklarının düşündükleri gibi bu yeni sistem daha iyi mi daha mı kötü olacaktır, bu belli değildir.

SONUÇ

Dünya sistemi analizinde kapitalizmin dünyaya nüfus etme kapasitesi incelenirken ortaya çıkan üç kategori merkez, çevre ve yarı çevre ülkeleridir. “Arap Baharı”nın yaşandığı ülkeler de bu analiz içerisinde çevre ülke kategorisinde yer almaktadır. Wallerstein “Arap Baharı” ile ilgili yorumlarında her ne kadar bölgenin özgül koşullarını dikkate alsa da makrososyolojik kabulleri doğrulayabilecek hususları ortaya koymaktadır.

Tunus’ta başlayan ve Arap ülkelerini etkisi altına alan isyan dalgası sonrasında tüm dünyada yankı uyandıran kapitalizme ve onun jeokültürüne bir başkaldırı haline dönüşmüştür. Bu isyan dalgasını ateşleyen en önemli fitilin az gelişmiş bir ülkenin gelir dağılımı adaletsizliğinden etkilenen toplumsal kesimlerinden başlaması Wallerstein’in “kapitalist dünya ekonomisinin krizde olduğu ve yeni bir sisteme geçiş sancılarının yaşandığı” iddialarını haklı çıkarmaktadır. Wallerstein’in bağımlılık okulu ve tarihsel metodoloji yöntemini kullanarak geliştirdiği dünya sistemi yaklaşımında “Arap Baharı” kapitalizmin sebep olduğu sistemik krizlerin bir devamı olarak değerlendirilmektedir.

Öncelikle merkez ülkelerinin baskısı ile “Arap Baharı”nın yaşandığı bölgenin az gelişmişlik süreci bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları tarihten itibaren de devam etmiştir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını sağlayan liderlerin tipik refleksleri alt yapı unsuru olan ekonomik üretim biçimini değiştirmeden bağımsız bir devlet kurma sürecinde cumhuriyet rejimi kurmak olmuştur. Fakat kurulan cumhuriyetler demokratik bir siyasi yapı, seküler bir toplum ve kapitalist girişimciyi temel alacak bir ekonomik düzen üzerine bina olmaktan uzaktır.

Ülkelerin bağımsız devlet olma sürecinde dünya sistemine çevre ülkesi olarak eklenmesinin ürünü olan bu resim, sistemin baskısıyla varlığını aynen korumuştur. Az gelişmişliğe ve onun ürettiği ekonomik yoksunluk ve siyasi baskıya başkaldıran halklar başkaldırıları sonucunda çok farklı bir sosyoekonomik gelişme ve siyasi liberalleşme ümitlerini içlerinde taşırlarken isyan sonucu kurulan düzenler pek çok Arap ülkesindeki halkı hayal kırıklığına uğratmıştır.

Moore’un işaret ettiği gibi kapitalist ilişkilerin yerleşmediği toplumlarda şiddet kullanarak baskıcı rejime karşı başlayan isyanlar yine eskiye benzer ama daha baskıcı rejimlerin ortaya çıkmasına sebep olurlar. Bu nedenle dünya sisteminin merkezinde yer alan ülkelerin baskısı altında yer alan Arap ülkelerinde başlayan bu isyan dalgaları

kapitalist üretim ilişkilerinin demokratik bir yapı üretmediği ülkeler olduğu için Arap isyanı sonucu kurulan rejimler özgürlük ve demokratikleşme isteklerini göz ardı eden eskisinden çok da farklılık arz etmeyen ve politik arenanın sağ muhafazakâr kanadında yer alan hükümetlerin işbaşına gelmesine yol açmıştır. Kapitalist ilişkilerin niteliği güçlü bir sivil toplum ve seküler bir örgütlenme üretmediği bu toplumlarda toplumların en örgütlü yapıları dini eğilimleri ağır basan siyasi örgütlenmeler olmuştur. Bu nedenle “Arap Baharı”nın yaşandığı ülkelerde daha seküler bir topluma oturması gereken demokratik hak talepleri ve düzen istekleri karşılığını bulamamaktadır.

Ancak Tunus Wallerstein’in değerlendirmelerinde 1968 dünya sistemik krizinin devamı olarak nitelendirilen “Arap Baharı” isyanlarının ateşleyicisi bir ülke olarak bu sürece dahil edilirken, bağımsız devlet olma sürecinde kurucu liderinin devlet örgütlenmesindeki tercihleri sonucu farklı bir gelişim seyri izlemiş görünmektedir. Tunus’ta Bin Ali’nin devrilmesinden sonra yaşanan süreçte az gelişmiş diğer Arap ülkelerinin yaşadıklarına benzer bir sürece dahil olsa da son yaşanan siyasi süreçte farklı bir rotaya girmeyi başarmıştır. Tunus’ta da “Arap Baharı” sonrası işbaşına gelen hükümetlerin baskıcı ve muhafazakâr eğilimleri varsa da Tunus halkı son seçimlerde daha laik bir siyasi söylemi iktidara getirmeyi başarmıştır.

Tunus’un “Arap Baharı” sonrası girdiği bu siyasi rotanın temel hazırlayıcısı kurucu liderinin ordu yerine eğitime yönelik kaynak aktarımıdır. Burgiba’nın devletin kuruluşunda ve rejimin şekillenmesinde ordunun yerine eğitime ağırlık veren politikası nedeniyle, Tunus az gelişmişlik ekonomisine bağlı olsa da kültürel anlamda diğer Arap ülkelerine oranla laik dünya görüşüne yatkın daha geniş bir halk kitlesine sahiptir. Bu durum “Arap Baharı” sonrası işbaşına gelen muhafazakâr hükümetlerin seçimle tasfiyesinde önemli rol oynamıştır. Fakat laik siyasi partilerin iktidar olması demokratikleşme ve siyasi liberalleşmenin garantisini getirmemektedir. Çünkü Wallerstein’in da işaret ettiği üzere ülkelerin kültürel ve siyasi yapıları kapitalist sistemde yer aldıkları konumlara göre belirlenmektedir. Dolayısıyla çevre ülke konumu değişmediği sürece Tunus’un istediği demokratikleşme düzeyine ulaşması mümkün olmayacak ve Wallerstein’in neye evrileceğini henüz kestiremediği sistemde kazananlardan olmadığı sürece Tunus’un siyasi sistemi de diğer Arap ülkelerinden çok daha demokratik bir görünüm kazanamayacaktır.

Immanuel Wallerstein'in değerlendirmelerinde "Arap Baharı" 1848 ve 1968 gibi kapitalist sistemin sistemik krizleri olarak ifade edilmektedir. "Arap Baharı" isyanları 1968 Dünya devriminin iki temel özelliği olan antidemokratik uygulamaların ve dikey karar alma mekanizmalarının protesto edildiği ve unutulmuş halkların devrime katıldığı bir görünüm sergilemektedir. Wallerstein'in 1968 Eski Sistem Karşıtı Hareketler'in ortaya çıkma nedenleri olarak sıraladığı mevcut yönetimlerin halk nezdinde meşruluklarının zayıflaması, gelir dağılımı adaletsizliğinin getirdiği yozlaşma, bu yozlaşmaya bağlı olarak iktidar sahiplerinin kurdukları aile şirketleri ile suç ortaklığı yapmaları, tüm bu meşruiyet sorunu ve yozlaşma karşısında iktidar sahiplerinin toplumlarının önemli bir kesimini yok saymaları ve tepkilerini görmezden gelmeleri gibi hususların "Arap Baharı"nı ortaya çıkartan nedenler olarak da sıralanabildiği görülmektedir. Bu açıdan Wallerstein'in "Arap Baharı"nı 1968 Dünya Devrimi ve kapitalist sistemin girdiği krizin bir parçası olarak değerlendirmesi yerindedir.

Tunus'ta başlayan süreç birçok ülke için ilham kaynağı olmuş ve kısa sürede Tunus'takine benzer hareketlenmeler şeklinde kendini göstermiştir. Ancak bu süreçte demokratikleşmeye devam edebilen tek ülke Tunus olmuştur. Tunus'tan ilham alan diğer ülkeler için halkın ayaklanmasını sağlayan süreç çok da değişmemiş, aksine daha kötü bir hal almıştır. Wallerstein Tunus'un başarıyı yakalamasını sadece "zayıf ordu ve polis gücü" ile açıklasa da bunlar tek başına yeterli olmamaktadır. Diğer Arap ülkelerine göre Tunus istisnai bir ülkedir. Tunus Cumhuriyeti kurulduğu andan itibaren ordu hem Habib Burgiba hem de Zeynel Abidin Bin Ali tarafından siyasi arenadan uzak bir şekilde pasif olarak tutulmuş, buna karşılık üçüncü bölümde de bahsedildiği üzere eğitime çok fazla önem verilmiş, dini eğilimlerin etkisi azaltılmak istenmiş, toplumun her kesiminde laik politikalar uygulanmıştır. Tunus'ta turizmin de etkili olmasıyla dışa açık hale gelmiş ve Tunus halkı farklı hayat tarzlarını yakından görme imkânı bulmuş, kendi ülkelerini sorgulamaya başlamıştır. Bu özellikleriyle Tunus diğer Arap ülkelerine göre daha laik ve demokratik fikirlere daha fazla sahip halk kitlesine sahip olmuştur.

Aynı şekilde Tunus diğer Arap ülkelerine göre daha homojen bir yapıya sahiptir. Yemen, Suriye ya da İran gibi etnik ya da mezhep farklılıkları (Sünni-Şii) Tunus'ta yoğun değildir. Bu açıdan Tunus'ta iktidara karşı halkın bir olması sağlanmış, aynı amaç doğrultusunda hareket etmek daha kolay olmuştur. Mezhepsel ya da etnik farklılıkların az olduğu ülkelerde istikrarı sağlamak daha kolaydır, bu açıdan Tunus halkı süreci kontrol altında tutabilmiş ve başarıya ulaşmıştır.

Tunus'un jeostratejik önemi diğer Arap ülkelerine daha göre azdır. Dolayısıyla dış ülkelerin Tunus'taki sürece müdahalesi Libya ve Mısır'a göre çok daha az olmuştur. Akdeniz ve Kızıldeniz arasındaki geçişi sağlayan Süveyş Kanalı, Mısır'ın jeostratejik önemini artırmış, büyük güçlerin odak noktasını teşkil etmiştir. Aynı şekilde dünya petrol üretiminin %2'sini oluşturan Libya'da büyük güçlerin odağındadır. Libya'da yaşanan hareketlenmelerde de NATO ile sürece müdahale edilmiş, Kaddafi öldürülmüş; ancak Libyalılar için değişen bir şey olmamıştır. Wallerstein'in jeopolitik keşmekeşlik olarak tanımladığı bu süreç, daha az jeostratejik önemi olan Tunus için yaşanmamıştır.

Ancak Wallerstein'in da belirttiği gibi krizde olduğu iddia edilen kapitalist sistemin bu isyan dalgasıyla nasıl baş edebileceği veya bu isyan dalgasının sistem üzerinde ne tür dönüşümleri gerçekleştireceği henüz kestirilemeyen bir belirsizliktir. Bu belirsizlik içerisinde Wallerstein'in da vurguladığı gibi Tunus ve diğer Arap ülkelerinin de ne gibi kazanımlar elde edeceği muammadır. Kaldı ki sistem karşıtı bu hareketler sistemi dönüştüremediği sürece isyan dalgasının vurduğu halkların daha iyi yaşam umudu ve daha demokratik bir siyasi yapı beklentilerini karşılayacak herhangi bir dönüşüm ufukta görünmemektedir. "Arap Baharı"nın yaşandığı ülkelerde isyan sonrası iş başına gelen hükümetlerin daha özgürlükçü ve hak taleplerine daha duyarlı bir politika izlemek yerine isyan öncesine benzer baskıcı eğilimler taşıması da bu yargıyı desteklemiştir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. ve Robinson, J. (2012). *The Origins of Power, Prosperity, and Poverty Why Nations Fail*, London: Crown Business.
- Adil, M. (2011). “Tunus Halk Devrimi ve Sonrası”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor36, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011322_orsam.rapor.no_36.pdf.dosyasi.pdf, Erişim: 12.02.2012.
- Akgün, B. (18.01.2011). “Yasemin Devrimi Sömürge Sonrası Düzenin Çöküşü mü?”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/yasemin-devrimi-somurge-sonrasi-duzenin-cokusu-mu/675> .Erişim:06.02.2014.
- Altunışık, M. B. (2011). “Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler”, *Mülkiye*, Cilt: XXXV/ 272, 93-102. <http://mulkiyederigi.org/article/view/1003000057> . Erişim: 12.02.2014.
- Ardıç, N. (2011, Aralık). “Arap Baharı’na Sosyolojik Bir Bakış”, *MÜSİAD Çerçeve Dergisi*, Cilt: XX / 57, 96-100. <http://www.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/%C3%87er%C3%A7eve/Cerceve Dergisi Sayi 57.pdf> . Erişim: 06.02.2014.
- Arıoğlu, S. (25.02.2012). “Sendroma Adını Veren Savaş”, <http://bianet.org/bianet/biamag/136446-sendroma-adini-veren-savas> . Erişim: 09.10.2014.
- Arrighi, G., Hopkins, T., ve Wallerstein, I. (2004). *Sistem Karşıtı Hareketler*, (çev. C. Kanat, B. Somay VE S. Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul.
- Ayhan, V. (2012, Ocak). “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: III / 2, 59-93.
- Bacık, G. (2011, Aralık). “Arap Baharı’ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Geleceğine Bakmak”, *MÜSİAD Çerçeve Dergisi*, Cilt: XX/57, 16-20. <http://www.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/%C3%87er%C3%A7eve/Cerceve Dergisi Sayi 57.pdf> . Erişim: 06.02.2014.
- Basly, R. (20.04.2011). “The Future of al-Nahda in Tunisia”, *Carnegie Endowment For International Peace Sada*, <http://carnegieendowment.org/2011/04/20/future-of-al-nahda-in-tunisia/6bqw>. Erişim: 05.12.2013.
- Birdal, A. ve Günay, Y. (2013). *"Arap Baharı" Aldatmacası Ortadoğu'da Emperyalist Restorasyon*, (2. Baskı), Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Borowiec, A. (1998). *Modern Tunisia: A Democratic Apprenticeship*, Praeger Publishers, Wesport.
- Bozarıslan, H. (2012). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi Arap İsyanlarından Önce ve Sonra*, (1. Baskı), (çev: Meliha Işık Durmaz), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Brooks, R. (2013). “Abandoned At The Palace: Why The Tunisian Military Defected From The Ben Ali Regime İn January 2011”, *Journal of Strategic Studies*, Cilt: XXXVI / 2, 205- 220.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01402390.2012.742011>. Erişim: 14.02.2014.
- Carey, J. M. (2013). “Electoral Formula and The Tunisian Constituent Assembly”, <http://sites.dartmouth.edu/jcarey/files/2013/02/Tunisia-Electoral-Formula-Carey-May-2013-> . Erişim: 30.10.2014.
- Castells, M. (2013). *İsyân Ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (1. Baskı), (çev. Ebru Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, G. (21.04.2011). “Ortadoğu’da Baharla Filizlenen Değişim Tohumları”, http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=5&cat=842#.VGFFxzSsV1Z . Erişim: 21.01.2014.
- Çetinkaya Y. D. (der.) (2014). *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*,(1. Baskı) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çopur, H. (15.03.2011). “Devrimlerdeki Medya Etkisi”, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=69323&q=devrimlerdeki-medya-etkisi>. Erişim: 12.04.2012.
- Danziger, J. N. (2013). *Understanding the Political World A Comparative Introduction to Political Science*, (11. Basım), Pearson Yayınları.
- Diamond, L. (2010). “Why Are There No Arab Democracies?”, *Journal of Democracy*, Cilt: 21/1, 93-112,
<http://muse.jhu.edu/journals/jod/summary/v021/21.1.diamond.html>, Erişim: 28.12.2014.
- Dinçer, O. B. ve Coşkun, G. (2011). “Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Rapor 11-02, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor-11-02.pdf>. Erişim: 14.03.2013.
- Efegil, E. (2013, Nisan). “Fas ve Tunus'un Dış Politikalarının Belirleyicileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: V / 52, 104-113.
- El-Din Shahin, E. (2006). “Secularism Manipulating Islam: Politics and Religion in Tunisia”, <http://emadshahin.com/eshahin2/wp-content/uploads/2014/08/Secularism-Tunisia-Final.pdf>, Erişim: 23.12.2014.
- Ercan, F. (2001). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Gelvin, J. L. (2014). “Arap İsyânlarını Anlamak”, (der. Y. Doğan Çetinkaya), *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm* (Çev. A. E. Pilgir), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 63- 88.
- Gelvin, J. L. (2012). *The Arab Uprisings What Everyone Needs To Know*, Oxford University Press, New York.

- Godec, A. R. (23.06.2008). "Corruption In Tunisia: What's Yours Is Mine/ The Trickle Down Effect", <http://wikileaks.ch/cable/2008/06/08TUNIS679.html> . Erişim: 08.06.2014.
- Gözen, R. (2011, Mart). "Tunus, Mısır... Ortadoğu'da İstikrar İçinde Değişim?", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: III / 27, 58-65.
- Hanieh, A. (2012). *Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf*, (çev. Bahadır Ahıska ve Sevgi Doğan), Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Honwana, A. (2011). "Youth and The Tunisian Revolution", http://webarchive.ssrc.org/pdfs/Alcinda_Honwana_Youth_and_the_Tunisian_Revolution_September_2011-CPPF_policy%20paper.pdf . Erişim: 19.02.2014.
- Hopkins, T. ve Wallerstein, I. (2000). "Dünya Sistemi: Bir Kriz Var Mı?", (ed. T. Hopkins ve I. Wallerstein), *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, (çev. Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu, Orhan Akalın, Yücel Kaya), Avesta Yayınları, İstanbul, ss. 9-21.
- Hopkins, T. ve Wallerstein, I. (2000). *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, (çev. Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu, Orhan Akalın, Yücel Kaya), Avesta Yayınları, İstanbul.
- Inter-Parliamentary Union. (2013). *Tunisia / Al-Majlis Al-watani Al-Taasisi (National Constituent Assembly) / Last Elections*, http://www.ipu.org/parline-e/reports/2392_E.htm . Erişim: 24.06.2012.
- Kandil, H. (2014). "Mısır'da İki Devrim Arasında Ordu ve 30 Haziran 2013'ün Tahlili", (der. Y. Doğan Çetinkaya), *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm* (çev. A. E. Pilgir), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 89-145.
- Kışlakçı, T. (2012). *Arap Baharı*, İlimyurdu Yayıncılık, İstanbul.
- Koçak, K. A. (2012). "Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus", *Yasama Dergisi*, (22), 22-61. http://www.yasadergisi.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf . Erişim: 08.07.2014.
- Kumar, A. ve Welz, F. (2001). "Culture in the World - System: An Interview with Immanuel Wallerstein", *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 7(2), 221-231. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13504630120065293> . Erişim: 21.02.2014.
- Lee, R. E. (2011). "One World Have We Reached the End of An Era?", *Binghamton Research Magazine*, Fall/Winter, s. 26-29. <http://www.binghamton.edu/fbc/> . Erişim: 12.10.2014.
- Lee, R. E. ve Wallerstein, I. (2007). *İki Kültürü Aşmak Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri İle Beşeri Bilimler Ayrılığı*, (çev. Aysun Babacan), Metis Yayınları, İstanbul.

- Mominkulov, C. (25.01.2012). “Arap Dünyasında Yaşanan Olayların Temel Sebepleri ve Bölgeye Etkisi”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3118>. Erişim: 10.01.2014.
- Moore, C. H. (1965). *Tunisia Since Independence: The Dynamics Of One-Party Government*, University of California Press, London.
- Murphy, E. C. (2011, Temmuz 22). “The Tunisian Uprising and the Precarious Path to Democracy”, *Mediterranean Politics*, Cilt: XVI / 2, 299-305. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13629395.2011.583753> . Erişim: 18.02.2014.
- National Institute Of Statistics-Tunisia. *Demographic and Social Data*, <http://www.ins.nat.tn/indexen.php> . Erişim: 04.07.2014.
- Oğan, S. (17.01.2011). “Tunus'ta Yasemin Devrimini Nasıl Okumalıyız?”, <http://www.turksam.org.tr/makale-detay/100-tunus-ta-yasemin-devrimini-nasil-okumaliyiz>. Erişim: 24.01.2011.
- Oğuzlu, T. (2011). “Arap Baharı ve Yansımaları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: III / 36, 8-16.
- Ottaway, M. ve Hamzawy, A. (2011). “Protest Movements and Political Change In The Arab World”, *Carnegie Endowment For International Peace Policy Outlook*, http://carnegieendowment.org/files/ottawayhamzawy_outlook_jan11_protestmovements.pdf . Erişim: 24.04.2014.
- Özpek, B. B. (2013). “Arap Baharı-Gezi Protestoları ve Hükümetlerin Meşruluğu”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: IV / 56, 52-59.
- Öztürkler, H. (2012, Ocak). “Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: IV / 37, 52-59.
- Ragin, C. ve Chirot, D. (2011). “Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji”, (ed. Theda. Skocpol), *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 305-347.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*, (çev. Himmet Hülür), De Ki Yayınevi, Ankara.
- Schouten, P. (2008). “Theory Talk #13: Immanuel Wallerstein on World-Systems, the Imminent End of Capitalism and Unifying Social Science”, *Theory Talk*. <http://www.theory-talks.org/2008/08/theory-talk-13.html> . Erişim: 20.01.2014.
- Sequist, C. (10.02.2011). “The Dignity Revolutions in Egypt, Tunisia -- and America?”, http://www.huffingtonpost.com/carla-sequist/the-dignity-revolutions-i_b_821043.html, Erişim: 24.12.2014.
- Skocpol, T. (der.) (2011). *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Snow, C. P. (2001). *İki Kültür*, (çev. Tuncay Birkan), TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

- Straussfogel, D. (1997). "A System Perspective on World - Systems Theory", *Journal of Geography*, 96(2), 119-126.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00221349708978770> . Erişim: 21.02.2014.
- şahin Mencütek, Z. (2014). " The "Rebirth" of a Dead Organization? : Questioning the Role of the Arab League in the "Arab Uprisings" Process", *Perceptions*, Cilt: 19 / 2, 83-115.
- Tanrıverdi O Yaşar, N. (2011b). "Background Of The Tunisian Revolution", *Alternative Politics*, Cilt: III / 3, 547-570.
http://www.academia.edu/1144712/Background_of_Tunisian_Revolution . Erişim: 13.01. 2013.
- Tanrıverdi O Yaşar, N. (2013, Eylül). "Komplo Teorileri ve Ortadoğu'da Sokak Siyaseti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: V / 57, 20-27.
- Tanrıverdi O Yaşar, N. (2012). "Tunus'ta Demokratikleşme Sürecinin Kavramsal Değerlendirilmesi". *Akademik Ortadoğu*, Cilt: VI / 2, 99-113.
- Tanrıverdi O Yaşar, N. (2011a). "Tunus'ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: III / 26, 27-33.
- Taşkesen, A. (2011). "Arap Dünyası'nda Demokratikleşme Hareketleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: VI / 2, 259-269.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049787/5000047074> . Erişim: 15.02.2014.
- Tavana, D. ve Russel, A. (2014). "Tunisia's Parliamentary & Presidential Elections", *Project On Middle East Democracy*, <http://pomed.org/wp-content/uploads/2014/10/Tunisia-Election-Guide-2014.pdf> . Erişim: 30.10.2014.
- The National Democratic Institute (2011). *Final Report on the Tunisian National Constituent Assembly Elections*, The National Democratic Institute (NDI), https://www.ndi.org/files/tunisia-final-election-report-021712_v2.pdf . Erişim: 10.05.2012.
- Transparency International The Global Coalition Against Corruption. (2010). *Corruption Perceptions Index 2010*, <http://www.transparency.org/cpi2010/results>, Erişim: 05.07.2014.
- Transparency International The Global Coalition Against Corruption (2013). *Corruption Perceptions Index 2013*, <http://www.transparency.org/cpi2013/results> . Erişim: 14.08.2014.
- The World Bank, "Population ages 15-64 (% of total)", <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS/countries/1W-1A?display=graph>. Erişim: 23.12.2014.
- The World Bank, "World Development Indicators", http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx#s_u . Erişim: 06.02.2014.

- Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011). “Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Sayı 46, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=93591&q=devrimden-demokrasiye-tunus-un-secimi>. Erişim: 31.12.2013.
- Wallerstein, I. (2013e). “Armies in Power”, <http://www.iwallerstein.com/armies-power/>. Erişim: 10.03.2014.
- Wallerstein, I. (2009a). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, (çev. Tuncay Birkan, Çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2011a). *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, (çev. Ender Abadoğlu, ve Nuri Ersoy), Bgst Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2009b). “Crisis of the Capitalist System: Where Do We Go from Here?”, *Monthly Review Foundation Zine*, <http://mrzine.monthlyreview.org/2009/wallerstein121109.html>. Erişim: 05.02.2014.
- Wallerstein, I. (2014b). “Left Victory in Brazil: World Consequences”, <http://www.iwallerstein.com/left-victory-in-brazil-world-consequences/>. Erişim: 05.11.2014.
- Wallerstein, I. (2010). *Modern Dünya Sistemi Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri*, 1. Cilt, (çev. Latif Boyacı), Yarı Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2002). “New Revolts Against The System”, *New Left Review*, <http://newleftreview.org/II/18/immanuel-wallerstein-new-revolts-against-the-system>. Erişim: 02.12.2013.
- Wallerstein, I. (2013d). “Syria: No Win for The West”, <http://www.iwallerstein.com/syria-win-west/>. Erişim: 05.11.2013.
- Wallerstein, I. (2012a). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, Genişletilmiş 6. Basım, (çev. Necmiye Alpay), Metis Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2011c). “The contradictions of the Arab Spring”. *AlJazeera*. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/11/20111111101711539134.html>. Erişim: 15.06.2012.
- Wallerstein, I. (2011e). “The Fantastic Success of Occupy Wall Street”, <http://www.iwallerstein.com/fantastic-success-occupy-wall-street/>. Erişim: 24.02.2012.
- Wallerstein, I. (2012c). “The Geopolitics of Arab Turmoil”, *Al Jazeera Centre for Studies*. <http://studies.aljazeera.net/ResourceGallery/media/Documents/2012/9/27/201292794324737580The%20Geopolitics%20of%20Arab%20Turmoil.pdf>. Erişim: 14.03.2013.
- Wallerstein, I. (2013a). “Global Turmoil in The Middle Run”, <http://www.iwallerstein.com/global-turmoil-middle-run/>. Erişim: 12.10.2013.

- Wallerstein, I. (2011d). "The Great Libyan Distraction", <http://www.iwallerstein.com/great-libyan-distraction/> . Erişim: 05.01.2013.
- Wallerstein, I. (1974, Eylül). "The Rise and Future Demise of The World Capitalist System: Concepts For Comparative Analysis", *Comparative Studies in Society and History*, Cilt: XVI / 4, 387-415. <http://bev.berkeley.edu/ipe/readings/Wallerstein.pdf> . Erişim: 04.08.2014.
- Wallerstein, I. (2011f). "The Second Arab Revolt: Winners and Losers", <http://www.iwallerstein.com/the-second-arab-revolt-winners-and-losers/> . Erişim: 25.01.2014.
- Wallerstein, I. (2011b). "The Second Wind of the Worldwide Social Justice Movement", <http://www.iwallerstein.com/wind-worldwide-social-justice-movement/> . Erişim: 10.10.2013.
- Wallerstein, I. (2011g). "The Wind of Change – in The Arab World and Beyond", <http://www.iwallerstein.com/the-wind-of-change-in-the-arab-world-and-beyond/> . Erişim: 03.02.2012.
- Wallerstein, I. (2012d). "The World Class Struggle: The Geography of Protest", <http://www.iwallerstein.com/world-class-struggle-geography-protest/> . Erişim: 20.11.2013.
- Wallerstein, I. (2012b). "The World Left After 2011", <http://www.iwallerstein.com/world-left-2011/> . Erişim: 13.03.2012.
- Wallerstein, I. (2013f). "The World Left and Turmoil in Egypt", <http://www.iwallerstein.com/world-left-turmoil-egypt/> . Erişim: 12.03.2014.
- Wallerstein, I. (2013g). "The World Social Forum: Still Meeting Its Challenge", <http://www.iwallerstein.com/world-social-forum-meeting-challenge/> . Erişim: 06.10.2013.
- Wallerstein, I. (2013c). "Turmoil in Tunisia and Egypt: Beginning or End of the Revolutions?", <http://www.iwallerstein.com/turmoil-tunisia-egypt-beginning-revolutions/> Erişim: 10.10.2013.
- Wallerstein, I. (2013b). "Uprisings Here, There, and Everywhere", <http://www.iwallerstein.com/uprisings/> . Erişim: 14.09.2013.
- Wallerstein, I. (2014a). "U.S. Standing in the Middle East", <http://www.iwallerstein.com/u-s-standing-in-the-middle-east/> . Erişim: 03.12.2014.
- Wallerstein, I. ve Zukin, S. (1989). "1968, Revolution in The World-System Thesis and Queries", *Theory and Society*, 18(4), 431-449, <http://www.jstor.org/stable/657747> . Erişim: 09.12.2013.
- Yeşildal, H. (2010). *Marksist Gelişme Kuramları*, (der. Hatice Yeşildal), Toplumsal Değişme Kuramları, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2133, Eskişehir, ss. 68-94.
- Yeşildal, H. (der.) (2010). *Toplumsal Değişme Kuramları*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2133, Eskişehir.

Yılmaz, M. E. (2011, Mart). “Arap Devrimleri ve Ortadoğu’nun Yeniden Yapılanması”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt: III / 27, 45-51.

GAZETE HABERLERİ

“ABD'den Tunus'a Destek Sözü”. (08.10.2011). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-tunusa-destek-sozu> . Erişim: 10.01.2013.

“Al-Nahda Agrees to Roadmap to Solve Tunisian Political Crisis”. (20.09.2013). *Alakhbar English*. <http://english.al-akhbar.com/node/17085.44>. Erişim: 06.10.2014.

“Beliyd Toprağa Verildi”. (08.02.2013). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/beliyd-topraga-verildi> . Erişim: 04.04.2013.

Blomfield, A. (16.01.2011). *Wife of ousted Tunisian Leader Took \$59 Million In Central Bank Gold*, Montreal Gazette, <http://www.montrealgazette.com/news/Wife+ousted+Tunisian+leader+took+milion+central+bank+gold/4119605/story.html> . Erişim: 18.02.2012.

“Ennahda'nın Başbakan Adayı Jbeli”. (26.10.2011). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ennahdanin-basbakan-adayi-jbeli> . Erişim: 10.06.2012.

“Ennahdha Claims Victory İn Tunisia Poll”. (26.10.2011). *AlJazeera English*. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/10/2011102421511587304.html> . Erişim: 20.05.2012.

“Esed’in Önceliği Devlet Başkanı Kalmak Değilmiş!”, (04.12.2014). Zaman.

“Fransa Ve İngiltere Yeraltı Kaynaklarını Kimseye Kaptırmak İstemiyor!”. (30.06.2011). *T24 Bağımsız İnternet Gazetesi*. <http://t24.com.tr/haber/fransa-ve-ingiltere-yeralti-kaynaklarini-kimseye-kaptirmak-istemiyor,165778> . Erişim: 15.03.2013.

“Marzuki Göreve Başladı”. (13.12.2011). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/marzuki-goreve-basladi> . Erişim: 10.01.2012.

“Nahda Dört Bakanlıktan Vazgeçti”. (27.02.2013). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nahda-dort-bakanliktan-vazgecti>. Erişim: 18.05.2013.

“Nahda'dan Nida Tunus'a Tebrik”. (27.10.2014). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nahdadan-nida-tunusa-tebrik> . Erişim: 28.10.2014.

“Nahda, Teknokrat Hükümete Karşı”. (07.02.2013). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nahda-teknokrat-hukumete-karsi> . Erişim: 12.03.2013.

- Ryan, Y. (26.01.2011). *How Tunisia's Revolution Began*, AlJazeera, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/01/20111126121815985483.html> . Erişim: 14.02.2013.
- Sengupta, K. (19.01.2011). *Head Of Tunisian Army Restrains His Troops, And Watches And Waits*. The Independent, <http://www.independent.co.uk/voices/commentators/kim-sengupta-head-of-tunisian-army-restrains-his-troops-and-watches-and-waits-2187962.html> . Erişim: 10.02.2014.
- “Tunisia Begins Landmark Election Race”. (04.10.2014). *Al Arabiya News*. <http://english.alarabiya.net/en/News/africa/2014/10/04/Tunisia-begins-landmark-election-race-.html> . Erişim: 06.10.2014.
- “Tunisia's Ben Ali Sentenced to Life in Jail”. (19.07.2012). *AlJazeera English*. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/07/2012719161231698132.html> . Erişim: 20.05.2013.
- “Tunisia Election Results: Nida Tunis Wins Most Seats, Sidelining Islamists” . (30.10.2014). *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/tunisia-election-results-nida-tunis-wins-most-seats-sidelining-islamists> . Erişim: 31.10.2014.
- “Tunisia Set To Appoint New Prime Minister”. (19.11.2011). *AlJazeera English*. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/11/20111119191238366382.html> . Erişim: 15.06.2012.
- “Tunus Başbakanı İstifa Etmiyor”. (30.11.2012). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-basbakani-istifa-etmiyor> . Erişim: 10.02.2013.
- “Tunus Başbakanı İstifa Etti”. (09.01.2014). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunus-basbakani-istifa-etti-0> . Erişim: 11.03.2014.
- “Tunus Devriminde 'Uzlaş' Kazandı”. (25.01.2014). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/tunus-devriminde-uzlasi-kazandi> . Erişim: 05.02.2014.
- “Tunus'ta Genel Grev Çağrısı”. (06.12.2012). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-genel-grev-cagrisi> . Erişim: 23.01.2013.
- “Tunus'ta Hükümet 'İstifa Edecek’”. (28.09.2013). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-hukumet-istifa-edecek> . Erişim: 25.11.2013.
- “Tunus'ta Karşıt Gruplar Çatıştı”. (05.12.2012). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-karsit-gruplar-catisti> . Erişim: 13.01.2013.
- “Tunus'ta Kurucu Meclis Belli Oluyor”. (22.11.2011). *AlJazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-kurucu-meclis-belli-oluyor> . Erişim: 10.01.2012.

- “Tunus'ta Muhalif Lidere Suikast”. (25.07.2013). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-muhalif-lidere-suikast> . Erişim: 29.09.2013.
- “Tunus'ta Müzakereler Başladı”. (05.10.2013). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-muzakereler-basladi> . Erişim: 03.12.2013.
- “Tunus'ta Nahda'dan Geri Adım”. (20.09.2013). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-nahdadan-geri-adim> . Erişim: 20.10.2013.
- “Tunus'ta Seçimlere Büyük İlgi”. (24.10.2011). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-secimlere-buyuk-ilgi> . Erişim: 21.05.2012.
- “Tunus'ta Siyasi Kriz Derinleşiyor”. (10.02.2013). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-siyasi-kriz-derinlesiyor> . Erişim: 15.04.2013.
- “Tunus'ta Yeni Anayasa Yürürlüğe Girdi”. (27.01.2014). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-anayasa-yururluge-girdi> . Erişim: 25.03.2014.
- “Tunus'ta Yeni Hükümet Yemin Etti”. (13.03.2013). *AlJazeera Turk.* <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-hukümet-yemin-etti> . Erişim: 10.06.2013.
- “Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali'nin Partisi Feshedildi”. (09.03.2011). *BBC Türkçe.* http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/03/110309_tunisia_party_dissolve.shtml . Erişim: 23.02.2014.
- “US Embassy Cables: Tunisia - A US Foreign Policy Conundrum”. (07.12.2010). *The Guardian.* <http://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/217138> . Erişim: 27.06.2014.

ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜK

Anakronizm, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Anakronizm>, Erişim: 06.08.2014.

Arab Spring, http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Spring, Erişim: 24.07.2014.

Immanuel Wallerstein, http://tr.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Wallerstein#D.C3.BCnaya_Sistemler_Teorisi, Erişim: 10.08.2012.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara.

Moncef Marzouki, http://en.wikipedia.org/wiki/Moncef_Marzouki#Political_career, Erişim: 10.02.2012.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Ayşegül DURMUŞ

Doğum Yeri: İzmir

Doğum Yılı: 1989

Medeni Hali: Bekar

Eğitim Durumu:

Lise: 2003 – 2007 Emlakbank Süleyman Demirel Lisesi (Süper Lise)

Lisans: 2007 – 2011 Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans: 2011-2014 Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yabancı Dil ve Düzeyi:

İngilizce (İyi)

İş Deneyimi:

11/2013 – ... : Araştırma Görevlisi (Gediz Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü)